

UiO : **Institutt for kriminologi og rettssosiologi**
Det juridiske fakultet

Assistert retur til Nigeria

Erlend Paasche
Sine Plambech
May-Len Skilbrei

Assistert retur til Nigeria

Erlend Paasche, Sine Plambech og May-Len Skilbrei

IKRS 2016

Omslagsfoto: Universitetet i Oslo

Omslag: Fosse, Mahadevan og Ystehede

Forord

Prosjektet er finansiert av Utlendingsdirektoratet (UDI). Erlend Paasche ved Institutt for fredsforskning (PRIO), Sine Plambech ved Danish Institute for International Studies (DIIS) og May-Len Skilbrei ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi ved Universitetet i Oslo har samarbeidet om prosjektet.

Prosjektet startet opp i 2015 og Skilbrei har vært prosjektleder. Kvalitetssikrere på prosjektet har vært Hilde Lidén ved Institutt for samfunnsforskning og Arne Strand ved Chr. Michelsens Institute. Ved DIIS var Sofie Henriksen assistent på prosjektet og var sentral i å framskaffe statistikk og annen informasjon.

Vi takker oppdragsgiveren og medlemmene i prosjektets referansegruppe fra UDI, Justisdepartementet og International Organization for Migration (IOM). Vi takker også de to Nigeria-baserte konsulentene som har bidratt til denne rapporten, Sedoo Kpaaye og Busayo Iruemiobe. I tillegg til å bistå med planlegging, risikovurdering og den praktiske gjennomføringen av Paasches feltarbeid i Nigeria, bidro de også med lokal kunnskap og innspill til analysen av feltdata.

En spesiell takk til alle som lot seg intervjuet til studien.

Sammendrag

Retur har vært et satsingsområde i den norske utlendingsforvaltningen over mange år, og en sentral oppgave har vært å iverksette tiltak som kan øke antall returer gjennomført uten politi og fysisk tvang.

Målsettingen er at spesielt personer som har fått avslag på søknad om beskyttelse skal kunne søke om og få praktisk og økonomisk støtte til å returnere til sitt opprinnelsesland via et returprogram. De fleste som returnerer assistert gjør det via et generelt returprogram, *Financial Support for Return* (FSR) som innebærer blant annet reise til opprinnelseslandet og økonomisk støtte i form av et kontantbeløp. I tillegg til tilbudet om FSR-støtte kan noen få bli tilbudt ekstra, behovsprøvd støtte i et eget program for 'sårbare grupper', *Vulnerable Groups* (VG), som i tillegg til pengestøtte også tilbyr praktisk støtte for reintegrering i opprinnelseslandet. Det er International Organization for Migration (IOM) som forestår returene, etter vedtak og bevilgning fra Utlendingsdirektoratet (UDI).

I denne rapporten ser vi på hvordan disse to programmene fungerer for en spesifikk landgruppe, nærmere bestemt nigerianere.

Nigerianske migranter er en gruppe det så langt har kommet få av til Norge, men vi har sett en økning i ankomster. Nigerianere er overrepresentert blant asylsøkere som ikke bor ved mottak, og dette betyr at de får lite av den informasjonen om saken og spørsmålet om retur som er innbakt i hverdagen på asylmottak og i utlendingsforvaltningens kontakt med søkere. I Norge får de fleste nigerianske asylsøkere avslag, og de tvangsutsendes forholdsvis ofte,

både basert på brudd på utlendingsloven og straffeloven. Til tross for liten mulighet til for å få beskyttelse, og stor sannsynlighet for å bli uttransportert, velger forholdsvis få i gruppa assistert retur.

Det er flere grunner til at kunnskap om assistert retur er av interesse for norske myndigheter. Å etablere et attraktivt alternativ til tvangsretur er viktig i forhold til folkerettslige forpliktelser, konsekvenser for de returnerte, og kostnader. Studien er ment å gi en utdypning av relevante problematikker i de to ordningene som vi mener vil være nyttig i det videre arbeidet med utvikling og målretting av slike programmer i Norge, Nigeria, og eventuelle andre returland med relevante likhetstrekk.

For å utforske forholdet mellom ordninger for retur og migranternes valg, har vi samlet inn informasjon om programmene, gjennomført en litteraturgjennomgang og fått en oversikt over kjennetegn ved nigerianske asylsøkere via UDIs utlendingsdatabase. De viktigste kunnskapskildene er intervjuer og feltturer som vi har gjennomført i Norge og Nigeria. I Norge har vi intervjuet 15 nigerianske borgere med ulik oppholdsstatus, kortere samtaler med fire nigerianske migranter om den nigerianske diasporaen i Norge og Nigeria og to samtaler med nigerianske borgere som ventet på uttransportering. I forbindelse med intervjuene besøkte vi Trandum og fire asylmottak i ulike deler av landet. I tillegg intervjuet vi 32 personer som har det å følge opp gruppa som en av sine arbeidsoppgaver, eller som er med på å sette rammebetingelsene for assistert retur. Dette er snakk om representanter fra ulike enheter i politiet, representanter for UDI og

ansatte ved asylmottak, sosialarbeidere som er førstelinje overfor ulike grupper av nigerianske borgere assistert retur kan være relevant for, både i kommunale etater, frivillige organisasjoner, og IOM.

I løpet av to feltarbeid i Nigeria av to ukers varighet hver intervjuet vi 34 returnerte nigerianere. Av disse hadde 12 returnert med FSR¹, fire med VG-programmet² og 18 hadde returnert til Nigeria fra andre europeiske land enn Norge. Vi intervjuet også 26 personer som representerer organisasjoner som på ulike vis står for retur og reintegrering av returnerte nigerianske borgere. Dette er lokale organisasjoner, slik som NGOer som jobber med returnerte, føderale organer, slik som NAPTIP, og mellomstatlige organisasjoner, slik som IOM og FN. I tillegg intervjuet vi fire ikke-migranter fra et område der spesielt mange reiser til Europa, for å få mer bakgrunnsinformasjon og en forståelse for hvordan migrasjon møtes der.

Tidligere forskning på retur til akkurat Nigeria handler ofte om returnerte ofre for menneskehandel eller kvinner som har vært involvert i prostitusjon i Europa. Denne litteraturen viser hvordan spørsmålet om retur ikke kan ses uavhengig av årsakene migrantene hadde til å dra ut på forhånd/i første omgang, og hvordan livet i Europa har vært. Begrensede muligheter til økonomisk forsørgelse og til å leve det livet man vil, betyr at mange nigerianere er villige til å risikere mye for å reise ut, samtidig som er det begrensede muligheter

¹ 9 telefonintervju, 3 personlig

² 3 telefonintervju, 1 personlig

for til å reise gjennom ordinære og lovlige kanaler. Dette betyr at mye av denne migrasjonen organiseres av ulike byråer og mellomledd, blant annet i form av menneskesmugling. Behovene til familien hjemme, gjeld etablert for å betale for migrasjonen, og eget ønske om å investere i fremtiden, betyr at migrantene er avhengig av pengene de kan tjene i Europa, og disse forpliktelsene kan også være noe som holder dem i utnyttende situasjoner og som gjør det vanskelig for dem å returnere til Nigeria, også etter et avslag på en eventuell asylsøknad. Forskning på retur til Nigeria viser at det kan være vanskelig for returnerte å etablere egne forretninger, blant annet fordi sikkerheten er dårlig og returnerte risikere å møte høye økonomiske forventninger fra familiemedlemmer og andre, og/eller å bli stigmatisert som ‘mislykket migrant’.

Å bli uttransportert har store økonomiske og praktiske omkostninger for migranten, derfor framstår assistert retur som et attraktivt tilbud på papiret. Informanter som jobber med nigerianske borgere i Norge som assistert retur er aktuelt for, beskriver at det kan være vanskelig å få til gode samtaler om retur. Alternativet framstår som lite aktuelt for dem, helt til en eventuell uttransportering nærmer seg. Dette blir bekreftet i intervjuene med nigerianere i Norge; de holder håpet om at det likevel skal ordne seg oppe lenge. Basert på intervjuene i Norge konkluderer vi med at dette handler om manglende tiltro til norske og nigerianske myndigheter, og sterk tro på og avhengighet av informasjon i migrantnettverket. Mange har vært i Europa i mange år før de havner i Norge, og i disse årene har andre nigerianske

migranter gjort det mulig for dem å reise, tjene penger og skaffe seg informasjon, mens europeiske myndigheter har vanskeliggjort det. Dårlige erfaringer fra Nigeria og manglende tiltro til nigerianske institusjoner svekker troen på at de vil motta økonomisk og praktisk støtte ved retur. Villighet til å returnere kobles til andre ressurser de har ved retur enn de IOM sørger for, slik som pågangsmot, nettverk og kvalifikasjoner. Informasjon om alternativene de har etter avslag på asylsøknad vurderes i lys av dette, og det er viktig at returinformasjon tilpasses gruppas erfaringer med myndigheter i livet i Europa.

Kunnskap fra datainnsamlingen i Nigeria støttet opp om og utvidet tidligere forskning og resultatene fra det norske feltarbeidet. Gjennom intervjuer med returnerte nigerianere fant vi at usikkerheten ved livet i Europa hadde omkostninger, og at det først og fremst var ved utsikter til en ytterligere forverring at migrantene vurderte å returnere assistert. Informantene snakket om forpliktelsene hjemme som viktig for at de migrerte i første omgang og for at de holdt ut et slitsomt liv i Europa. Disse forpliktelsene er det vanskelig å møte etter retur, noe som kan gjøre forholdet til familien vanskelig. Retur er også forbundet med forsinkelser og vansker med å få tilgang til retur- og reintegreringsstøtten norske myndigheter har finansiert, og dette gjør det vanskelig å sette i gang med forretningsdrift eller annet som skal legge til rette for et godt liv for dem i Nigeria. Returnerte ofre for menneskehandel har noen tilleggsbelastninger knyttet til utnyttingen de har vært ofre for, og en forutsetning for å kunne bygge seg et trygt

liv i Nigeria er at de ikke lenge har gjeld eller forpliktelser til de som har utnyttet dem.

Hovedfunnene fra både det norske og det nigerianske feltarbeidet peker i retning av viktigheten av trygghet, forutsigbarhet, kunnskap og kvalifikasjoner for at de returnerte skal bli i stand til å reetablere seg i Nigeria. Det er flere hindre for dette i dag, og spesielt viktig her er de hindrene som handler om måten ordningene for retur og reintegrering er organisert på. Basert på studien, har vi fremmet 11 anbefalinger for videreføringen av satsing på retur og reintegrering. Flere av disse anbefalingene dreier seg spesielt om retur til Nigeria, men kan likevel ha relevans for retur til andre land. Flere av anbefalingene er også av mer generell karakter og kan brukes i videreutviklingen av organiseringen av retur og reintegrering.

Anbefaling 1: Legg til rette for at utvidet reintegreringsstøtte blir aktuelt for flere

I informasjonen som gis om VG-programmet er IOM mer opptatt å formidle formålet (støtte) enn grunnlaget (sårbarhet), og dette mener vi er en riktig tilnærming. Ordningen omfatter flere grupper enn de som i dag bruker ordningen, og for eksempel personer med helseproblemer og behov for dyre behandlinger og medisiner, kunne brukt ordningen mer. Vi mener at mer og bredere informasjon om muligheten for dette vil gi et bedre beslutningsgrunnlaget for borgere uten varig opphold i Norge.

Noen av de som er aktuelle for VG-støtte foretrekker å reise med FSR-støtte. En av begrunnelsene for dette er at de opplever VG-ordningene som for rigide og ufrie. Å øke fleksibiliteten kan slik gjøre VG-støtte aktuell for flere.

Anbefaling 2: Gi tiltaksapparat og migranter konkret og troverdig informasjon

Norske aktører etterspør mer informasjon om situasjonen og muligheter i Nigeria. De kan ha en mer aktiv rolle og tørre å si mer om de vet hva som kan skje ved retur, noe som forutsetter gode landkunnskaper. Blant nigerianere generelt, men antatte ofre spesielt, går det mange rykter om konkrete returer som har gått veldig dårlig. Derfor er det viktig å klargjøre hva som faktisk finnes av erfaringer og om eksistensen av 'vandrehistorier'.

Anbefaling 3: Anerkjenn og bygg på de erfaringene migrantene har

Vi mener det i kommunikasjonen mellom norske utlendingsmyndigheter og avviste asylsøkere er viktig at man tar på alvor det ønsket migrantene har hatt om å komme til Europa og den høye prisen mange har betalt for å få det til. For noen kan assistert retur være en måte å gjenerobre makten over eget liv på, og for å realisere dette er det viktig at migrantene sikres oversikt og forutsigbarhet og at de kan beholde selvstendigheten sin i prosessen.

Vi ser et behov for at returnerte migranter er mer forberedt på hva som venter og hva som trengs for å klare å starte opp en bedrift.

Anbefaling 4: Fokuser også på sosial reintegrering

Familien er en viktig faktor for suksess i Nigeria, og der det er mulig er det viktig å gjøre familien til en positiv kraft i reintegreringsarbeidet. Vi foreslår at spørsmålet om stigma ved retur og forventninger til gjenforening med familien og deres forventninger tas eksplisitt opp som en del av forberedelsen.

Anbefaling 5: Bruk lokal kunnskap

NGOene utgjør en kunnskapskilde og ressurs som norske og europeiske myndigheter bør benytte seg av i returarbeid. Det er en profesjonalisert NGO-sektor i Nigeria som har vært operative i over et tiår, og har opparbeidet seg ekstremt verdifull kunnskap fra førstelinjekontakt med returnmigranter fra Europa, særlig ofre for menneskehandel.

Anbefaling 6: Behovsprøvd kursing i entreprenørskap før retur fra Norge.

Budskapet fra intervju med nøkkelinformanter, så vel som med de som returnerer via VG-programmet, er delt i tre. For det første er det vanskelig for mange å opprette en bærekraftig business og frafallsprosenten er høy. For det andre er det uhyre viktig for deres reintegrering og velferd at de lykkes. For det tredje er de utålmodige; de vil bruke minst mulig tid på kursing og læringsprosesser og snarest

mulig få opprettet og kontrollert sitt eget foretak. Kombinasjonen av de tre, gjør post-retur-støtte til entreprenørskap både viktig og krevende, men viser også potensialet for å innføre slike kurs i Norge.

Anbefaling 7: Redusere forsinkelser og forventninger blant returnmigranter

To tiltak foreslås for å redusere forsinkelser og for å nedjustere forventningene de prospektive migrantene har til IOM Lagos. For det første at alle som returnerer via IOM Oslo settes i kontakt med IOM Lagos via Skype hvor de informeres tydelig om hva slags støtte vedkommende har krav på og mulige kilder til frustrasjon, og åpne for eventuelle spørsmål vedkommende har. For det andre foreslår vi at tidsrammer for utlevering av støtte protokollføres og at framdriften følges tett fra Norge.

Anbefaling 8: Endre prosedyrene for utbetaling av FSR-støtte

Avvikle den nåværende måten å utbetale FSR-støtte på så fort som mulig. Ett hypotetisk alternativ kunne være kontantutbetaling på flyplassen, men det ville være problematisk gitt faren for kriminalitet og utpressing fra grensevakter. I stedet kan IOM Oslo gi de returnerte et forhåndsbetalt kredittkort for å forenkle prosessen med å få pengestøtten utlevert for de FSR-returnerte.

Anbefaling 9: Vurdere å tilpasse FSR-beløpet til ulike land.

Et universelt FSR-beløp er lettere å kommunisere til målgruppa, men dette betyr at beløpet vil være lite i land med høye levekostnader. En

mulighet for å gjøre assistert retur mer attraktivt for en målgruppe det er strategiske grunner til å tilrettelegge aktivt for, er å øke FSR-beløpet slik at det samsvarer med faktiske behov og muligheter for økonomisk reintegrering.

Anbefaling 10: Gi en lokal NGO ansvaret for oppfølging av VG-returnerte.

Vi ser noen problemer med IOMs oppfølging av VG-returnerte. I de fleste opprinnelsesland der retur implementeres av IOM har organisasjonen i praksis monopol på returarbeid. I Nigeria er ikke dette tilfelle, der også lokale NGOer har erfaring med å drive slikt arbeid.

Anbefaling 11: Ambassaden har en rolle å spille.

De norske utenriksstasjonene kan spille en aktiv rolle gjennom å engasjere seg i spørsmålet om migrasjon og retur som en side av det bilaterale forholdet. Det gir særlig mening å jobbe preventivt i forhold til irregulær migrasjon til Norge i et land der returarbeid er så utpreget vanskelig, og en passiv tilnærming tjener ikke den strategiske interessen.

Summary

Return of migrants has been a focal point for Norwegian immigration policies for several years. A policy priority has been to increase the numbers of incentivized assisted returns, carried out without involving the police and the use of physical force. The Norwegian government has set up special return programs for managing practical and financial support. Assisted returns are organized by the International Organization for Migration (IOM), acting on behalf of the Directorate of Immigration (UDI). The most commonly used return program for most national groups is the *Financial Support for Return* (FSR). Migrants who are considered to be particularly vulnerable by the Norwegian government may apply for additional practical and financial support via the *Vulnerable Groups program* (VG).

This report presents findings on how the FSR and VG return programs work for Nigerian migrants. These migrants stay at reception centers less often than most other groups, which results in relative lack of access to formal information about Norwegian immigration policies and return practices. The vast majority of Nigerians have their asylum application denied. They are overrepresented among deportees. Despite the unlikelihood of being granted asylum and the likelihood of deportation, however, few Nigerians chose to return via the FSR or VG return programs.

This report aims to further our understanding of the FSR and VG support programs for migrant return in order to improve these schemes. There are many reasons why it is important to develop knowledge on assisted return. More informed policy may reduce the high rates of deportation, which pose a number of challenges in terms of consequences for deportees and financial costs. We have gathered information about these programs, performed a literature review and mapped characteristics of Nigerian migrants via public registers, in addition to undertaking qualitative interviews with Nigerians and key informants from various governmental and private organizations, both in Nigeria and Norway. We have undertaken 21 in-depth interviews with Nigerians and 32 interviews with professionals working with return in Norway. In Nigeria, we have interviewed a total of 34 returnees, including brief telephone interviews, of whom 16 have returned from Norway. We have also interviewed 26 representatives from Nigerian governmental and private organizations, as well as four non-migrants.

Key informants working with Nigerians in Norway described that it is difficult to plan for and execute good conversations about assisted return as it appears to be an unattractive alternative unless deportation is viewed as a credible threat. This is confirmed in interviews with Nigerians in Norway. Nigerian migrants with rejected asylum claims' report, and are reported, to hold on to the hope until the very last minute that they will be allowed to stay in Europe. Limited information from, and lack of trust in, Norwegian and Nigerian

institutions means that advice from other Nigerian migrants becomes central to the decision processes. Nigerian and European authorities have done little to help this group throughout their lives. They thus depend on other Nigerians for help. This in effect influences the question of whether or not to leave Europe for Nigeria voluntarily.

One of the main findings was: it was first when the migrant faces the prospect of a worsening of their situation in Norway, such as irregularization and having to hide from the immigration police, that she or he considered it to be an alternative to take part in a program for assisted return. Especially obligations towards family members was an important backdrop to them migrating in the first place, and the reason why they had been willing to make sacrifices to get to Europe. After return, these obligations were difficult to meet, making family relations difficult. Assisted return is also associated with delays and difficulties in accessing promised financial support, unnecessarily complicating the reintegration phase. Another key finding was that the hand-over of cash upon return in the FSR programme needs to be thoroughly redesigned. Returnees who were victims of trafficking faced additional challenges due to the exploitation they had been subjected to. These often spoke of how they had to rebuild a life in Nigeria while repaying debt and/or make good on obligations to those who exploited them.

These research findings suggest the importance of security, predictability, skills and qualifications in securing reestablishment in Nigeria. There are several obstacles to such reestablishment today. Of

particular importance are problems with how return and reintegration support is organized by the IOM in Nigeria. We put forward 11 recommendations for how efforts on return and reintegration can be strengthened. Most of these recommendations deal directly with return to Nigeria, but may also be relevant for return practices to other countries. Other recommendations are of a more general nature and can serve as a basis for the further development of the organization of return and reintegration.

Recommendation 1: Make extra support for return and reintegration available for more migrants

IOM is more concerned with conveying the purpose (support) for the VG program, than providing information about the basis (vulnerability) for the support. We concur that this is the best approach. However, the VG program could be used more for people with health problems. We believe that more and broader information about VG support for return and reintegration would increase awareness of and interest in the program. In addition, increasing the flexibility of the VG program will make it relevant for more Nigerians.

Recommendation 2: Give front line personnel and migrants concrete and credible information

Norwegian actors have requested more information about the situation in the home country of the migrant. If they have more knowledge, there is a potential for these actors to take a more active

role, and to speak more explicitly about return with migrants. Within the diaspora there is an exchange of information about Nigeria and return. It is important that migrants have access to concrete and credible information about what a life in Nigeria would entail.

Recommendation 3: Acknowledge and build on the experiences migrants have

In the communication between the Norwegian immigration authorities and rejected asylum seekers it is important to take seriously the desires migrants have had to come to Europe and the high price many have paid to get there. For some, assisted return may be a pathway to regain power over their own lives. In order to realize this potential, it is important that migrants are ensured that return take place in a transparent and predictable way so that they can retain their feelings of integrity in the process. We find that there is a need for returnees to be better prepared for what awaits them and what is needed for them to be able to start up a business.

Recommendation 4: Focus also on social reintegration

The acceptance of family is a success factor in Nigeria. Whenever possible it is important to ensure that the family constitutes a positive force in efforts to reintegrate. We propose that the issue of stigma upon return and the migrant's expectations about meeting their families again is integrated in the preparation for return.

Recommendation 5: Use local knowledge

There exists a professionalized NGO sector in Nigeria which has been in operation for over a decade. This sector has procured extremely valuable knowledge by being front line personnel for returning migrants from Europe, especially victims of human trafficking. NGOs constitute a source of knowledge and resource that Norwegian and European authorities should benefit from in their efforts to return and reintegrate migrants.

Recommendation 6: When needed, offer courses on entrepreneurship before leaving Norway.

The message from interviews with key informants, as well as with those who return via the VG program, is threefold. Firstly, they state that it is difficult for many to establish a sustainable business, and dropout rates are high. Secondly, it is extremely important for the reintegration and welfare of the returnees that they succeed. Thirdly, many are impatient and would like to get to business as soon as they get to Nigeria. The combination of these three factors makes post-return support for entrepreneurship both important and demanding. However, this also demonstrates the potential for introducing such courses in Norway.

Recommendation 7: Lower expectations and reduce delays

Two measures are proposed to reduce delays and to scale down expectations prospective migrants have towards IOM Lagos. Firstly, we suggest that anyone who returns via IOM Oslo is put in contact

with IOM Lagos via Skype beforehand to receive information about what kind of support they are entitled to and to be given the opportunity to ask questions directly from the service-provider they will relate to after return. Secondly, we suggest that the timeframes for the dispensing of support are logged, and that progress is monitored closely from Norway.

Recommendation 8: Change the procedures for disbursement of FSR support

We propose that the current organisation of the disbursement of FSR support is changed as soon as possible. An alternative could be a cash payment at the airport, but it would be problematic given the risk of crime, and extortion by border guards. Instead, IOM Oslo could give the returnees a prepaid credit card to greatly simplify the bureaucratic process.

Recommendation 9: Consider customizing the FSR financial support to various countries

A universal FSR amount is easier to communicate to the target group. On the other hand, the cost of living differs in different countries. One way of making assisted return more appealing, is to increase the FSR amount so that it matches the actual needs and opportunities for economic reintegration in the country the migrant is to return to.

Recommendation 10: Provide a local NGO responsible for monitoring VG returnees

We suggest that NGOs play a more central role in the return work in Nigeria in the future. There are many such organizations that already have experience with this work, and a diversification of organisations involved in the work to facilitate the reintegration of the returnees would increase the flexibility migrants seek.

Recommendation 11: The embassy has a role to play

The Norwegian embassies and consulates can play an active role through engaging in the issue of migration and return as an element in bilateral relations. It is particularly relevant for embassies and consulates to strive to reduce irregular migration from countries like Nigeria, to which comparatively few sign up for return through the IOM.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	2
Kapittel 1 Innledning	21
Kapittel 2 Kunnskapsgrunnlag.....	27
Kapittel 3 Returnigrasjon i en nigeriansk kontekst.....	35
Kapittel 4 Nigerianere i Norge og retur fra Norge til Nigeria	60
Kapittel 5 Retur og reintegrering sett fra Norge	72
Kapittel 6 Retur og reintegrering sett fra Nigeria	101
Kapittel 7 Anbefalinger.....	159
Litteraturliste	174

Kapittel 1 Innledning

Assistert retur inngår som et integrert ledd i norsk innvandringspolitikk. Retten til å søke asyl er koblet til plikten til å forlate Norge om søknaden avslås. Retur har vært et satsingsområde i den norske utlendingsforvaltningen over mange år, og en sentral oppgave har vært å iverksette tiltak som kan øke antall returnerte gjennomført uten politi og fysisk tvang. Et program for assistert retur, tidligere kalt ‘frivillig retur’, ble startet opp så langt tilbake som i 2002. Målsettingen er at personer som ikke har oppholdstillatelse i Norge eller som oppholder seg i Norge mens de avventer svar på søknad om beskyttelse skal kunne benytte støtten som tilbys i returprogram for å returnere til sine opprinnelsesland.

Noen få nasjonale grupper har kunnet benytte seg av landspesifikke programmer, for eksempel returprogrammet til Afghanistan og Irak som ble startet opp i henholdsvis 2006 og 2008. De fleste i målgruppa som returnerer gjør derimot det via et generelt returprogram, *Financial Support for Return* (FSR). Det generelle returprogrammet innebærer blant annet reise til opprinnelseslandet og økonomisk støtte i form av et kontantbeløp. UDI oppgir at i løpet av de siste fem årene har rundt 8000 personer returnert assistert, og at den største andelen som returnerer assistert gjør det med FSR-programmet. I tillegg til tilbudet om FSR-støtte kan noen få bli tilbudt ekstra, behovsprøvd støtte i et eget program for ‘sårbare grupper’, *Vulnerable Groups*

(VG), som i tillegg til pengestøtte også tilbyr praktisk støtte for reintegrering i opprinnelseslandet.

I denne rapporten ser vi på hvordan disse to programmene fungerer for en spesifikk landgruppe, nærmere bestemt nigerianere.

Nigerianske migranter en gruppe det så langt har kommet få av til Norge, men vi har sett en økning i ankomster de siste årene. I Norge får langt de fleste nigerianske asylsøkere avslag (UDI 2013a; UDI 2013b), noe vi beskriver nærmere i kapittel 4. Det samme er tilfelle i andre europeiske land (Eurostat 2015: 5, 13). En viktig bakgrunn for at forbedring av ordninger for assistert retur for denne gruppa er viktig, er at de forholdsvis ofte tvangsutsendes. Omlag 600 nigerianere ble uttransportert av Politiets utlendingsenhet (PU) i 2013. Med unntak av afghanere er det mer enn noen annen enkeltgruppe.³ Til sammenligning oppgir IOM at kun 174 nigerianere returnerte via assistert retur fra 2011 til mai 2015. Denne utviklingen gjelder ikke bare Norge. Tall fra Frontex viser at det har funnet sted en konstant økning i antall tvangsutsendelser og assisterte returer i årene 2011-2014, og at det i 2014 i alt ble tvangsutsendt og returnert 161.309 migranter fra EU (Frontex 2015: 33). Av disse var 11.325 assisterte returer gjennom et AVR-program (Ibid.: 65).

Forholdsvis få velger altså assistert retur til tross for liten mulighet til å få beskyttelse og stor sannsynlighet for å bli uttransportert.

³ Dagen hjemmeside:

[http://www.dagen.no/Samfunn/Nesten 6.000 tvangsutsendt fra Norge i fjor-69883](http://www.dagen.no/Samfunn/Nesten_6.000_tvangsutsendt_fra_Norge_i_fjor-69883) (05.08.2014).

Det er flere grunner til at kunnskap om assistert retur er av interesse for norske myndigheter. Å etablere et attraktivt alternativ til tvangsretur er viktig i forhold til folkerettslige forpliktelser, konsekvenser for de returnerte, og kostnader. Samfunnsøkonomisk er tvangsretur til Nigeria en betydelig utgiftspost. Mens FSR-støtten er på opptil 20,000 kr, opplyser politiet at kostnaden for uttransportering til land i Afrika kan komme opp i 100 000 kr selv uten lønnskostnader medregnet. I forhold til andre landgrupper er det også langt flere nigerianere som returnerer tvunget enn gjennom ordninger for assistert retur. Sist, men ikke minst, er nigerianere overrepresentert i grupper som kan tenkes å være spesielt sårbare og som kan trenge ekstra oppfølging i forbindelse med retur. Det gjør det særlig viktig å se på hvordan VG-programmet fungerer for denne gruppa.

Selv om rapporten er empirisk fokusert på Nigeria belyser den også mer generelle aspekter ved returbeslutninger og reintegreringsprosessen. Norske myndigheter ønsker mer kunnskap om hvordan ordningen for assistert retur fungerer og hva slags forbedringspotensiale den har. De spørsmålene prosjektet har søkt svar på for å utvikle slik kunnskap er følgende:

- Hvilken effekt har FSR-programmet og VG-programmet for nigerianske asylsøkeres motivasjon til å velge assistert retur?
- Hvilken nytteverdi har støtten i VG- og FSR-programmene for reintegrering i Nigeria?

Begge spørsmålene er kompliserte å besvare, men på ulike måter. Den første problemstillingen forutsetter at det til en viss grad lar seg måle hvilken betydning returprogrammene har. Videre forutsettes det at man innen rimelighetens grenser kan isolere beslutningen fra andre forhold som kan tenkes å ha betydning, slik som faktorer på makronivå (konflikt, økonomisk utvikling, politiske endringer, osv), meso- (blant annet sosiale, kulturelle og politiske prosesser i landgruppa) og mikro-nivå (f.eks. familieforhold og andre individuelle faktorer, som individuell gjeld) i Norge og Nigeria. Et annet relevant spørsmål her er hvordan programmets effektivitet påvirkes av målgruppas oppfatning av mulige alternativ til retur.

Den andre problemstillingen, å vurdere hvilken nytteverdi den økonomiske støtten til reintegrering ved retur har, fordrer en teoretisk konseptualisering av reintegrering og en kartlegging av hva reintegreringsstøtten blir brukt til, hva slags funksjon den har, samt hva slags effekt den har på kort og lengre sikt, siden reintegrering strekker seg ut i tid.

Studien er ment å gi en utdypning av relevante problematikker i de to ordningene som vi mener vil være nyttige i det videre arbeidet med utvikling og målretting av slike programmer i Norge, Nigeria, og eventuelle andre returland med relevante likhetstrekk.

Tvangsutsendelser og programmer for assistert retur er høyt oppe på agendaen også i mange andre europeiske land, og kunnskapen fra denne studien kan bidra også i disse landene. Vi vil i rapporten bidra til å besvare de to store komplekse spørsmålene over ved hjelp av:

- Kartlegging av oppholdsmulighetene til nigerianske borgere i Norge basert på en gjennomgang av foreliggende statistikk
- Gjennomgang av forskning om retur til Nigeria og spesielle utfordringer nigerianere står ovenfor når de returnerer fra Europa
- Kartlegging og diskusjon av erfaringer med å informere nigerianske borgere uten varig opphold i Norge om ordninger for retur med et spesielt fokus på hva som kjennetegner ‘gode’ og ‘dårlige’ retursamtaler, basert på kvalitative intervjuer med 32 aktører i Norge som jobber med gruppa
- Kartlegging av og diskusjon om hvordan nigerianske borgere uten varig opphold reflekterer over beslutningsprosessen de har vært gjennom eller står midt oppi, basert på kvalitative intervjuer med 21 nigerianske migranter med ulik oppholdsstatus
- Identifisering av eventuelle svakheter i utførelse eller design av FSR-programmet, basert på 12 intervju med returnmigranter som har returnert med programmet
- Etablering av en bedre forståelse av behovene til vanskeligstilte migranter etter retur, basert på kvalitative intervjuer med en gruppe som er overrepresentert blant nigerianere i Norge, nemlig kvinner som har vært ofre for menneskehandel
- Identifisering av eventuelle svakheter i utførelse eller design av VG-programmet, for eksempel spørsmål om

utbetalingsordningen og administrasjonen av ordningen, basert på intervjuer med fire personer som har returnert med dette programmet

Det har vært vanskelig å identifisere og intervjuer nigerianere som enten vurderer retur eller faktisk har gjennomført det. Vi har derfor begrenset førstehåndskunnskap om deres perspektiver og erfaringer. Derfor har det vært viktig å kompensere for dette ved å innhente mer intervjudata fra *nøkkelinformanter* som enten har særlig kjennskap til denne landgruppa eller innehar tematisk ekspertise, så vel som *returmigranter som har bodd i andre europeiske land enn Norge*. Et slikt datagrunnlag gir et annet empirisk utgangspunkt enn tre lignende studier av returprogrammer i Norge (Strand m.fl. 2008, 2011 og 2016), som i mindre grad har fokusert på nøkkelinformanter og i større grad analyserer et 'brukerperspektiv'. I forhold til disse gir datagrunnlaget i denne studien mer rom for generelle refleksjoner om retur og reintegrering, som like fullt fører til konkrete anbefalinger. Både nasjonalt og internasjonalt bidrar rapporten til å utvide kunnskapsgrunnlaget for beslutningstakere som jobber med assistert retur, et tema som vil fortsette å være politisk prioritert og politisert i langt tid fremover.

Kapittel 2 Kunnskapsgrunnlag

Studien benyttet ulike kunnskapskilder for å gi svar på problemstillingene og operasjonaliseringene av disse beskrevet i forrige kapittel. Ved hjelp av litteraturstudier, intervjuer og feltarbeid har vi samlet inn informasjon om programmet, om migranternes motivasjoner og tanker om retur, og om erfaringer med å gjennomføre slik retur i Norge og Nigeria.

De viktigste intervjuene i Norge var med nigerianske borgere med avslag på asylsøknad siden disse befant seg i en situasjon der tvangsutsending og assistert retur var reelle alternativer, samt intervjuer med personer som hadde søkt om assistert retur og på intervjuetidspunktet ventet på at denne skulle gjennomføres. Vi intervjuet til sammen 15 personer med ulik oppholdsstatus i Norge og det er grunn til å tro at situasjonen de befant seg i påvirket innholdet i samtaleene. Vi rekrutterte informanter via egne nettverk, organisasjoner som jobber med gruppa i Norge og gjennom asylmottak i fem forskjellige byer. Intervjuene varte fra 30 minutter til 1 ½ time. Det var spesielt utfordrende å snakke om mulighetene for retur med personer som fortsatt avventet svar på asylsøknad, dette var en problemstilling de håpet at de ikke måtte forholde seg til.

Informantene som ventet på assistert retur snakket mer om framtiden enn om beslutningsprosessen, og det var vanskelig å få detaljert informasjon om beslutningsprosessen som ledet fram til søknad og hvilken rolle hvilke fordeler og ulemper ved retur hadde spilt i denne

prosessen. Fem av informantene er menn og 10 kvinner og de bor ulike steder i landet.

I tillegg hadde vi kortere samtaler om temaet retur med fire andre nigerianske migranter. Gjennom disse intervjuene fikk vi kunnskap nigerianske borgeres refleksjoner og beslutninger om assistert retur. I tillegg besøkte vi Trandum og snakket med to nigerianske migranter som ventet på uttransportering der. De nigerianske borgerne vi intervjuet i Norge befant seg i ulike situasjoner. Siden vi var interesserte i både individuelle beslutningsprosesser og informasjonsutveksling mellom nigerianere, intervjuet vi bosatte nigerianere om prosessen de har vært igjennom og hvordan de hadde tenkt om muligheten for retur underveis.

Alt i alt ga intervjuene med nigerianske borgere i Norge oss mye informasjon om erfaringer med å leve som irregulær og å leve med stor usikkerhet om hva fremtiden vil bringe, men det var nødvendig å også se hen til annen forskning, intervjuer med returnerte i Nigeria og profesjonelle aktører i Norge for å besvare problemstillingene.

Den andre informantgruppa i Norge besto av personer som har det å følge opp gruppa som en av sine arbeidsoppgaver, eller som er med på å sette rammebetingelsene for assistert retur. Dette er snakk om representanter fra ulike enheter i politiet, representanter for UDI og ansatte ved asylmottak, sosialarbeidere som er førstelinje ovenfor ulike grupper av nigerianske borgere assistert retur kan være relevant for, både i kommunale etater og frivillige organisasjoner, og IOM. Til

sammen har vi intervjuet 32 personer som innehar en rolle vis-a-vis retur av nigerianske migranter. Disse intervjuene varte mellom 30 minutter og 2 ½ time og fokuset i intervjuene var på å kartlegge konkrete erfaringer og å diskutere disse. I forbindelse med datainnsamlingen besøkte vi fire asylmottak valgt ut på grunnlag av informasjon fra UDI om hvilke mottak som har nigerianske beboere. Vårt utgangspunkt var at informantene er kompetente og reflekterte på dette temaet, og intervjuene bar derfor preg av å være en samtale hvor vi også kunne prøve ut hypoteser og sammen diskutere hvordan vi kan forstå ulike funn.

Gjennom analyseavdelingen i UDI har vi også fått tilgang til registerdata fra Utlendingsdatabasen som omhandler nigerianske borgere. Ut fra dette kunne vi følge nigerianske borgere gjennom deres utlendingssak.

Vi har også gjennomført datainnsamling gjennom to besøk i Nigeria som varte to uker hver. På disse to turene intervjuet vi 26 personer som representerer organisasjoner som på ulike vis står for retur og reintegrering av returnerte nigerianske borgere. Dette er lokale organisasjoner, slik som NGOer som jobber med returnerte, føderale organer, slik som NAPTIP, og mellomstatlige organisasjoner, slik som IOM og FN. I tillegg intervjuet vi fire ikke-migranter fra et område der spesielt mange reiser til Europa, for å få mer bakgrunnsinformasjon og en forståelse for hvordan migrasjon møtes der.

Vi gjennomførte også intervjuer med 34 returnerte nigerianere. Av disse hadde 12 returnert med FSR⁴, fire med VG-programmet⁵ og 18 hadde returnert til Nigeria fra andre europeiske land enn Norge. Å etablere tillit var en metodologisk utfordring i møte med alle i disse gruppene, men særlig for de som ble intervjuet over telefon. En annen utfordring var å stille spørsmål som kunne oppleves som sensitive, gitt at mange bar på vonde opplevelser fra migrasjonsprosessen. En viktig grunn til at vi ville intervju returnerte i Nigeria, var at vi i egen tidligere forskning har erfart at returnerte migranter kan gi viktige tilbakemeldinger som kan hjelpe oss å forstå hva som kan forbedres i returprogrammer.

Tidligere evalueringer av assistert retur fra Norge har sett på retur til Irak, Afghanistan, Etiopia og Kosovo (Strand m.fl. 2008, 2011 og 2016). Disse evalueringene bygget til en viss grad på statistikk basert på spørreundersøkelser med returnmigranter, i tillegg til mer kvalitative svar på åpne spørsmål inkludert i spørreundersøkelsene. Analysen var i stor grad preget av tabeller, der ulike aspekter og faktorer ved reintegreringen ble tallfestet og diskutert. Denne evalueringen av retur til Nigeria skiller seg ut fra tidligere evalueringer på to måter, empirisk og analytisk. Empirisk er det en overvekt av intervjuer med nøkkelinformanter. Det er uheldig at ikke det var mulig å komme i kontakt med og intervju flere returnerte, og det er klart at dette har gitt oss begrenset kunnskap om de returnertes egne erfaringer og skapt en fare for at et skjevt utvalg av returnerte

⁴ 9 telefonintervju, 3 personlig

⁵ 3 telefonintervju, 1 personlig

har gitt oss et misvisende inntrykk av hvordan retur erfares og reintegrering tilrettelegges. Det er flere grunner til denne skjevheten.

For det første har det vært vanskelig å få kontaktinformasjon til de FSR-returnerte fra IOM som implementerer programmet i Nigeria. IOMs monitorering av de returnerte foregår på frivillig basis, og dette betyr at de ikke har kontaktinformasjonen og opprettholder kontakt med FSR-returnerte hvis de ikke selv ønsker det. Fra IOM Oslo ble det opplyst at det fra 2011 til 19. mai 2015 var 174 voksne individer som hadde returnert til Nigeria. IOM Oslo ga også kontaktinformasjon til sju VG-returnerte. Fra IOM Lagos ble det oppgitt telefonnummer til totalt 70 FSR-returnerte, hvorav kun ni lot seg intervju.⁶ Det viste seg i praksis å gi færre informanter enn vi hadde håpet. Tabell 1 gir oversikt over utfordringene knyttet til å rekruttere informanter.

Tabell 1. Utfordringer ved rekruttering av telefonintervju

Utfall av henvendelse	Antall
Telefonnummer stengt	25
Ikke noe svar etter tre oppringninger	15
Ønsker ikke å bli intervjuet	12
Feil nummer	6
Nettverksproblemer	3
Antall intervjuer	9

⁶ Ett av telefonintervjuene førte til et personlig møte senere. Dette telles her som ett personlig intervju.

Å gjøre telefonintervjuer i Nigeria var også mer krevende enn i Kosovo eller i irakisk Kurdistan der en av forskerne tidligere har forsket. Ikke bare er nettverk og forbindelser dårligere, det virker også, på grunnlag av begrensede og noe anekdotiske erfaringer, å være betydelig mer skepsis mot å snakke med fremmede i telefonen, samt mindre vilje til å avsette tid til denne typen intervju. Den lokale forskningsassistenten i prosjektet mente dette reflekterer en utbredt generell mistillit mot fremmede. Det er selvfølgelig vanskelig å fastslå sikkert hvorfor det ble slik, men resultatet er uansett en dårlig svarprosent og mindre informasjon fra de gjennomførte intervjuene. De fleste intervjuene er på mellom 15 og 20 minutter, mens noen få er nede i 10 minutter, inkludert tiden det tok å forklare hvordan vi fikk tilgang til vedkommendes kontaktinformasjon, presentere prosjektet og be om informert samtykke.

Av de ni FSR-returnerte som ble intervjuet per telefon, oppga tre å ha mottatt 20 000 NOK i støtte, to å ha mottatt 15 000 NOK, og én å ha mottatt 10 000 NOK. De resterende tre kunne ikke oppgi noe spesifikt beløp. To var kvinner, resten menn.

Det er sannsynlig at disse intervjuene ville ha gitt mer informasjon om de var personlige. Dette ble etterstrebet i den grad det var mulig, men i et stort land som Nigeria var telefonintervjuer vanligvis den eneste praktisk gjennomførbare muligheten. Videre var ikke bosted utover «Nigeria» oppgitt i kontaktinformasjonen fra IOM.

Det vanskelig å si noe om hvordan den lave responsraten har påvirket de innsamlede dataene og skapt skjevheter, og hvilke konsekvenser dette igjen har for analysen. Det er usikkert om de som lar seg intervjuet er mer eller mindre positive enn gjennomsnittet. Det er også en mulighet at noen av de med inoperative telefonnummer har remigrert.

En annen grunn til at det endelige materialet fra Nigeria har en overvekt av intervjuer med nøkkelinformanter, er at det er svært mange NGOer og andre aktører i Nigeria som jobber med retur og reintegrering. Selv om overvekten av disse organisasjonene arbeider med returnerte ofre for menneskehandel, er det mye kunnskap å hente fra disse aktørene, både om Nigeria generelt, om returnmigrasjon, og om effektiviteten av ulike komponenter i reintegreringen.

Knappheten på data om hvordan det har gått med de FSR-returnerte er dermed kombinert med et relativt høyt antall nøkkelinformantintervjuer, så vel som et fokus på ofre for menneskehandel fra Europa, ikke bare fra Norge. Igjen, selv om kun et mindretall av de returnerte vi har intervjuet har returnert fra Norge, vil det trolig være betydelige likheter mellom de generelle erfaringene til returnmigranter fra ulike europeiske land. I tillegg til å gi relevante data, gjør denne datakilden det mulig å ivareta anonymiteten blant de få av de som ble intervjuet som returnerte via VG-programmet, siden disse behandles under ett.

Prosjektet er gjennomført i tråd med Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) sine retningslinjer for god forskingspraksis, og vi meldte prosjektet inn til personvernombudet for forskning, NSD.

Kapittel 3 Returnigrasjon i en nigeriansk kontekst⁷

Flere studier har forsøkt å kartlegge motivene bak den økende migrasjonen til Europa. Disse viser seg å være mangfoldige og komplekse, men dreier seg i grove trekk om tre overordnede temaer – fattigdom, arbeidsløshet og familieforpliktelser.

Motivasjon for migrasjon

På tross av stor økonomisk fremgang i Nigeria lever 68 % av befolkningen under fattigdomsgrensen (Plambech 2014a: 25; Pennington & Balaram 2013: 13). Studier viser at de fleste nigerianske migranter forbinder ønsket om å migrere med sin dårlige økonomiske situasjon i Nigeria (Pennington & Balaram 2013: 12; Skilbrei & Tveit 2007: 25; Skilbrei & Tveit 2011: 138). Dårlig

⁷ Kapitlet tar utgangspunkt i den relativt begrensede litteraturen som finnes om returnigrasjon til Nigeria. Kapitlet baserer seg på den mest gyldige forskningslitteraturen og altså ikke, eller kun i svært begrenset omfang, medie-kilder. Det refereres særlig til fem tidsskriftartikler, to bokkapitler, en PhD-avhandling og tre rapporter. De fire kvalitative forskningsprosjektene som litteraturgjennomgangen refererer til er disse:

- Skilbrei & Tveit (2007, 2011): Forskningen er utført blant nigerianske sexarbeidere i Norge. Det er utført feltarbeid på gata i Oslo, hos NGOer og blant sosialarbeidere. Forskerne har intervjuet over 80 nigerianske kvinner.
- Plambech (2014a, 2014b, 2015, 2016): Studiet omhandler 25-30 nigerianske kvinner i alderen 19-35, som etter å ha solgt sex i Europa enten var tvangsutsendte eller returnert gjennom AVR. Empirien er samlet inn på bakgrunn av feltarbeid i Nigeria, Danmark og Spania.
- Ratia & Notermans, 2013: Studiet bygger på to måneders etnografisk feltarbeid i Benin City i 2010. Det er samlet inn data om 17 tvangsutsendte nigerianske kvinner og fire tvangsutsendte menn gjennom uformelle intervjuer.
- Pennington & Balaram 2013: Studiet bygger på intervjuer med 37 nigerianske migranter, som er vendt hjem til Nigeria (18 menn og 19 kvinner). Sju av dem reiste frivillig, 11 gjennom et AVR-program og 19 av dem ble tvangsutsendte. Informantene ble intervjuet to år etter returen til Nigeria. I tillegg ble nigerianske myndigheter intervjuet. Gjennomgangen er utført i samarbeid med vit. ass. Sofie Henriksen.

økonomi ses som resultat av manglende arbeidsmuligheter, hvilket særlig er uttalt for kvinner, som ifølge Pennington og Balaram har vanskeligere for å komme inn på arbeidsmarkedet (2013: 12; Plambech 2014a: 40). Flere beskriver Nigeria som et land med mye lidelse og mangel på arbeid, penger og mat og at dette er grunnen til at nigerianere søker økonomisk overlevelse andre steder (Ratia & Notermans 2013: 149; Skilbrei & Tveit 2007: 52)

Migrasjonen til Europa er dermed en potensiell forretningsmulighet og en *livelihood*-strategi for migrantene (Plambech 2014a: 12). I Plambechs studie av nigerianske kvinner som er tvangsutsendt fra Europa forteller kvinnene om at det i deres familier er vanlig å kun få ett eller to måltider om dagen (2016: 155). Derfor er det i hele familiens interesse at et medlem migrerer til Europa og leter etter arbeid. Noen ganger er migrasjonen en felles beslutning i familien og en slags ”investering” der migranten blir familiens forsørger (ibid.; Skilbrei & Tveit 2007: 25; Skilbrei & Tveit 2011: 138). I tilfeller der migranter har tatt beslutningen helt uten sin families innblanding (Skilbrei & Tveit 2007: 26; Skilbrei & Tveit 2011: 138), nevnte alle de nigerianske kvinnene i Ratia og Notermans studie at de migrerte for å hjelpe sine familier og noen ganger utelukkende derfor (2013: 150). Migrasjonen blir dermed også en forpliktelse for migranten, som har ansvaret for å forsørge sin familie gjennom arbeid i Europa. Dette blir enda mer aktuelt i den nigerianske politiske konteksten, hvor staten ikke fungerer som sikkerhetsnett (Pennington & Balaram 2013: 13; Plambech 2014a: 25). Det er ifølge Pennington og Balaram

i denne sammenheng større risiko for at kvinner migrerer, fordi deres muligheter til å forsørge familien gjennom arbeid i Nigeria er mindre enn for menn (ibid.).

Utover de tre overordnede grunnene til å migrere, foreslår flere studier at migrasjonen til Europa fremskyndes av *The European Dream*, som stimuleres av fortellinger fra tilbakevendte migranter om penger, suksess og et godt liv i Europa (Pennington & Balaram 2013: 13; Skilbrei & Tveit 2007: 27). Migrasjon forbindes dermed med materiell, personlig og sosial suksess (Pennington & Balaram 2013: 13). I tillegg beskrives migrasjon som en jakt på eventyr, kjærlighet, mer selvbestemmelse, en bedre fremtid og et godt liv (Plambech 2014a: 25).

Reisen til Europa

Migrantene og deres familier ble ofte oppsøkt av ”reisebyråer” (*travel* var det mest anvendte ord for migrasjon i flere av studiene (Plambech 2014a; Ratia & Notermans 2013)), som tilbød dem å assistere dem i reisen til Europa (Skilbrei & Tveit 2007: 27-8, Plambech 2016: 157). Andre ganger kom migrantene i kontakt med sine *travel agents* gjennom bekjente eller familiemedlemmer (Skilbrei & Tveit 2011: 138-9). På grunn av strengere grensekontroll i EU, særlig for migranter fra et ”høyrisiko-land” som Nigeria, er migrantene i stigende grad avhengige av hjelp fra menneskesmuglere og falske dokumenter (de Haas 2008: 164; Plambech 2014b: 389; Skilbrei & Tveit 2007: 29; Skilbrei & Tveit 2011: 138; ICMPD & IOM 2015: 30). Prisene for denne assistansen etterlater migrantene med en gjeld

på mellom 10.000 og 65.000 USD, og i noen tilfeller helt oppe på 80.000 USD (Plambech 2014b: 389; Skilbrei & Tveit 2011: 139). Menneskesmuglere krever noen ganger mer penger for å transportere kvinner over grensen enn menn, da kvinner anses for å ha større inntjeningsmuligheter i Europa (Skilbrei & Tveit 2007: 32).

Nigerianske borgere har migrert til Europa siden kolonitiden og fortsatte med det også etter landets selvstendighet i 1960. Siden har nigerianere migrert til USA og Europa på jakt på bedre jobber og utdanning (de Haas 2008: 162). I 1980- og 1990-årene ble Spania, Italia og Irland populære destinasjoner for nigerianske migranter (de Haas 2008: 163; Plambech 2015: 133). I dag er Storbritannia og Italia de landene i EU med flest registrerte nigerianske migranter, med henholdsvis 202.000 i Storbritannia i 2014 og 52.152 i Italia i 2013 (OECD 2015). Samtidig er det grunn til å tro at det er store mørketall. Tall fra Frontex viser at det i 2014 var 8715 (registrerte ved ankomst) tilfeller av irregulær migrasjon fra Nigeria til et EU-land (Frontex 2015: 57). Det ble i 2014 registrert 516 forsøk på migrasjon fra Nigeria med falske dokumenter (ibid.: 63). Ifølge Eurostats tall har det siden 2012 skjedd en økning i antallet irregulære nigerianske migranter i EU-land på 33,7 % (se tabell 2). Økningen ses særlig blant kvinnelige migranter (Eurostat 2014). Det er samtidig igangsatt mange ulike tiltak for å hindre irregulær informasjon, noe som ikke ser ut til å redusere denne gruppas migrasjon. I stedet kan det tenkes at innsats for å forhindre nigeriansk migrasjon er med på å øke andelen irregulære (de Haas 2008: 163).

Tabell 2: Antall nigerianere registrert som ulovlig bosatt i et EU-land

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Menn	11960	10870	11375	9545	8320	9365	9435
Kvinner	4475	5545	5525	4500	3770	4450	5615
Total	16435	16415	16895	14045	12095	13840	16175

Kilde: Eurostat 2014

Benin City i den sør-nigerianske delstaten Edo bærer synlig preg av forbindelsen mange der har til Europa. Det henger store reklameplakater for undervisning i europeiske språk og hurtige passutstedelser, samt skilt fra Western Union (Plambech 2016: 150; Ratia & Notermans 2013: 148). Det anslås at opp mot 85 % av de nigerianske kvinnene som selger sex i Europa har reist fra, men er ikke nødvendigvis født i, Benin City (Plambech 2014a: 28). Fra Benin City flyr noen migranter til Europa med falske dokumenter, andre reiser gjennom Sahara-ørkenen og seiler i risikable båter over Middelhavet, vanligvis fra Libya eller Marokko til Italia eller Spania (Plambech 2014a: 24; Skilbrei & Tveit 2007: 28; de Haas 2008: 164; ICMPD & IOM 2015: 258). Reisen kan vare mye lengre enn migrantene hadde planlagt, og i noen tilfeller kan det ta dem opp til fire år å komme ut av Afrika (Skilbrei & Tveit 2007: 28). Når migrantene kommer til Spania eller Italia får de som regel midlertidige oppholdstillatelser og kan derfor oppholde seg i andre Schengen-land i opp til tre måneder om gangen (Skilbrei & Tveit 2007: 30; Skilbrei & Tveit 2011: 136). Migranter som ikke har fått oppholdstillatelse i et Schengen-land oppholder seg irregulært, enten

med falske eller ingen dokumenter. Kvinnene i Skilbrei & Tveits studie fra Norge ga selv uttrykk for at det var et mindretall som oppholdt seg irregulært (Skilbrei & Tveit 2007: 31).

Vilkår i Europa for nigerianske migranter

En stor del av befolkningen i Nigeria har ingen eller begrenset utdannelse og søker derfor ufaglært arbeid i Europa (Plambech 2014a: 40; Pennington & Balaram 2013: 12; de Haas 2008: 163). På grunn av restriktiv immigrasjons- og arbeidslovgivning havner migranter fra den tredje verden oftest i den uoffisielle servicesektoren, hvor arbeid med eldreomsorg, barnepass, rengjøring og sexarbeid foregår uregulert og uten kontrakter (Hess 2012: 57; de Haas 2008: 163). Særlig sexarbeid har fått mye internasjonal oppmerksomhet i forbindelse med nigeriansk migrasjon, og kvinnelige nigerianske migranter som arbeider i den europeiske sexindustrien, blir i økende grad forbundet med menneskehandel (Plambech 2015: 133; de Haas 2008: 163, 169; Ratia & Notermans 2013: 145, 147). Det er ingen klare tall på verken nigerianske sexarbeidere eller ofre for menneskehandel (Plambech 2014a: 18-9), men det anslås f.eks. at over 10.000 nigerianske sexarbeidere bor i Italia (de Haas 2008: 163). I Norge så man i årene 2003-2008 en økning i nigerianske gateprostituerte i Oslo fra 2 til 638 (Skilbrei & Tveit 2011: 135). Antallet nigerianske borgere i prostitusjon i Norge har gått noe ned siden den gang (Pro Sentret 2015). Kvinnene i Plambechs studie opplevde at sexarbeid var den raskeste og ofte eneste muligheten til å tjene penger (2016: 157).

Migrantene har som regel en stor gjeld fra reisen sin, som skal nedbetales. Mange av migrantene var før reisen klar over at gjelden ville bli høy, men følte ikke at deres livssituasjon ga dem andre alternativer enn å migrere (Plambech 2014a: 37). Alle var ikke klar over hvor vanskelig og hardt det ville være å nedbetale gjelden i Europa (Plambech 2016: 157; Skilbrei & Tveit 2007: 37). Allikevel mener mange at gjelden er rettferdig og en del av en avtale som skal overholdes (Skilbrei & Tveit 2007: 33).

Noe av det som gjør livet og arbeidet i Europa hardere enn migrantene hadde forventet, er den konstante frykten for tvangsutsendelse. Det store fokuset på og forbindelsen mellom nigerianske kvinner, sexsalg og menneskehandel gjør at nigerianske kvinnelige migranter i Europa konstant er i fare for å bli ”avslørt” på grunn av hudfarge og kjønn, for som de selv nevner ”vet alle hva afrikanske kvinner gjør her” (Ratia & Notermans 2013: 151). Også i Plambechs studie delte kvinnene opplevelsen av å være ”deportable”, hvilket hemmet mobiliteten deres og gjorde dem nervøse og engstelige (Plambech 2014a: 39).

Kvinnelige migranter er i migrasjonsstudier kjent for samlet sett å sende mest penger hjem til familien, og i Plambechs studie viste det seg at de fleste kvinnene var i stand til å sende beskjedne pengesummer hjem regelmessig (Plambech 2014a: 40; Plambech 2016: 158-9). I 2013 mottok Nigeria ifølge tall fra Verdensbanken 21 milliarder USD i overføringer fra migranter. Langt de fleste av disse kom fra OECD-land. Bare fra Storbritannia ble det sendt 384.234

millioner USD fra nigerianske migranter i 2014 (ICMPD & IOM 2015: 259). Nigeria er dermed nummer seks på listen over land i verden som mottar mest penger fra emigrerte, og nummer én blant ECOWAS-stater (ICMPD & IOM 2015: 34). Det antas at kun halvparten av pengeoverføringene registreres (de Haas 2008: 172).

Returmigrasjon til Nigeria

Pennington og Balaram påpeker at det har funnet sted en dokumentert økning i returmigrasjon til Nigeria (2013: 8). Av informantene deres hadde sju reist hjem frivillig (ofte fremskyndet av risikoen for tvangsutsendelse), men langt de fleste hadde returnert gjennom et AVR-program, eller blitt tvangsutsendt (ibid.: 16-7). Studier viser at både migrantenes holdninger til og opplevelser av returmigrasjon er varierende og komplekse.

Holdninger til retur

Studier viser at migrantenes holdninger til å returnere til Nigeria varierer med flere faktorer – blant annet tid i vertslandet, sosiale og økonomiske forhold i verts- og opprinnelsesland og endring og/eller oppfyllelse av målene for migrasjonen. Overordnet sett viser forskning at irregulære migranter er mindre positive til å reise tilbake til Nigeria enn regulære migranter (Pennington & Balaram 2013: 4, 8).

Flere studier identifiserer en sammenheng mellom den tid migranten har levd i Europa og migrantens holdning til å returnere til Nigeria. Migranter som har hatt kort tid i Europa har med større sannsynlighet ikke oppnådd sine mål for migrasjonen, slik som å sikre seg og sin

familie en stabil økonomi, og vil derfor være mer negativ til det å reise hjem (Pennington & Balaram 2013: 21). Hvis migranten derimot har hatt tid nok i Europa til å oppnå sine mål, vil han eller hun være mer villig til å reise tilbake (ibid.: 17). Migrantenes mål vil ofte endre seg med tiden, når de opplever hvor vanskelig livet er i Europa som irregulær migrant (ibid.: 18). Dette stemmer overens med Skilbrei & Tveits forskning som viser at de kvinnelige nigerianske migrantene som hadde vært lengst i Europa var mest villige til å reise tilbake til Nigeria. Mange migranter hadde vært i Europa en stund og hadde innsett at livet der var hardt, men hadde ikke lyst til å gi opp ennå. Migrantene i denne gruppa ønsket å vende tilbake til Nigeria, men kun hvis og når deres økonomiske situasjon tillot det. Inntil da var de negative til å reise hjem uten å ha innfridd kravene fra sin familie. I så fall ville deres lidelser og vanskeligheter i Europa være bortkastet (Skilbrei & Tveit 2007: 42-4; Skilbrei & Tveit 2011: 140). De yngre migrantene var derimot mer positive til livet i Europa. De håpet fortsatt å kunne innfri sine egne og familiens forventninger, og hadde derfor ikke lyst til å reise tilbake ennå (Skilbrei & Tveit 2007: 40). Sammenhengen mellom migrantens alder og holdningen til retur ses også i Plambechs forskning, hvor eldre kvinner var mer tilbøyelige til å returnere frivillig og bli i hjemlandet som ”pensjonerte migranter” (Plambech 2014a: 48). Som Pennington og Balaram påpeker; noen migranter får med alderen mer lyst til å reise hjem og bli hos familien (2013: 18).

Flere av kvinnene i Plambechs forskning følte at deres tid i Europa ikke var over. Enten fordi de ikke hadde betalt gjelden sin eller ikke hadde sikret seg en bedre fremtid, hvilket hadde vært målet deres (2014a: 46). Forskning viser derfor samlet sett at nigerianske migranters holdninger til å returnere til Nigeria i høy grad avhenger av hvilke mål de har med migrasjon, og hvor mye de har måttet ofre for å migrere (Skilbrei & Tveit 2011: 144-5).

I tillegg hadde spørsmål om immigrasjonslovgivning og dokumenter også en innvirkning på migrantenes holdning til retur. Siden den nåværende lovgivningen gjør det vanskelig for migrantene å komme inn i og bli i Europa, vil de fleste ikke risikere å bli ”lukket ute” igjen eller bli oppdaget ved grensen (Pennington & Balaram 2013: 35; Skilbrei & Tveit 2011: 141). Noen migranter uttrykte at de ikke hadde penger til en returbillett, og at hvis de hadde kjent til tilbudet om assistert retur ville de hatt lyst til å reise hjem tidligere (Pennington & Balaram 2013: 36).

Frykt forbundet med retur

Selv blant migrantene som var overveiende positive til å returnere til Nigeria, var det aspekter ved hjemreisen de fryktet. Et argument som ofte har blitt brukt mot repatriering av migranter, og spesielt i en nigeriansk kontekst med stort fokus på menneskehandel, er at de kvinnelige migrantene er i fare for å bli sendt tilbake i armene på sine menneskehandlere (Plambech 2014b: 395). Kvinnene selv fryktet noen ganger at menneskene som de fortsatt skyldte penger ville hevne seg i Nigeria (Skilbrei & Tveit 2007: 57; Skilbrei & Tveit 2011: 143).

Noen fryktet konsekvensene av å bryte en kontrakt forseglet ved hjelp av åndelige eder og løfter kalt *juju* (Skilbrei & Tveit 2007: 32-3, 57). Det fins ifølge Skilbrei & Tveit ingen dokumentasjon på hvor utbredt slike hevnaksjoner er i Nigeria (Skilbrei & Tveit 2007: 57; Skilbrei & Tveit 2011: 144), mens Pennington og Balaram fastslår at kvinner som slipper unna menneskehandleren sin, ofte er utsatt for hevn og trusler (2013: 31).

Et gjennomgående tema i studiene av nigerianske migranter er frykten de har for stigmatisering i Nigeria etter å ha vært i Europa. De frykter stigmatisering hvis de ikke har oppfylt sine mål eller hatt suksess med å forsørge sine familier. Det er dermed skambelagt å komme hjem tomhendt (Ratia & Notermans 2013: 155; Pennington & Balaram 2013: 4, 37). I tillegg frykter mange kvinnelige migranter at et stigma som prostituerte vil forfølge dem i Nigeria på grunn av den store oppmerksomheten det har vært rundt nigerianske kvinner i den europeiske sexindustrien (Skilbrei & Tveit 2007: 56; Skilbrei & Tveit 2011: 142; Ratia & Notermans 2013: 157; Pennington & Balaram 2013: 26, 37). Å arbeide i sexindustrien er ofte fulgt av skam og sosiale konsekvenser for migrantene, dog i mindre eller ingen grad hvis arbeidet fører med seg en stabil inntekt for kvinnen og hennes familie (Skilbrei & Tveit 2007: 56; Ratia & Notermans 2013: 157). Migrantene frykter også at dette stigmaet og tiden borte fra Nigeria vil være skadelig for det sosiale nettverket deres i Nigeria, som det spesielt for kvinner er hardt å leve uten (Skilbrei & Tveit 2007: 58; Skilbrei & Tveit 2011: 143, Pennington & Balaram 2013: 37). I

tillegg frykter migrantene den økonomiske og sosiale usikkerheten et liv i Nigeria vil medføre (Skilbrei & Tveit 2007: 49-50, 52; Skilbrei & Tveit 2011: 140-1; Pennington & Balaram 2013: 36). Nigeria oppfattes av flere av migrantene som et dårlig sted å leve, med økende fattigdom, ulikhet og korrupsjon, og flere av Plambechs informanter uttrykker at ”there is nothing for me there” (Plambech 2014a: 34; Skilbrei & Tveit 2007: 52). De nigerianske migrantene i en norsk studie mente at det er ulovlig for nigerianere å selge sex i utlandet, og de fryktet derfor at de ville bli arrestert og fengslet hvis de dro tilbake, på grunn av prostitusjonserfaringer (Skilbrei & Tveit 2007: 53; Skilbrei & Tveit 2011: 141).

AVR-programmer og tvangsutsendelse

Litteraturen viser at returnmigranter som ‘overbevises’ til å returnere assistert hadde verre reintegreringsresultater (mindre bæredyktighet og vanskeligere liv) enn de som returnerte ‘av egen vilje’ (Pennington & Balaram 2013; Plambech 2014b). Denne kunnskapen viser oss at vi bør være varsomme med å ha mange assisterte returer som et mål i seg selv, men i stedet å sørge for at migrantene blir i stand til å ta aktivt stilling til framtiden sin og fatte et valg de opplever som selvstendig.

Ifølge en IOM-rapport er Nigeria nummer 14 på listen over land som flest migranter returneres assistert til via IOM, og det land i Sub-Sahara-regionen som mottar flest returnerte migranter (IOM 2012: 18, 58). De fleste tvangsutsendes til Benin City, som derfor, i tillegg til å

være en by mange migrerer fra, kan karakteriseres som en tvangsutsendelsesdestinasjon (Plambech 2014a: 30).

Nigeriansk migrasjonspolitik

Internasjonal migrasjon har i nigeriansk politikk hittil primært blitt forbundet med menneskehandel og *brain drain* og i mindre grad med muligheten for økonomisk utvikling (de Haas 2008: 171, Pennington & Balaram 2013: 47). Migrasjon har blitt ansett som en direkte hindring for landets økonomiske utvikling, og en kilde til arbeidsløshet, kriminalitet og internasjonal stigmatisering (de Haas 2008, Pennington & Balaram 2013). Siden årtusenskiftet har det likevel oppstått en mer positiv holdning til internasjonal migrasjon. Dette avspeiles i et økt politisk fokus på reintegrering av migranter, pengeoverføringer fra migranter og en tett forbindelse til den ressurssterke nigerianske diasporaen i Europa, som nå er inkludert i nasjonal utviklingspolitikk (ICMPD & IOM 2015: 65; de Haas 2008: 173). Organisasjonene NIDO (Nigerians in the Diaspora Organisation) og Nigeria National Volunteer Service er globale nettverk av diaspora-foreninger, etablert ved hjelp av den nigerianske regjeringen. De ivaretar og styrker forbindelsene mellom landet og diasporaen, som bidrar betydelig til Nigerias inntekt gjennom pengeoverføringer (ICMDP & IOM 2015: 268; de Haas 2008: 174). Ifølge ICMPD og IOM planlegger den nigerianske regjeringen å etablere ressursentre for migranter og å implementere pre-migrasjonskampanjer (ibid.: 62). Ytterligere hylles medlemmene av den nigerianske diasporaen hvert år med en Diaspora Day (ibid.: 268).

Nigeria hadde inntil nylig ikke en offisiell migrasjonspolitikk med en konkret strategi for å håndtere returmigrasjon av nigerianske migranter, men utelukkende bilaterale avtaler med enkelte europeiske land (Pennington & Balaram 2013: 41; de Haas 2008: 166). Blant annet har Nigeria utarbeidet avtaler om håndtering av returmigrasjon med Spania, Italia, Sveits og Irland (ICMPD & IOM 2015: 270, de Haas 2008: 167). I mai 2015 vedtok Nigerias regjering en offisiell nasjonal migrasjonspolitikk og handlingsplan, utarbeidet i samarbeid med IOM og EU (IOM 2015). Implementeringen av handlingsplanen koordineres av The National Commission for Refugees, Migrants and Internally Displaced Persons (NCFRMI), og i utkastet til handlingsplanen påpekes blant annet at det er nødvendig å utvikle bedre håndtering av returmigranter (ICMPD & IOM 2015: 260, 269).

Stigmatiseringen rammer ikke utelukkende den enkelte migrant, men har også konsekvenser for Nigerias internasjonale status. Det store fokuset på menneskehandel, irregulær migrasjon og sexarbeid i forbindelse med nigerianske migranter ses av den nigerianske regjeringen som skadelig for nasjonens omdømme (de Haas 2008: 169; Plambech 2014a: 26; Plambech 2015: 133). Det er ikke bare kvinners arbeid i utlandet som anses å ødelegge nasjonens rykte. I forbindelse med migrasjon blir også menn ofte beskrevet som kriminelle som bryter utenlandske lover og slik bringer skam over nasjonen (Plambech 2015: 132, 142). I Norge unnlot UDI i en periode å angi i nigerianske migranternes pass at de var blitt utvist, fordi de var

klar over at migrantene ved retur ville bli sett på som noen som hadde skadet Nigerias omdømme (UDI 2010).

AVR-programmer og menneskehandel

Nigeria har underskrevet FNs menneskehandelsprotokoll og etablerte i 2003 en anti-menneskehandelslov og et nasjonalt organ for å ivareta arbeidet mot menneskehandel, NAPTIP (Skilbrei & Tveit 2007: 61; Skilbrei & Tveit 2011: 142; Pennington & Balaram 2013: 43; Plambech 2014a: 26; ICMPD & IOM 2015: 264). NAPTIP inngår avtaler med andre land om håndteringen av ofre for menneskehandel fra Nigeria og rettsforfølgelsen av menneskehandlere, men først og fremst for repatrieringen av mulige nigerianske ofre for menneskehandel (Skilbrei & Tveit 2007: 62; Pennington & Balaram 2013: 43). En NAPTIP-medarbeider skal motta migranten i Nigeria og gjennomføre et intervju for å stadfeste om vedkommende er et offer for menneskehandel eller ikke. Organisasjonen har imidlertid fått kritikk for ikke alltid å oppfylle denne rollen (Skilbrei & Tveit 2007: 63; Skilbrei & Tveit 2011: 141-2). I den seneste Trafficking in Persons-rapporten fra amerikanske myndigheter hvor lands innsats mot menneskehandel vurderes, rangeres Nigeria i Tier 2, som et land som ikke i tilstrekkelig grad oppfyller sine forpliktelser til å bekjempe menneskehandel og møte behovene til indentifiserte ofre.⁸ Migranter som tvangsutsendes blir ikke mottatt på flyplassen, men overlatt til seg selv (Plambech 2014b: 390). NAPTIP står for koordineringen av shelterne og NGOene som hjelper ofre for menneskehandel i Nigeria

⁸ <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2015/index.htm>

(Skilbrei & Tveit 2007: 62), som i de seneste år har blomstret opp i Lagos og Benin City, og som nå utgjør en nigeriansk redningsindustri (Plambech 2015: 133). I alt har NAPTIP ni sheltere i Nigeria (ICMPD & IOM 2015: 264). Shelterne, som kun er for kvinner, er som oftest kristne og ledet av nonner. Her får kvinnene hjelp til å planlegge bruken av sin økonomiske reintegreringsstøtte (Plambech 2015: 137).

At NAPTIP både ivaretar rehabilitering av ofre og straffeforfølgning av menneskehandlere kan skape problemer. Mange kvinner vil ikke vitne mot sine bakmenn. Ofte føler de seg ikke som ofre og ser ikke handlingene som kriminelle, og det betyr at det ikke er naturlig at de tar imot hjelp fra NAPTIP (Skilbrei & Tveit 2007: 65). I og med at NAPTIP er det eneste nasjonale organ som koordinerer støtte til returnmigranter, er støtten i høy grad rettet mot kvinnelige ofre for menneskehandel (Pennington & Balaram 2013: 43).

Studier viser at kvinner oftere returnerer gjennom et AVR-program enn menn (Pennington & Balaram 2013: 19-20). Alle kvinnene i Pennington og Balarams studie som tok imot hjelp fra et AVR-program, var ofre for menneskehandel, og det poengteres at AVR-programmene primært retter seg mot migranter som passer inn i kategorien som ofre for menneskehandel (ibid.). Studier viser også at ofrene for menneskehandel som oftest følte seg nødt eller tvunget til å ta imot tilbudet om assistert retur (Pennington & Balaram 2013: 21; Plambech 2014b: 391). Mange av kvinnene som søker om asyl på grunn av menneskehandel blir returnert gjennom AVR-programmer eller blir tvangsutsendt (Plambech 2015: 133). Migrantene i

Plambechs studie skilte likevel ikke mellom returer gjennom et AVR-program og tvangsutsendelse, men betraktet seg selv som tvangsutsendte, uansett hvordan hjemreisen hadde foregått (2014a: 18).

Livet etter retur

På tross av migranternes mangeartede og komplekse situasjoner, viser studier av tvangsutsendelse fra Europa at det er en dramatisk og livsendrende begivenhet. Mange vender hjem til en verre økonomisk og sosial situasjon enn den de forlot (Plambech 2014a: 24; Plambech 2016: 160; Pennington & Balaram 2013: 23, 50; Ratia & Notermans 2013: 156). Strømmen av pengeoverføringer stoppes, og fra å være familiens forsørger er migrantene nå økonomiske byrder for sine familier (Plambech 2016: 160). Migrantenes familier har ofte forventninger til migranten som forsørger som er like store som, eller høyere enn før han eller hun migrerte til Europa. Familien forventer at migranten kan ”betale tilbake” de pengene som ble investert i reisen og sikre dem deres økonomiske fremtid, hvilket migranten sjeldent kan leve opp til (Ratia & Notermans 2013: 158, 161; Plambech 2014a: 45; Plambech 2014b: 392). I tillegg har returmigrantene ofte flere forpliktelser enn før de migrerte, fordi familiemedlemmer og bekjente håper å kunne nyte godt av migrantens forbindelser til Europa (Plambech 2014b: 394).

Plambechs studie viser at det noen ganger var vanskelig for migrantene å vende tilbake til familien og det sosiale nettverket etter mange år i Europa. Noen av dem hadde etterlatt seg barn i Europa, og

følte derfor ikke at de hørte til i Nigeria. De følte seg isolerte og alene, og livene deres var preget av usikkerhet (2014a: 45-6). Flere migranter unnlot å ta kontakt med sine familier etter å ha vendt hjem til Nigeria, fordi de fryktet skammen og de sosiale konsekvensene ved å vende hjem tomhendte som en mislykket migrant, eller å bli stigmatisert som sexarbeider (Plambech 2015: 137). Likevel er stigmatiseringen ved tvangsutsendelse verre enn ved sexarbeid (Ratia & Notermans 2013: 149; Plambech 2016: 160).

Reintegrering i Nigeria

Pennington og Balarams studie viser at hvis ikke returen av migranter følges opp med støtte til reintegrering i Nigeria, vil migranten med stor sannsynlighet migrere igjen (2013: 8). Nyere forskning viser at mange faktorer har betydning for migrantens evne til å reintegrere seg. Ifølge Pennington og Balaram er det avgjørende for en vellykket reintegrering at migranten så langt det er mulig har returnert frivillig slik at det ikke er noen "løse ender" eller uoppfylte mål i Europa (ibid.: 4, 21-2). I denne studien var det de tvangsutsendte migrantene som hadde vanskeligst for å reintegrere seg (ibid.: 25), og også Skilbrei & Tveit påpeker at det er migranter som returneres mot sin vilje som med størst sannsynlighet vil migrere igjen (2011: 141). En del av AVR-programmene i ulike europeiske land er utbetaling av økonomisk støtte til reintegrering i Nigeria. Støtten utbetales til lokale NGOer som kan hjelpe migranten med å starte en bedrift. Da kvinnene i Plambechs studie fant ut at støtten ikke ble utbetalt til dem selv, følte de seg snytt (2014b: 120). Ofte var utbetalingen av støtten

forsinket, hvilket forsinket kvinnes reintegreringsprosess, som ikke kunne begynne før pengene kom (Plambech 2014a: 30-1).

Entreprenørskap

Entreprenørskap er det primære tilbudet til migranter som mottar støtte gjennom et AVR-program, og skal gi dem muligheten til økonomisk selvstendighet (Pennington & Balaram 2013: 39).

Imidlertid viser flere studier at den type hjelp ikke alltid passer til migrantens behov eller den sosioøkonomiske konteksten i Nigeria.

Noen migranter forteller at de ikke har evner eller overskudd til å starte opp en bedrift (Pennington & Balaram 2013: 37; Plambech 2014a: 46). Andre migranter, f.eks. Plambechs informant Esther, forsøker å åpne en bedrift. Esther åpnet en frisørsalong i Benin City, men da hun ikke hadde råd til aircondition, kunne salongen hennes ikke konkurrere med de større salongene i området (2016: 162). I tillegg er det ikke alltid tillatt for migranter å åpne butikker i de sikre områdene i Benin City, og ettersom de ikke har råd til sikkerhetsvakter selv, er bedriftene deres sårbare for kriminalitet (Plambech 2014b: 384). På tross av disse vanskene og på grunn av manglende arbeidsplasser i Nigeria, så mange migranter ikke andre muligheter enn entreprenørskap (Skilbrei & Tveit 2011: 140).

Pennington & Balaram anbefaler på bakgrunn av sin forskning at AVR-programmene gjøres mer fleksible, at det gis mer støtte til utviklingen av evner enn til entreprenørskap, og at det fokuseres enda mer på reetablering av sosiale nettverk, da dette er avgjørende for vellykket reintegrering (2013: 5, 27, 45). Dog mente de fleste av

informantene i studien deres som hadde mottatt hjelp gjennom et AVR-program, at de var bedre stilt enn før de migrerte (ibid.: 25).

Vold

Vold og kriminalitet er en del av hverdagen for mange nigerianske innbyggere, og reintegrering i en nigeriansk kontekst må derfor også ta høyde for dette aspektet ved migrantenes hverdag etter retur. Ifølge de Haas forteller nigerianske politikere selv at den utbredte volden og kriminaliteten i Nigeria er en av hovedårsakene til at migranter ikke returner frivillig (de Haas 2008: 172-3). Plambechs informanter oppfattet det ofte som sikrere å selge sex på gatene i Hamburg eller Roma enn å ha sin egen bedrift i Benin City (2014b: 393). Ytterligere fremheves det at det sjeldent var menneskehandelsrelatert vold eller hevn fra bakmenn kvinnene var utsatt for. I de fleste tilfellene betalte kvinnene ikke gjelden sin helt tilbake, men var ikke redde for hevn (Plambech 2016: 158). Derimot opplevde kvinnene som oftest vold i hjemmet eller vold relatert til migrasjonen og returen sin (Plambech 2014a: 32; Plambech 2014b: 395). Migrantene anses i Nigeria for å ha en formue etter å ha vært i Europa, og er derfor utsatt for overfall og ran (Plambech 2014b: 395). Det er derfor tydelig at vellykket reintegrering avhenger av at migrantenes sikkerhet er sikret i hjemlandet (Plambech 2014b: 394).

Reintegrering av ofre for menneskehandel

Forskning om andre lands AVR-program viser at støtten til reintegrering ofte er finansiert gjennom europeiske organisasjoner og rettet mot spesifikke grupper av migranter, noe som innebærer at

mange ekskluderes (Pennington & Balaram 2013: 42-3). Som nevnt ovenfor, gis støtten primært til ofre for menneskehandel, og det er derfor få muligheter for migrantene som ikke kategoriseres som det (ibid.: 41, 44; Skilbrei & Tveit 2007: 80-1). Det kategoriske skillet mellom ofre for menneskehandel og andre migranter skaper en vanskelig situasjon, siden migrantenes situasjoner, opplevelser og migrasjonsprosesser ofte vil ligne hverandre (Skilbrei & Tveit 2007: 19; Skilbrei & Tveit 2011: 140; de Haas 2008: 164). Ytterligere påpeker Plambech at selv om AVR-støtten er ment å beskytte denne utvalgte gruppa migranter, blir det i den sosiale virkeligheten i Benin City ikke skilt mellom ofre for menneskehandel og deporterte migranter (Plambech 2014b: 397).

På grunn av den målrettede støtten til og de mange organisasjonene for ofre for menneskehandel, har kvinner bedre muligheter til å bli reintegrerte enn menn, som som oftest ikke får noen støtte (Pennington & Balaram 2013: 26; Plambech 2014a: 38; Plambech 2015: 137). De to mennene i Pennington & Balarams studie som ble returnert gjennom et AVR-program, fikk flybillettene sine betalt, men mottok utover det ingen økonomisk støtte, i motsetning til kvinnene (2013: 20). Ofte er AVR-programmene sterkt knyttet til nigeriansk og europeisk anti-menneskehandelspolitikk og -praksis, hvor det sentrale objektet er den kvinnelige migranten (Hess 2012: 54). Dette avspeiler seg også i den store overvekten av forskning og litteratur om kvinnelige nigerianske migranter og den manglende kunnskapen om mannlige migranter etter tvangsutsendelse.

Religion og moral

I Plambechs studie var nesten alle kvinnene kristne, og NGOere i Benin City er, som nevnt, også som oftest kristne (2015: 132-3). Dette har også innvirkning på reintegreringen av de nigerianske migrantene. Ettersom NGOene har begrenset økonomi kan de ikke tilby migrantene økonomisk støtte på lengre sikt. I stedet tilbyr de sosial og åndelig terapi, og i denne terapien fokuseres det ofte på å omvende og endre migrantenes holdninger (Plambech 2015: 138, 141). Migrantene fra særlig den yngre generasjonen anses for å lide av det populært omtalte ”get rich quick syndrome”, som omhandler et ønske om å ta en snarvei til rikdom, f.eks. gjennom migrasjon (Plambech 2014a: 42). De anses derfor som dovne, udisiplinerte og grådige, noe den åndelige assistansen i NGOene skal avhjelpe (Plambech 2015: 134, 138). Reintegrering blir dermed en plattform for en slags religiøs og moralsk omvending til verdige nigerianske borgere (Plambech 2015: 130, 135, 143).

Sosioøkonomiske forhold og remigrasjon

Pennington & Balaram fastslår at europeiske land bør ta del i og assistere reintegreringen av nigerianske returmigranter, men at det største ansvaret hviler på den nigerianske regjeringen (2013: 5). Likevel viser flere studier at migrantene nærer stor mistillit til de nigerianske myndighetene (Skilbrei & Tveit 2007: 51, 72-3, 79; Skilbrei & Tveit 2011: 141; de Haas 2008: 179; Plambech 2015: 144). Migrantene i Skilbrei & Tveits studie foreslo ofte at støtten skulle mottas i Norge, siden pengene i Nigeria ville bli brukt på feil ting på

grunn av korrupsjon, og kvinnene var mer positive til returnigrasjon hvis norske myndigheter var involvert (2007: 72; 2011: 142). NAPTIP er av flere blitt kritisert for å bruke for mange penger på selve organisasjonen i stedet for å støtte lokale NGOer i deres arbeid (Pennington & Balaram 2013: 43). Derfor foreslår Pennington & Balaram, at europeiske aktører etablerer lengre reintegreringsprosesser med primært fokus på å skape jobber i Nigeria hvis målet er å arbeide mot at migranten ikke forsøker å migrere irregulært igjen (2013: 40). Alle kvinnene i både Plambechs og Ratias og Notermans' studier ønsket å migrere til Europa igjen etter retur til Nigeria, og kun manglende kapital holdt dem tilbake (Plambech 2014: 46; Ratia & Notermans 2013: 159). Også i Pennington og Balarams studie ønsket over halvparten av informantene å migrere igjen (2013: 23). Skilbrei & Tveit påpeker, at fordi livet i Nigeria etter retur ofte vil være hardt, både økonomisk og sosialt, vil reintegrering være vanskelig for mange migranter, og remigrasjon til Europa vil dermed virke mer attraktiv (2007: 59, 75; 2011: 144).

Vellykket reintegrering og migrantenes ønske om å migrere igjen er altså i høy grad avhengig av de sosioøkonomiske forholdene i Nigeria (Pennington & Balaram 2013: 52). Flere informanter i Skilbrei & Tveits forskning opplyste at de ville bli boende i Nigeria hvis det var mulig å få en jobb (2007: 72; Skilbrei & Tveit 2011: 140), og ifølge Pennington & Balaram er det nåværende arbeidsmarkedet i Nigeria en hindring for vellykket reintegrering av returnigranter (2013: 47). Det er derfor viktig å adressere de overordnede rammene for

returmigrasjon og reintegrering i Nigeria, slik som arbeidsforhold og tillit til myndigheter, samt fokusere på langsiktig så vel som kortsiktig hjelp til returmigranter (Pennington & Balaram 2013: 44, 52; de Haas 2008: 178-9).

Konklusjon

Litteratur om emnet viser dermed, at returmigrasjon og reintegrering av nigerianske migranter kompliseres av forhold som familiens forventninger, manglende sosiale nettverk, stigmatisering av migranter, manglende arbeid og utdanning i Nigeria, fattigdom, vold og mistillit til myndigheter. Mistilliten til myndighetene hindrer, ifølge de Haas, også diaspora- organisasjonene NIDO og NNVS i å styrke forbindelsene til den nigerianske diasporaen i Europa (de Haas 2008: 179). Vellykket reintegrering avhenger av om migranten har oppnådd sine mål i Europa, som oftest om økonomisk selvstendighet, og av graden av frivillighet som karakteriserer hjemreisen. Den nåværende retur- og reintegreringsstøtten fokuserer nesten utelukkende på kvinnelige ofre for menneskehandel, mens migranter som faller utenfor denne kategorien ikke får noen støtte. Litteratur og forskning fokuserer tilsvarende på kvinner og ofre for menneskehandel, derfor mangler det kunnskap om mannlige migranter etter tvangsutsendelsen. AVR-programmene og repatriering hviler generelt på en logikk om at det er sikrest og mest naturlig for migranten å være i sitt hjemland og hos sin familie, hvilket er paradoksalt når migrantenes grunn for å migrere nettopp er forsørgelse av familien eller å unnsnippe de voldelige forholdene i

Nigeria (Plambech 2014a: 47; Plambech 2014b: 396). Litteraturen viser altså at vellykket returnigrasjon og reintegrering avhenger av endringer i de overordnede sosioøkonomiske forhold for migrantene, så de ikke er nødt til å migrere for å unnslippe fattigdom, arbeidsløshet og vold.

Kapittel 4 Nigerianere i Norge og retur fra Norge til Nigeria

Det var per 1. januar 2016 1761 nigerianere bosatt i Norge.⁹ For få år siden søkte rundt 100 nigerianske borgere om beskyttelse (asyl) i året i Norge, og de siste årene har tallene variert en del. Langt de fleste søkerne fra Nigeria er voksne og enslige. I 2014, for eksempel, kom 237 av 345 søkere alene.¹⁰

Tabell 3: Søkere

Søknadsår	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Søkere	354	240	355	522	345	128
Voksne kvinner/menn	85/189	47/155	72/214	73/399	59/243	23/94
Innvilget asyl eller opphold ¹¹	11	24	18	49	6	8

Tall fra UDI.no

Etter innlevert asylsøknad bosettes asylsøkere på mottak, men nigerianske asylsøkere forsvinner ofte fra mottak og bor privat. I 2014 forsvant 282 nigerianske asylsøkere fra mottak, 107 av dem under tre måneder etter søknadstidspunktet.¹² At et uvanlig høyt antall nigerianske asylsøkere forsvinner fra mottakssystemet i forhold til andre landgrupper, må trolig sees i forhold til hva slags migranter som

⁹ <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbef/aar/2016-03-03?fane=tabell&sort=nummer&tabell=258401>. Her følger vi SSBs definisjon, og inkluderer bare Nigeria-fødte personer.

¹⁰ Tall over asylankomster i Utlendingsdatabasen

¹¹ Det er viktig å merke seg at søknadsår og år for vedtak ikke er det samme grunnet saksbehandlingstid. For 2014 er det altså ikke 6 av de 345 innleverte søknadene som er innvilget.

¹² Tall fra UDIs Utlendingsdatabase.

kommer og hvorfor (Brekke 2012). Uansett skaper mangel på tilgang til søkerne utfordringer for norske myndigheters ambisjon om å informere dem om retur fordi mange medlemmer i gruppa ikke deltar i informasjonsopplegg og returforberedende arbeid som arrangeres på asylmottak rundt omkring i landet.

Som vi ser av statistikken over er det få nigerianske borgere som blir gitt asyl eller opphold på humanitært grunnlag i Norge.

Avslagsprosenten på asylsøknader fra nigerianske borgere er høy. Mange får avslag på søknad fordi de ikke har framlagt en troverdig forklaring om et beskyttelsesbehov, og i saker hvor man finner at søkeren har et beskyttelsesbehov, ender det også ofte med et avslag fordi UDI vurderer det slik returnerte nigerianere har gode muligheter til å etablere seg andre steder enn stedet de kom fra, noe som kan løse den mulige sikkerhetstrusselen migranten opplever.¹³

Ved avslått asylsøknad plikter søkeren å forlate Norge etter utreiseplikten de har blitt oppgitt. Hvis ikke dette gjøres, skal Politiets utlendingsenhet (PU) foreta en uttransportering.

Tabell 4: Uttransportering

År	2010	2011	2012	2013	2014
Uttransportering Nigeria	81	143	95	101	178
Uttransportering Schengen-land	107	89	112	241	207
Totalt	188	232	207	342	385

Kilde: Politiets utlendingsenhet (PU).

¹³ <https://www.udiregelverk.no/no/rettskilder/udi-praksisnotater/pn-2011-002/>

534 nigerianske borgere ble utvist i 2015, 402 for brudd på utlendingsloven og 130 for brudd på straffeloven¹⁴, og 188 ble bortvist, de fleste fordi de ikke hadde klart å sannsynliggjøre formålet for oppholdet.¹⁵¹⁶ Blant de bortviste vil mange allerede ha et opphold i et annet Schengenland. Nigerianske borgere uttransporteres ofte til Italia, som er førsteland i Schengen-området for mange, og der mange har eller har hatt midlertidig oppholdstillatelse. I 2015 var nigerianere den største landgruppa i absolutte tall blant utviste på grunn av brudd på utlendingsloven.¹⁷ I 2014 var nigerianere den absolutt største gruppa politiet enten uttransporterte eller bortviste, med 916 av 7 259.¹⁸ Kripos omtaler nigerianske lovbyggere i Norge som organiserte og tilpasningsdyktige, og de forbindes spesielt med narkotikaomsetning.¹⁹

Det er ofte slik at nigerianske borgere ikke har Norge som sitt ankomstland i Europa, men i stedet et annet land som inngår i Schengenområdet. I henhold til Dublin III-forordningen²⁰, er det slik

¹⁴ <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/utvisningsvedtak-etter-statsborgerskap-og-grunnlag-2015/>

¹⁵ <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/bortvisningsvedtak-etter-statsborgerskap-og-grunnlag-2015/>

¹⁶ Utlendingsloven § 17.

¹⁷ <https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/utvisningsvedtak-etter-statsborgerskap-og-grunnlag-2015/>

¹⁸ https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politiets_utlendingsenhet/Vedlegg_2883.pdf

¹⁹ https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/kripos/Vedlegg_1581.pdf

²⁰ Dublin-avtalen er et samarbeid mellom EU-landene, Island, Sveits, Liechtenstein og Norge, som bestemmer hvilket land som har ansvaret for å behandle en søknad om beskyttelse. En asylsøker kan kun få søknaden sin behandlet i ett av Dublin-landene. Hensikten er todelt. For det første vil man sikre at asylsøkere virkelig får sin søknad behandlet i det landet som er ansvarlig. I tillegg vil man hindre at personer reiser fra land til land og søker asyl. Hovedregelen er at søknaden skal behandles av det første Dublin-landet asylsøkeren kommer til. Hvis asylsøkeren søker om beskyttelse i et annet Dublin-land, skal han eller hun sendes

at det er førstelandet som plikter å behandle søknad om beskyttelse og forestå eventuelle tiltak. Mange nigerianere som kommer til Norge har tidligere oppholdt seg i Spania og Italia og er registrerte der. I 2015 ble 59 av innleverte søknader fra nigerianske borgere om beskyttelse ikke realitetsbehandlet, men i stedet avvist på grunn av denne forordningen.²¹ Personer som først er registrert i et annet land som deltar i Dublin III-forordningen, refereres ofte til som ‘dublinere’.

Norske myndigheter har inngått en avtale med IOM Norge om å forestå assistert retur. Det finnes ikke et eget landprogram for retur til Nigeria, i stedet er det to generelle programmer som er aktuelle for nigerianske borgere som vil reise assistert til Nigeria, ‘*Financial Support for Return*’ (FSR) og, i særlige tilfeller, ‘*Vulnerable Groups*’ (VG).

Generelt er det slik at de fleste som søker om assistert retur reiser tilbake via FSR-programmet, etablert i 2009. UDI opplyser at etter fem år hadde rundt 8000 personer returnert assistert til en rekke ulike land, de aller fleste var avviste asylsøkere. Programmet regnes som avsluttet når mottageren har fått pengestøtten og er tilbake i opprinnelseslandet. FSR-returnerte har altså ikke krav på oppfølging etter retur. Fra det tidspunktet pengestøtten ble gradert, 1. juli 2010, og frem til 1. september 2015 varierte beløpet etter tidspunkt for migrantens søknad om retur i forhold til utreisefristen satt av UDI.

tilbake til det landet som allerede har behandlet søknaden, eller som har ansvaret for å behandle søknaden. <http://www.udi.no/aktuelt/sporsmal-og-svar-om-dublin-samarbeidet/>

²¹<https://www.udi.no/statistikk-og-analyse/statistikk/asylvedtak-etter-statsborgerskap-og-utfall-2015/>

Tre alternative typer FSR-støtte forelå i denne perioden. FSR1 var pålydende 20 000 NOK og var tilgjengelig for de som søkte før utreisefrist eller uten å ha fått en utreisefrist. FSR2 var 15 000 NOK, tildelt de som søkte innen to måneder etter utreisefristen. FSR3 var 10 000 NOK, og utgjorde minimumsbeløpet for de som søkte senere enn to måneder etter utreisefrist. I tillegg kom en særskilt støtte på 10 000 NOK per barn (personer under 18 år) for familier. Avhengig av antall barn kunne familier få opp til 130 000 NOK (tre barn eller flere) om de søkte før utreisefrist, og opptil 80 000 NOK om de søkte etter utreisefrist.

Justisdepartementet endret denne graderingen av pengestøtte med virkning fra 1. september, 2015. Nå bortfalt FSR2 og FSR3 mens FSR1 ble videreført, utfra en forventning om at flere ville velge assistert retur innen fristen om det ble dramatisk mindre lønnsomt å gå over fristen. Individer som søker etter utreisefristen blir per i dag tildelt en støtte på 7 000 NOK per person til voksne og 2 000 NOK til barn. For barn i familier som søker innen utreisefristen gis fremdeles en særskilt støtte på 10 000 NOK. Makssummen på 130 000 NOK er fremdeles tilgjengelig for barnefamilier som søker før utreise, mens barnefamilier som søker etter får nå maksimum 20 000 NOK. Dublinere kunne før få 10 000 NOK i kontantstøtte ved retur til et annet hjemland, men dette er nå satt ned til 7000 NOK for voksne og 2000 NOK for barn.

FSR-returnerte får hele pengebeløpet samlet. Prosedyrene kan variere noe fra land til land, så prosedyrene for utbetaling av pengestøtten i

Nigeria omtales i kapittel 6. Dublinere som overføres til det første Dublin-landet vedkommende ankom på vei til Norge, får ikke noen form for støtte. Om dublinere velger å returnere fra Norge til opprinnelseslandet kan de imidlertid gjøre det via FSR-programmet (FSR DUB).

For nigerianske borgere i Norge er menneskehandel en spesielt aktuell problemstilling. I praksisnotatet UDIs saksbehandlere bruker når de skal fatte vedtak i asylsaker med søkere fra Nigeria, er menneskehandel nevnt som en mulig forfølgelsesgrunn. I tillegg kan ofre for menneskehandel gis opphold på humanitært grunnlag. Nigerianske kvinner er sterkt overrepresentert i statistikken over identifiserte ofre for menneskehandel i Norge, og ingen andre grupper mottar like ofte refleksjonsperiode og midlertidig oppholdstillatelse for ofre for menneskehandel (KOM 2014).

Antatte ofre for menneskehandel har anledning til å søke om en seks måneder lang 'refleksjonsperiode' hvor den eneste forutsetningen er at de er villige til å motta assistanse²², og kan etter dette gis en ettårig fornybar oppholdstillatelse hvis hans eller hennes nærvær er nødvendig for politiets etterforskning av en menneskehandelssak.²³ Personer som bidrar i en straffesak etter straffelovens §§ 257 eller 258, menneskehandelsparagrafene, kan få opphold i Norge etter det som

²² Utlendingsdirektoratet, *Oppholdstillatelsen evalueres for utlendinger som antas å være utsatt for menneskehandel (refleksjonsperiode mv.)*, RS-2013-014, 2013.

²³ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/gi-312010-instruks-om-oppholdstillatelse/id627772/>

omtales som ‘vitneinstruksen’.²⁴ I visse tilfeller kan opphold gis på dette grunnlaget også for personer som vitner i en straffesak etter straffelovens § 315; hallikparagrafen.

Ellers forutsetter UDI at nigerianske ofre for menneskehandel med avslått asylsøknad kan returnere til Nigeria fordi de kan returnere til deler av landet der de er trygge for eventuell forfølgelse.²⁵

I tillegg til FSR-programmet har norske myndigheter etablert et mer omfattende reintegreringsprogram for sårbare grupper, VG-programmet.²⁶ Egne ordninger for assistert retur for spesielt utsatte grupper er implementert i flere europeiske land, slik som Storbritannia²⁷, Irland (Quinn 2009) og Finland.²⁸ Hvem som inngår i denne kategorien varierer mellom land, men ofre for menneskehandel inngår i mange. Her hjemme har representanter for NGOer lenge vært bekymret for hva som skjer med ofre for menneskehandel ved retur. Norge er tilsluttet FNs menneskehandelsprotokoll og Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel, og henholdsvis artikkel 2 og 16 i disse forplikter norske myndigheter å tilrettelegge for assistert retur av ofre for menneskehandel. Denne returen skal fortrinnsvis

²⁴ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/ai-6408-instruks-om-oppholds--eller-arbe/id534411/>

²⁵ <https://www.udiregelverk.no/no/rettskilder/udi-praksisnotater/pn-2011-002/>

²⁶ Dette programmet omtales formelt på to måter, ‘Information, Return and Reintegration for Vulnerable Migrants in Norway’ eller ‘Vulnerable Groups project’. Her omtales det som ‘Vulnerable Groups’ for enkelhets skyld.

²⁷ At egne hensyn og egne ordninger gjelder for medlemmer av sårbare grupper beskrives her: <https://www.gov.uk/government/publications/assisted-voluntary-return-of-irregular-migrants-information-for-organisations/assisted-voluntary-return-of-irregular-migrants>.

²⁸ http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/assisted-return/08_finland_national_report__assisted_return__reintegration_study_version_23_sept_2009_en.pdf

være frivillig, og under forhold som ivaretar både rettigheter, sikkerhet og verdighet.²⁹ Lite er kjent ennå om hvorvidt dette returarbeidet tilrettelegger for integrering i Nigeria. Frykten har vært at returnerte ofre vil ha problemer med å bli integrert på grunn av langvarig opphold i Europa og mistanker om erfaringer med prostitusjon (Adepoju 2005), og at dette betyr at de igjen vil bli sårbare for migrasjon og rekruttering til prostitusjon eller arbeid i Europa under utnyttende vilkår, slik vi beskrev i kapittel 3. Lite er kjent om hvordan man legger best mulig til rette for retur- og reintegreringsarbeidet med denne gruppa, men det er nærliggende å vende seg til litteratur om retur av ofre for menneskehandel til andre land (se for eksempel Simeunovic-Patic 2005, Brunovskis og Surtees 2008). Det nærmeste vi har kommet en evaluering av norsk assistert retur av ofre for menneskehandel så langt, er vurderingen fra Europarådets overvåkingsorgan for implementering av dets menneskehandelskonvensjon, GRETA. I deres evaluering av norske myndigheters innsats anbefales det (2013) at norske myndigheter bygger ut samarbeidet med lokale organisasjoner i returarbeidet med mulige ofre for menneskehandel.

VG-programmet startet 1. juli 2012, og erstattet og utvidet det som inntil da var to separate returprogram for enslige mindreårige asylsøkere og ofre for menneskehandel. Ifølge UDI hadde totalt 59

²⁹ Det er viktig å i denne sammenhengen å nevne at i henhold til norske forpliktelser og normer angitt i Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel skal antatte eller mulige ofre være berettiget til samme assistanse som ofre som har 'verifiserte' historier.

personer returnert via dette programmet per mars 2014, per mai 2015 hadde totalt 17 returnert til Nigeria via dette programmet.

Gjennom VG-programmet skal returnmigranter som vil stå overfor spesielle utfordringer i opprinnelseslandet få spesiell oppfølging. Identifiseringen av disse kan skje på ulikt vis, men i de fleste tilfeller har UDI og IOM vært enige i vurderingen av hvorvidt en migrant kvalifiserer til VG-støtte. Ett mulig scenario er at IOM vurderer om migranten kan kvalifisere til dette programmet og informerer UDI om dette. Vedkommende kan også selv skrive i søknadsskjemaet til IOM at han/hun ønsker VG-støtte. Det kan også være UDI som først får kjennskap til vedkommendes bakgrunn, innvilger VG-støtte og informerer IOM. I andre tilfeller er det asylmottaket som kontakter IOM og/eller UDI og foreslår VG-støtte. VG-støtte kan vurderes både før søknad om returstøtte eller underveis i prosessen. Søkere som kvalifiserer til å motta VG-støtte, kan reise med FSR hvis de i stedet ønsker det.

På UDIs hjemmeside listes mulige former for sårbarhet. Dette gjelder eksempelvis enslige mindreårige asylsøkere, mulige ofre for menneskehandel, ofre for vold, tvang eller utnyttning, personer med spesielle medisinske behov, og enslige over 60 år.³⁰ IOM forteller at dette er en helhetsvurdering og at det ofte er snakk om en kombinasjon av utfordringer som fører til at de anbefaler at søkeren reiser med VG-støtte i stedet for FSR-programmet. Dette kan også inkludere andre mulige sårbarhetsfaktorer enn de som er nevnt her,

³⁰ <http://www.udi.no/retur/sok-om-assistert-retur/assistert-retur-/?c=nga#link-931>

men det er nesten utelukkende antatte ofre for menneskehandel som har reist til Nigeria med slik støtte så langt. En grunn til dette kan være at antatte ofre oftere er i kontakt med organisasjoner som informerer om ordningen og at personer som er i kontakt med nigerianere i målgruppa oftere tenker på VG-støtte som aktuelt i møte med akkurat denne gruppa. Dette kommer vi tilbake til i neste kapittel.

VG-returnerte får i likhet med FSR-returnerte hjelp til å skaffe reisedokumenter og reisen til opprinnelseslandet blir dekket, i tillegg til at de får utbetalt et mindre beløp på flyplassen (80 USD per voksen og 110 USD per barn). I tillegg får VG-returnerte støtte til en samlet verdi av 42 000 NOK. Av disse gis 8000 NOK som et kontantbeløp til nødvendige utgifter (og returnmigranten velger selv om det skal betales som et samlet beløp eller deles opp i flere utbetalinger), 34 000 NOK gis som praktisk støtte, fordelt på bolig (8000 NOK), medisiner og helsehjelp (2000 NOK), utdanning eller støtte til å starte opp egen virksomhet (24 000 NOK). Den praktiske støtten blir utbetalt i henhold til utgifter og etter utlegg eller dokumentasjon. De summene som er allokert til hvert formål kan omdisponeres noe ved behov. Midlene betales ut over en periode på inntil 12 måneder, og IOM monitorerer de returnerte i denne perioden.

Det er noen tilleggsmomenter som er relevante for å forstå hvordan ordningene fungerer i praksis. Det er en del som har fått innvilget assistert retur som blir borte underveis i prosessen og ikke ender med å reise likevel. I tillegg til de 174 som returnerte til Nigeria via FSR- eller VG-programmet fra 2011 til mai 2015 var det i tillegg 41

personer som søkte om assistert retur, men ble ekskludert, hovedsakelig grunnet en vurdering av ‘manglende samarbeid’. Det var 44 som trakk søknaden sin og 44 som ble borte underveis i prosessen.³¹ Det å ha søkt om assistert retur gir ikke noen garanti mot tvangsutsendelse om den først er besluttet, men norske myndigheter foretrekker assistert retur.

De siste fem årene har det hvert år reist mellom 30 og 46 personer assistert til Nigeria, og langt de fleste av disse er menn som har reist med FSR-programmet. Det settes hvert år et totalt måltall for assistert retur via IOM, som inkluderer FSR, VG og landprogrammene. Måltallene legger grunnlag for budsjetter og planlegging, men ettersom antall returer avhenger av antall søknader, kan måltall justeres i løpet av budsjettåret. Av de som har søkt om assistert retur til Nigeria har 17 fått tilbud om VG-støtte, tallet er inkludert medfølgende barn. UDI rapporterer om at det per september 2015 var snakk om ni individuelle saker med retur til Nigeria av personer på returprogrammet for sårbare grupper. Disse sakene inkluderer åtte kvinner, én mann og 12 medfølgende barn. Flere av disse er dublinere. Dublinere kan overføres til førstelandet dersom det lar seg gjøre og etter gitte retningslinjer for overføring, men de får også tilbud om assistert retur på lik linje med andre tredjelandsborgere. Alle dublinere kan i utgangspunktet returnere assistert til opprinnelseslandet dersom de søker tidlig nok.

³¹ Kilde: IOMs interne statistikk.

I neste kapittelet vil vi beskrive nærmere hvordan personer som jobber med nigerianske borgere i målgruppa for FSR- og VG-retur informerer om retur og hvordan nigerianske borgere forholder seg til muligheten for å returnere.

Kapittel 5 Retur og reintegrering sett fra Norge

Som beskrevet over, får få nigerianske borgere beskyttelse eller opphold på humanitært grunnlag i Norge. Samtidig er det forholdsvis få som søker om assistert retur. Det er mot denne bakgrunnen spørsmålet om assistert retur må ses; sjansene for å få bli i Norge er liten og muligheten for å bli uttransportert av politiet høy, så hvorfor velger da ikke flere nigerianske migranter i Norge å reise tilbake til Nigeria gjennom et returprogram?

Retur og reintegrering

Studiet av returmigrasjon har vært i voldsom vekst siden det ble beskrevet som et uskrevet kapittel tidlig på 2000-tallet (King 2000). Et veletablert funn siden da er at det er et gap mellom begrepene vi bruker (*retur*, *remigrasjon*, *reintegrering*) og den fremtidsrettede og aktive prosessen det er å etablere seg på nytt i et samfunn og land når både migranten selv har endret seg siden sist gjennom reisen og oppholdet, og opprinnelseslandet har endret seg. Reisen 'hjem' til 'hjemlandet' kan være mer krevende enn reisen ut. Den prosessen innebærer situasjonsbetingede og dynamiske (makt)relasjoner mellom returmigranter og lokale, der eventuell ubetalt gjeld til de som finansierte reisen ut kan bli en sentral faktor, sammen med normative oppfatninger av returmigranter som 'vellykkede' eller 'feilede', slik Cerase (1974) klassifiserte italienske returmigranter fra USA. Men slike begreper mangler analytisk presisjon så lenge man ikke har et konseptuelt rammeverk for å forstå reintegrering. En mulighet, om

man tar på alvor idéen om at reintegrering i opprinnelseslandet har mange fellestrekk med integrering i vertslandet, er å simpelthen bruke det samme rammeverket. For eksempel skiller Snel m.fl. (2006) mellom sosiokulturell integrering (blant annet sosial omgang, språkbeherskelse, nyhetskonsument, kulturell aktivitet) og strukturell integrering (deriblant politisk og organisert aktivitet, deltagelse på arbeidsmarkedet, aktivt borgerskap). Det kan være interessant nok, men kanskje skal man likevel ta høyde for at returnigrasjon skiller seg fra emigrasjon fordi den kjennetegnes av en type *ambivalens*; returnigranten er både ‘borte’ og ‘hjemme’ på én og samme tid (Long og Oxfeld 2004). Dikotomier er feilslått her fordi returnigrantene *både* ‘har’ og ‘har ikke’ venner og støttespillere i lokalsamfunnet, ‘har’ og ‘har ikke’ kjennskap til lokal kultur og sedvane, og besitter tvetydige kvalifikasjoner fra utlandet som ikke nødvendigvis gir avkastning ‘hjemme’.

Litteraturen om assistert retur og reintegrering er overraskende liten og i stor grad basert på evalueringsrapporter snarere enn fagfellevurderte publikasjoner. I Norge foreligger det to nylige evalueringer av landsspesifikke retur- og reintegreringsprogram, én av Strand m. fl (2008) til Afghanistan (IRRANA-programmet) og én av Strand m.fl (2011) til Irak (IRRINI-programmet). Et fellestrekk ved disse er at de viser samspillet mellom sysselsetting, sosiale nettverk og psykososiale dimensjoner (se også Ruben m.fl. 2009). Funnene i disse studiene peker i retning av at retur foregår i tre stadier og at samspillet mellom disse er viktig for hvordan det går. Første stadiet er

søknads- og venteprosessen i forkant av returen, der en avgjørende faktor er hvorvidt returnmigranten forberedes av støtteapparatet og dessuten aktivt forbereder seg selv på returen. Andre stadiet er selve transporten, som særlig IRRINI-returnerte omtalte i positive ordelag. Disse to stadiene kan påvirke utviklingen i det tredje og endelige stadiet, reintegreringen. Vi vet fra IRRINI-evalueringen at mange returnerte opplevde at returen og opprinnelseslandet ikke var som de forventet. En sammenligning av IRRINI og IRRANA viser også at høye forventninger til opprinnelsesstaten kan være en kilde til frustrasjon og et mulig hinder for entreprenørskap (Paasche og Strand 2012). Anti-korrupsjonsmekanismer i Irak førte til en tidkrevende og byråkratisk prosess for å få tilgang til reintegreringsstøtten, og dette var et hinder for effektiv reintegrering. Delvis som en konsekvens av dette, men også for å myndiggjøre returnmigrantene og tilby dem behovstilpasset fleksibilitet, foreslår forfatterne av studien å tilby utbetaling av reintegreringsstøtten som et kontantbeløp. Siden FSR-programmet som nigerianere kan returnere med gjør nettopp dette, og Nigeria har visse likhetstrekk med Irak som land (oljeinntekter, korrupsjon, et bysantinsk byråkrati i offentlig sektor og utbredt mistillit til offentlige institusjoner), er dette spesielt interessant for oss.

I det følgende vil vi komplettere denne kunnskapen med funn om veien fram til at migranten i det hele tatt leverer inn en søknad om assistert retur, eller tar en beslutning om å ikke gjøre det.

Samtaler om retur

En av målsettingene til prosjektet har vært å se nærmere på de erfaringene norske aktører har med å informere nigerianske borgere uten varig opphold i Norge om ordninger for retur. Gjennom intervjuer med 32 personer som i kraft av sine jobber snakker med nigerianske borgere uten varig opphold om deres framtidsmuligheter, har vi utforsket hva som ser ut til å kjennetegne ‘gode’ og ‘dårlige’ retursamtaler. Tidligere forskning har berørt betydningen på formen og innholdet i retursamtaler. Returarbeidet hviler på at den avviste asylsøkeren oppfatter samtalepartneren som troverdig og pålitelig. Positiv dialog og mestringsfølelse kan for sårbare grupper indirekte styrke returmotivasjon ved å stimulere et fremtidsrettet perspektiv (Borhan m.fl 2012).

Én gruppe har et spesielt mandat til å informere om og diskutere mulig retur med migrantene, nemlig ansatte på asylmottak som tar ‘retursamtaler’ eller som deltar på spesielle prosjekter for returinformasjon. På mottak rundt om i landet jobber det en eller flere med denne oppgaven. Disse har gjennomgått opplæring i hvordan man kan legge til rette for gode retursamtaler, spesielt gjennom kurs UDI sentralt arrangerer i samtaleteknikk og lignende. I tillegg har de god kjennskap til returordningene og IOMs praksis.

Når noen har fått endelig avslag på asylsøknad blir de samtidig gitt en utreisefrist. Det er advokat som forkynner dette avslaget, enten skriftlig eller muntlig. I denne sammenhengen eller i samtale med ansatte på asylmottak eller andre vil også spørsmålet om veien videre

komme opp, og migranten vil få informasjon om at hvis han eller hun ikke overholder denne fristen vil han eller hun bli uttransportert av politiet, motta et innreiseforbud til Schengen på 1-5 år og ikke kunne returnere til Norge før hun eller han har tilbakebetalt kostandene ved uttransporteringen.³²

Også andre personer har samtaler om retur med nigerianske borgere uten varig opphold i Norge. Dette er spesielt snakk om sosialarbeidere som møter nigerianske migranter i hverdagen. Siden mange nigerianere bor utenfor mottak, er dette en viktig kanal for informasjon om retur. Organisasjoner som jobber med gruppa formidler både informasjon om assistert retur på egen hånd og videreformidler kontakt med IOM.

Migranter kan på egenhånd eller via asylmottak, advokat eller organisasjoner de er i kontakt med be om et møte med IOM for å få mer informasjon. Migranter stiller i møte med IOM med svært ulike forventninger og erfaringer, og med ulikt kunnskapsgrunnlag om både retur og hva som skal til for å klare seg i Nigeria. Og i intervjuene med både profesjonelle og migranter kom dette opp som et viktig tema. Migrantene må ta en beslutning om framtiden i en situasjon hvor de ofte vet lite om hvordan livet i Nigeria vil bli og hvordan familien vil reagere. I denne forbindelsen, og ellers, forteller både aktører som jobber med gruppa og nigerianere selv, at det følger et stigma ved å reise tilbake til Nigeria uten å ha nådd de målene de

³² <http://www.udi.no/retur/sok-om-assistert-retur/assistert-retur-/?c=nga>

hadde satt seg eller familien hadde satt for å sende dem ut. Dette er velkjent gjennom tidligere forskning, som beskrevet i kapittel 3.

IOM informerer også gruppa direkte om returmulighetene i ulike sammenhenger, og dette tjener som et supplement til returinformasjonen som gis på asylmottak og i møter mellom nigerianske borgere i målgruppa og organisasjoner som jobber med dem. IOM besøker asylmottak rundt om i landet, er tilgjengelig for Skype-samtaler, og tar møter i sine lokaler i Oslo for å snakke med mulige returmigranter.

‘Realitetsorientering’ er et sentralt begrep i møter mellom nigerianske borgere uten lovlig opphold i Norge og personer de kommer i kontakt med. Både aktører som jobber med gruppa og nigerianske migranter beskriver at det er usikkerhet i gruppa om hvorvidt ‘endelig avslag’ virkelig er endelig, og vi tror at denne usikkerheten kan påvirke villigheten til å starte opp en returprosess. Flere fortalte å ha hørt rykter om endelige vedtak som var blitt omgjort. En mann vi intervjuet som satt på utreisevedtak, utsatte å søke om retur fordi han håpet at dette skulle skje også i hans sak, og da var det for ham om å gjøre å holde seg i landet for sikkerhets skyld: *«Det vi kommer fra er ikke bra, derfor håper vi på et mirakel»*. Aktører som er i kontakt med gruppa forteller at de noen ganger opplever at nigerianske borgere undervurderer hvor alvorlige konsekvenser en tvangsutsendelse vil ha. Dette kommer til uttrykk ved at de tror at de nok skal klare å komme tilbake til Europa igjen etter å ha skaffet seg en ny identitet. En av informantene forteller for eksempel om det hun mener er en

manglende systemforståelse hos de nigerianske migrantene hun møter gjennom arbeidet sitt som sosialarbeider. Samtidig forteller mange at migrantene også er flinke til å ordne muligheter der det tilsynelatende ikke finnes noen, slik at noen personer som jobber med gruppa som sosialarbeidere også er skeptiske til å formidle at avslaget er endelig.

Faglitteratur på kommunikasjonsfeltet tyder på at samtaleene om retur kommer inn for sent i asylsøkerløpet (Brekke 2008), og dette kan være spesielt utfordrende for denne gruppa, siden de sjeldnere enn de fleste andre asylsøkere bor på mottak. Tidspunktet for når assistert retur kommer opp som et samtaleemne er viktig, ble vi fortalt. For mottaksansatte er spørsmålet om når og hvordan spørsmålet om retur tas opp noe som følger utlendingssaken og oppfølgingsrutiner. For ansatte på asylmottak som står for retursamtaler er dette ofte gitt av prosjekter de deltar i eller påvirket av de behovene asylsøkerne har på ulike tidspunkt. Det kan foregå en 'opptrapping' i informasjonen for hvert ledd i prosessen, slik at temaet tas opp eksplisitt ved avslag i første instans, men tas opp med mer større tyngde ved endelig avslag. Andre beskriver at tidspunkt for retursamtaler og innholdet i dette, følger klientens opplevelser og innstilling, ikke bare knyttet til asylsaken, men også det som skjer på andre områder i livene deres. De fleste vi intervjuet la vekt på at det var viktig å sørge for en bevissthet om at retur til Nigeria var en trolig framtid gjennom hele prosessen, blant annet gjennom å formidle den høye avslagsprosenten.

Returrådgivere i mottak og sosialarbeidere som kommer i kontakt med gruppa forteller at det ofte er en utakknemlig oppgave å

informere om retur. Migrantene vil heller bli i Norge. Typiske utsagn blant aktører som jobber med gruppa er «*Når jeg tar opp retur, går rullegardina ned*», «*Det er som å snakke til en vegg*», «*Jeg har ikke møtt én som en gang er interessert i å snakke om det*», «*«Det er ikke så lett å få til en samtale om det før det er kniven på strupen»* og «*Det skal så mye til å bare få dem med til IOM*».

Ansatte på asylmottak hadde flere eksempler på at det var mulig å legge til rette for ‘gode’ samtaler om retur. De presiserte viktigheten av å hjelpe søkeren med å forstå avslaget på asylsøknaden, fordi dette hjelper dem med å akseptere at norske myndigheter ikke kommer til å endre sin beslutning. Videre er de mottaksansatte opptatt av at det er viktig å ha en forståelse for den frustrasjonen mange avviste asylsøkere opplever, ikke minst for en gruppe som nigerianere som i liten grad får opphold i Norge. Noen lever side om side med andre nasjonaliteter som nesten er garantert opphold, og de kan snakke mye seg imellom om at denne forskjellsbehandlingen skyldes rasisme fra norske myndigheters side. Dette kan forsterke en mistro til norske myndigheter som gir en lavere villighet til å inngå en avtale om assistert retur. Ved å gi informasjon om asylinstituttet og beskyttelsesgruppene som inngår i det, forebygger man disse frustrasjonene. Flere la vekt på at de opplever nigerianske migranter som utpreget selvstendige, og at det er viktig å ta dette med i betraktning når man presenterer muligheten for retur.

Sosialarbeidere som møter gruppa utenfor mottak stiller fritt i om og hvordan de skal ta opp spørsmålet. Siden mange nigerianske borgere

uten varig opphold bor utenfor mottak, vil det derfor være mer tilfeldig om og hvordan retur tas opp. Over tid har en del organisasjoner fått mye erfaring med gruppa og deres framtidsmuligheter i Norge og har av den grunn blitt mer opptatt av å ta opp spørsmål om retur spesielt. Personer som jobber med gruppa utenfor mottak har i økende grad blitt bevisst på det at deres nigerianske klienter antakeligvis ikke får opphold, og de er derfor motiverte til å sørge for at klientene deres får god informasjon om mulighetene for assistert retur. Aktører i denne gruppa beskriver også at måten de tenker på er påvirket av et økt press fra myndighetene i retning av retur. Flere aktører beskriver at de synes returplikten har blitt tydeligere de siste årene, både for dem og for avviste asylsøkere.

De har ikke spesiell skolering i spørsmål om retur eller samtaler om dette, men mange bruker de profesjonelle ressursene de har som sosialarbeidere i retursamtaler. Dette er utgangspunkt for deres strategi om å nevne muligheten om retur når deres klienter snakker om hvor vanskelig livene deres er i Norge. Sosialarbeiderne beskriver at de opplever at det er lett å komme i kontakt med IOM Norge og at det raskt lar seg gjennomføre å få og gjennomføre et møte mellom deres brukere og IOM.

Ansatte i organisasjoner som møter mulige returnmigranter som sosial- og helsearbeidere er engstelige for å forstås som noen som presser på for retur, ikke minst fordi det kan gå utover det arbeidet de gjør med gruppa. Å ta opp spørsmålet om retur kan svekke kontakt og tillit mellom dem selv og deres organisasjon på den ene siden, og

nigerianske migranter på den andre, forteller representanter fra ulike organisasjoner. Ved å foreslå assistert retur og følge til IOM, kan det også fremstå som om de står i ledtog med dem, og som en del av et samarbeid for å få den ut av landet. En sosialarbeider som har fulgt flere til IOM forklarte: *«Det er mange som sier; IOM er jo UDI og UDI vil jo at jeg skal ut. Kan du garantere at jeg ikke blir satt på et fly når jeg drar til IOM?»*.

Samtidig forteller flere sosialarbeidere som møter gruppa at nigerianske migranter med avslag på asylsøknad gjerne vil ha råd om hva de skal gjøre. Dette er det vanskelig for sosialarbeidere å gjøre, både fordi de ønsker at beslutningen skal komme fra personen selv, og fordi de kjenner dårlig til konsekvensene av å velge ulike alternativer. Sosialarbeiderne forteller også at deres egen skepsis er noe klientene deres oppfatter. En sosialarbeider som jobber med gruppa og har snakket om retur med mange forteller: *«Vi har varierende kunnskap og er skeptiske selv, og»*. Flere aktører utenfor mottak forteller at de skulle ønske at de visste mer om Nigeria og situasjoner der, og at de kunne gitt kvalitativt bedre informasjon om retur hvis de visste mer. Det kunne også ha gitt det de sa til nigerianske migranter større troverdighet: *«Jeg skjønner at vi kan bli lite troverdige, for vi skjønner jo ikke Nigeria»*.

Det er altså forhold rundt sosialarbeidernes profesjonsetikk og kunnskapsnivå som kan være et hinder for å levere det de avviste asylsøkerne selv opplever at de trenger; råd om hva de skal gjøre.

Mens sosialarbeidere er opptatt av å si minst mulig, og IOM og mottaksansatte er opptatt av å gi nøytral og balansert informasjon, er ikke andre nigerianere i Norge nødvendigvis like tilbakeholdne. En sosialarbeider vi intervjuet påpekte frustrert at nigerianere er omgitt av profesjonelle som vet mye om mulighetene og om retur, men som ikke er villige til å gi konkrete råd og at dette legger til rette for at nigerianske nettverk, hvor det sirkulerer mye misvisende informasjon, får større betydning. I informasjonsmøter og individuelle samtaler bruker IOM mye tid på å rette opp misforståelser.

Aktører som møter nigerianske borgere som lever irregulært i Norge forteller at de har opplevd samtaler med sine klienter hvor vedkommende tilsynelatende er på gli. Ofte kan det være vanskelig å si hva det var som var utslagsgivende for at en søknad om retur likevel ikke ble innsendt. Flere av de nigerianske migrantene vi har intervjuet fortalte at det er vanskelig å diskutere retur med andre nigerianere. Beretningen fra en nigeriansk kvinne som er interessert i å reise tilbake til Nigeria illustrerer noe som kan skje; hun opplevde at hver gang hun diskuterte denne muligheten med andre nigerianere, advarte de henne kraftig. En annen kvinne fortalte hvordan andre nigerianere reagerte når hun fortalte at hun hadde søkt om retur: «*Are you crazy?!*».

Informasjon via egne nettverk står ikke bare for feilinformasjon, men også informasjon om vellykkede returer. IOM og andre forteller at nigerianere i Norge har gode nettverk, og dette kan man trekke veksler på i arbeidet med å spre informasjon om retur. På mottak som

har hatt en del returer av nigerianske borgere, forteller ansatte at det ikke er lett å vite hva som la til rette for det, men de tror at en viktig faktor er at retur og Nigeria snakkes om på positive måter nigerianerne imellom. I tillegg tror de at historier om vellykkede returløp som når fram til dem via kontakter, reduserer usikkerhet og slik senker terskelen for selv å returnere. I og med at slik usikkerhet framstår som viktig, vil det å satse på å formidle troverdige fortellinger om vellykkede returer kunne være et enda viktigere virkemiddel enn det er i dag.

Mange av de vi har intervjuet blant personer som jobber med gruppa, både på mottak og i organisasjoner, forteller at migranter har et stort behov for detaljert informasjon om det som skal skje også etter at beslutning om assistert retur er tatt. De lurer for eksempel på om de kommer til å få pengene sine, om myndighetene blir informert om at de kommer, og om hva som vil skje de første dagene. En som jobber med gruppa utenfor mottak svarte på spørsmålet om behov for detaljer:

Det er avhengig av hvor den klienten er. Hun jeg snakket om ville i utgangspunktet virkelig ikke tilbake til Nigeria. Hun ville bare høre noen si at hun hadde en sjanse til å få bli likevel, og da funker det ikke, uansett hvor detaljert og god den informasjonen er. Det er der det er vanskelig å vite. Når det gjelder hun andre [som hun har fulgt gjennom søknadsprosessen] som tok informasjonen veldig bra, men det var fordi hun allerede hadde bestemt seg før vi dro til IOM. Hun

visste at hun måtte ut av landet, og da var hun på et annet sted i forhold til å ta beslutninger.

Både aktører som jobber med gruppa og nigerianere selv fortalte oss at retur ble valgt bort fordi de ikke fikk nok informasjon til at de kunne se for seg hva fremtiden ville bringe og til at de stolte på at det ville ordne seg: *«Detaljer skaper trygghet»*, sa en av aktørene om hennes erfaringer med retursamtaler.

Andre igjen blir skremt av detaljer og krav; og dette gjør dem engstelige for at prosessen vil kreve mye av dem. Både for mye og for lite detaljer ble altså holdt fram som problemer med returinformasjon, og det gir oss en indikator på hvor vanskelig det er å treffe godt med informasjon om dette temaet.

Som nevnt over, svekkes troverdigheten til informasjon som kommer fra noen migrantene mistenker har en interesse av utfallet. Noe de trenger råd fra andre om, er valget mellom å forsøke å strekke tiden i Norge eller starte opp med returprosessen for å komme videre. Dette er råd som må formidles slik at migrantene kan få eierskap til beslutningen sin, forteller sosioarbeidere. Flere mottaksansatte nevnte at de syntes det er lettere for dem å etablere tillit nå enn tidligere fordi de nå fremstiller retur mer objektivt og balansert. Som en mottaksansatt sa det: *«Det er mindre manipulering og mer informasjon enn tidligere, og det er bra!»* Mange nigerianske migranter mistenker at all informasjon de får fra IOM, UDI sentralt og på mottaket er gitt med det mål for øye at de skal få nigerianere til

å forlate landet, og for å motbevise dette, passer mottaksansatte på å være ekstra villige til å også snakke om usikkerhetsmomentene.

IOM har begynt å tilrettelegge for Skype-samtaler mellom mulige returnmigranter og returnerte i Nigeria. IOM ønsker at returbeslutninger tas på et informert grunnlag, og ser slik kontakt som positiv selv om det innebærer at det også framkommer informasjon om negative opplevelser. Slike Skype-samtaler kan gjennomføres uten at den potensielle søkeren filmes eller må tilkjennegi sitt navn eller detaljer ved sin sak. Flere forteller om at de har tro på praksis med å gjennomføre Skype-samtaler med IOM Nigeria eller returnerte til Nigeria i møter med IOM; men de skulle ønske at de også kunne tilby brukere kontakt direkte, altså uten å involvere IOM Norge.

Etter beslutningen

Sosialarbeidere forteller at de opplever at mange, når de først har tatt en beslutning om å returnere, er ivrige på at det skjer raskt: *«De vil starte et nytt liv»*. Andre forteller at migrantene vil utsette det lengst mulig, fordi de gjerne vil tjene så mye penger som mulig før de drar for å sikre framtiden i Nigeria. Mange har ikke noe økonomisk støtte i perioden fram mot utreise, og det kan bety at de jobber ekstra hardt og blir ekstra nedkjørt før avreise, spesielt når pengene tjenes gjennom prostitusjon eller salg av narkotika, og sosialarbeidere forteller at de tror dette hemmer muligheten for en god opplevelse av returen og det første møtet med Nigeria. En sosialarbeider sa at det hadde vært fint om en hun har fulgt prosessen til *«Hadde fått lov til å bruke kreftene sine til å forberede seg i stedet for å måtte bekymre seg for hvor hun*

skal bo». Noen av de ansatte som jobber med gruppa er engstelige for at det at det ikke er noe opplegg og prosess fram mot avreise for de som reiser med FSR-støtte kan bety at de ikke egentlig har vendt seg til tanken på at de skal tilbake til Nigeria før de plutselig står der. Informantene mener dette kan bety at den returnerte rask begynner å tenke på remigrasjon til Europa, med den risikoen og kostnadene dette har for den enkelte. Siden nigerianere raskt får avslag på asylsøknad kan det å fokusere på tilvenning til tanken på retur og individuelle prosesser være spesielt viktig.

Det er også andre sider ved retur som skaper stress og uro. Papirarbeid skal leveres inn, gaver skal kjøpes, man skal pakke og forberede seg. De med barn må ta stilling til hvordan de skal fortelle om det som venter. En av informantene beskrev overgangen fra å vente på asylvedtak til å vente på retur: *«Ikke noe skjedde på to år, og så skjedde det masse på en gang»*.

IOM forteller at de opplever at mange er gode til å planlegge hva de skal bruke pengene på, men det er viktig å anerkjenne at situasjonen migrantene har vært i har formet hvordan de forholder seg til egen rolle og til planlegging. Planleggingen blir også vanskeliggjort av mangel på tillit til de involverte aktørene. Flere av de nigerianerne vi har intervjuet i Norge, både blant de som ikke vil velge assistert retur og blant de som vil det eller allerede har valgt det, er redde for at de ikke vil motta den støtten som følger med retur. Flere av migrantene vi intervjuet var skråsikre på at FSR- eller VG-støtte ikke kom til å bli utbetalt. En av informantene som snart skulle reise, sa resignert: *«Jeg*

kommer aldri til å se de pengene...». Denne mistilliten er et hinder for å legge planer for bruken av midlene; det er ikke noe vits i å belage seg på støtte som ikke kommer. Flere fortalte også at de ikke tør å planlegge for bruk av penger de ikke har i hånden. En mann som på intervjutidspunktet ventet på å reise tilbake til Nigeria med FSR-støtte fortalte at det er vanskelig å planlegge hva som skal skje når han kommer til Nigeria. Han sa det slik «Jeg har ingen plan nå fordi jeg ikke har noen penger; det ville vært en tom plan». Dette er en forståelig innstilling for noen som lenge i liten grad har visst eller hatt mulighet til å påvirke hva fremtiden bringer. Livet han forlot i Nigeria var kaotisk han selv hadde liten makt over det, og også livet i Europa har vært uoversiktlig.

Tanken om livet i Nigeria er skremmende og det er mange usikkerhetsmomenter. De av våre nigerianske informanter i Norge som venter på retur, forholder seg til dette på ulike måter. Mens en av informantene er skrekkslagen og ikke får til å se at noen muligheter til et bedre liv enn hun har hatt i Europa kan åpne seg, er andre mer optimistiske. En av de mest optimistiske informantene ringte oss etter retur til Nigeria og kunne fortelle at han var veldig skuffet over utfallet. To av informantene som venter på å reise med IOM fortalte at de aktivt bruker ventetiden på å tenke mer positivt på Nigeria og det faktum at det må tilbake, selv om beslutningen om assistert retur ble tatt på grunnlag av avslag på asylsøknad og trusselen om tvangsutsendelse.

Hva kunne være løsningen for å avhjelpe denne usikkerheten?
Hvordan komme i gang med å tenke på planer for hverdagen i Nigeria allerede i Norge? IOM opplever at migrantene trenger noe tid til å forberede seg til retur og å tenke gjennom hva de vil gjøre når de er tilbake. Spesielt for de som må etablere seg et annet sted i Nigeria enn stedet de kommer fra fordi de ikke har et nettverk der. Det kan også være behov for å vente på avklaring av helsetilstand og medisiner, og dette kan også utsette prosessen. For de fleste er kort ventetid gode nyheter. De ansatte som jobber med gruppa opplever i hvert fall at ventetiden aldri kan bli kort nok. Som en mottaksansatt sa: «*Når de først har bestemt seg for å dra, skulle de gjerne dratt i går*». Denne beslutningen har vært en lettelse for flere av dem vi har intervjuet. En som snart skulle returnere beskriver dette som noe han ikke ville ha valgt hvis det ikke var for at han frykter tvangsutsendelse, og som en situasjon med mye usikkerhet. Samtidig har livet i Europa vært så hardt at han ser noen fordeler ved å *måtte* gi opp Europa. Han har vært fattig og sliten i Norge, og han ser Nigeria som et land der det er lettere å skape sine egne muligheter. Eksempelet hans er at mens arbeidsledighet i Norge er ødeleggende, er dette lite vanskelig i Nigeria, blant annet fordi det er mer rom for å starte en bedrift eller på andre måter ta initiativ som skaper avkastning.

Frykt for tap av kontroll over egen situasjon ser ut til å være en grunn til både å bli og til å dra. Både aktører som jobber med gruppa og nigerianske migranter la vekt på at nigerianere er utpreget

selvstendige, og at enhver politikk rettet mot dem måtte ta hensyn til og spille på lag med dette.

Hva er viktig for beslutningen?

Underveis i datainnsamlingen fikk vi mange rapporter om at politiet i ulike byer gjennomførte ekstra mange kontroller av nigerianske borgere etter utlendingsloven, både for å sjekke dokumentenes gyldighet og om forutsetningene for opphold for tredjelandsborgere med midlertidig opphold i et Schengenland er møtt. Vi hørte også mye om tvangsutsendelser av nigerianske migranter. Dette skapte uro i miljøene, og organisasjoner som arbeider med nigerianske migranter, spesielt de som befinner seg i prostitusjonsmarkedet, fortalte om en nedgang i henvendelser fra gruppa i perioden, og de forstår dette som et resultat av frykt for å bli tatt av politiet hvis de oppsøker steder politiet kjenner til at nigerianske migranter samles.

Nigerianske informanter i Norge ga tydelig uttrykk for at faren for uttransportering er det eneste som vil få eller har fått dem til å søke assistert retur. Personer med barn er redde for at uttransportering vil være skremmende for barna. Tidspunktet for endelig avslag på asylsøknad og forkynning av utreisefristen blir slik en viktig hendelse i returprosessen, som starten på en praktisk og emosjonell prosess.

Samtidig forteller en informant fra Politiets Utlendingsenhet (PU) at de i ett tilfelle strakk seg særlig langt for å tilby assistert retur til en gruppe utreisepliktige nigerianere, som alternativ til tvang. En gruppe på om lag 12 barnefamilier som i utgangspunktet skulle returneres via

politiet med tvang, ble transportert til et lokale der de fikk et aller siste tilbud om assistert retur. En representant fra den nigerianske ambassaden ble invitert for å bekrefte at 'dette var siste sjanse'. En PU-ansatt hadde ferdig utfylte søknadsskjema for FSR-retur. Alternativet var tvangsretur uten noen form for støtte. Det 'rasjonelle' i denne situasjonen synes for en utenforstående være å søke om assistert retur. Barnefamiliene fikk tre måneders betenkningstid, men kun én av de 12 barnefamiliene søkte i etterkant av møtet. Dette kan virke paradoksalt. PU oppgir at barnefamiliene senere fortalte dem at en interesseorganisasjon hadde rådet dem til å ikke søke, ikke gi opp håpet om å bli værende i Norge. Dette ble beskrevet som en kilde til stor frustrasjon av en PU-ansatt:

Problemet er at det er for mange aktører, for mye kokker og for mye søl. Hvem skal de snakke med? Hvem skal de stole på? (...) Det er for mye å forholde seg til. (...) Det er så mange aktører: PU, UDI, rettsansvarlige, UNE, interesseorganisasjoner, NGOer, og advokater. Det er så mange i saken at det er vanskelig å skjønne hva som er hva.

Et viktig spørsmål for migrantene er hvorvidt innlevert søknad om assistert retur medfører ingen eller mindre risiko for tvangsutsendelse. At noen har levert inn søknad om assistert retur registreres og videreformidles, samtidig er det slik at PU ikke nødvendigvis lar en tvangsutsendelsessak bero etter utreisefristen. IOM har hatt tilfeller der personer som har søkt retur blir hentet for tvangsutsendelse av PU. I slike tilfeller kommuniserer ikke IOM direkte med PU, men kontakter UDI for å undersøke om det er mulig å reversere prosessen.

Det å ha ansvar for barn, kan både være en grunn til å dra og en grunn til å bli. En tilleggsbekymring ved å bli i Norge blant nigerianere vi har intervjuet er frykten for at norsk barnevern skal ta fra dem omsorgen for barna deres, noe vi skriver mer om under. Det kan også være slik at ansvar for barn kan gjøre migranter mindre interessert i å returnere fordi det er viktig for dem å tilby barna sine noe bedre enn det de kan tilby i hjemlandet (Øien og Bendixen 2012). Samtidig er det for denne gruppa vanskelig å gjemme seg for norske myndigheter etter et utreisevedtak hvis de har barn. En informant sa: *«Hadde det ikke vært for barnet mitt, hadde jeg bare gått under jorda»*.

Hva slags støtteapparat de har rundt seg, gjøres også relevant av de nigerianske migrantene når de snakker om returbeslutningen. Dette handler ikke bare om mulighetene de har for å få støtte av IOM, familie og andre i retur, men også om verdien av å ha en kontaktperson, et anker, i Norge. Både nigerianske migranter og aktører som jobber med gruppa fortalte om betydningen av å få hjelp fra enkeltpersoner som engasjerer seg i saken. Det var kvinner som fortalte om dette, og de eller folk de kjente hadde erfaring enten fra Norge eller andre land med at enkeltpersoner kunne ha mye å si. En sosialarbeider mener at det er en realitet at det lønner seg å ha en norsk person som har en spesiell interesse for saken deres: *«Vi ser det hele tiden; de som har folk rundt seg har større mulighet for å få bli»*. Hjelpere blir ikke bare sett på som noe som kan gi bedre sjanser for å få bli i Norge, men også en faktor i hvorvidt retur til Nigeria blir en suksess eller ikke. En aktør sa: *«De nordmenn beholder kontakt med*

får spesialbehandling». Det er ikke mulig for oss i å vurdere om dette er tilfelle, men merker oss at det er en utbredt forestilling som påvirker returbeslutninger på den måten at noen nigerianere sier at de vil utsette å returnere til de har en slik kontaktperson.

Assistert retur for sårbare personer

En målsetting for prosjektet har vært å besvare spørsmålet om hvordan behovene til sårbare grupper ivaretas i dagens ordning. Det er så langt få som har reist med VG-støtte, og deres situasjoner har vært svært ulike, noe som gjør det vanskelig å si noe kvalifisert om dette. Det vi kan si noe om, er hvordan mulige returnmigranternes sårbarhet identifiseres og håndteres.

I intervjuene med mottaksansatte og helse- og sosialarbeidere som har samtaler med nigerianske borgere som kan tenkes å velge assistert retur, stilte vi spørsmål om i hvilke sammenhenger de tar opp spørsmålet og når de nevner at vedkommende kan være kvalifiserte for assistert retur med ekstra reintegreringsstøtte, altså VG-støtte. I informasjonen fra IOM³³ og UDI³⁴ listes det opp noen situasjoner og grupper som de knytter til sårbarhet i returprosessen og derfor noe som kan gi grunnlag for VG-retur, men disse er ikke ment å være uttømmende. Som nevnt i forrige kapittel er 'sårbarhet' ment å være et fleksibelt begrep som åpner for at man ser hen til helheten i migrantens situasjon.

³³ Beskrevet her: <http://www.iom.no/index.php/no/varp-no/vg-no>.

³⁴ Beskrevet her: <http://www.udi.no/retur/sok-om-assistert-retur/assistert-retur-/#link3>.

I samtaler med mulige returmigranter, kom spørsmålet om sårbarhet sjelden opp av seg selv, fortalte sosialarbeidere som jobber med gruppa. På spørsmål om de informerer om VG-støtte, fortalte de fleste at de overlater til IOM å informere mer detaljert om mulighetene. Som nevnt over, forteller ofte sosialarbeiderne vi intervjuet at de er skeptiske til å gi mye detaljer om retur til migrantene, fordi det kan forstås som en anbefaling eller et uttrykk for et ønske om at de skal reise, noe som svekker tilliten.

IOM forteller at de i saker der søkere kan være spesielt sårbare, sørger for å ha en ekstra samtale for å kartlegge om det foreligger sårbarhet. I møter med nigerianske kvinner som vurderer retur vil IOM være spesielt opptatt av dette, i større grad enn med andre nasjonaliteter, fordi de vil mistenke at vedkommende er et offer for menneskehandel. De som blir fortalt om mulighetene for VG-retur, ønsker ikke nødvendigvis dette. Flere informanter beskriver at nigerianske borgere de snakker med er skeptiske når de hører om muligheten til reintegreringsstøtte. En av informantene fra en organisasjon som er i kontakt med gruppa forklarte:

Det som vi ser, og det gjelder ikke bare nigerianere, det gjelder andre grupper også, er at folk ikke ønsker den oppfølgingen fra IOM etter retur. Da er det lett å velge en kontantstønad (...). I VG-programmet er det 12 måneders oppfølging i ettertid og IOM jobber for å holde folk i programmet, og det kan oppleves litt massivt for noen som bare vil, kanskje, forsvinne litt.

IOM legger vekt på at de er opptatt av å informere om muligheten, men så å la migranten selv vurdere hva som er best for ham eller henne: *«Vi vil jo ikke presse noen inn i det programmet, de har mulighet til å velge vanlig løp med kontantstønad om de ønsker det».*

Det kan være at personer som kunne hatt nytte av VG-støtte ikke får informasjon om det, og i stedet velger FSR eller å ikke returnere assistert i det hele tatt. Det kan spesielt gjelde personer med utfordringer som ikke nevnes spesielt i beskrivelsen av ordningen eller som ikke lett gjenkjennes som sårbare av personer som er i kontakt med dem. I intervjuene med mottaksansatte og sosialarbeidere i organisasjoner som har kontakt med nigerianske borgere, kom det tydelig fram at det er spesifikke situasjoner som utløser mistanke om sårbarhet. Nigerianske kvinner forbindes med menneskehandel og temaet kommer derfor automatisk opp i samtaler med dem, fortalte flere. I motsetning til dette har vi møtt og hørt om menn på mottak som har slitt med helseproblemer og vært avhengig av behandling og medisiner som gjør det vanskelig for dem å returnere til Nigeria, uten at det ser ut til å ha utløst mistanke om sårbarhet blant profesjonelle som har diskutert retur med dem. I noen av tilfellene har vi vært overrasket over at dette ikke blir møtt som en mulig sårbarhet som kan kvalifisere til VG-støtte. Flere av de aktørene vi intervjuet, fortalte også at det kan være vanskeligere å identifisere 'sårbarhet' hos mannlige nigerianske migranter enn hos kvinnelige.

Det er ikke bare hos mottaksansatte og sosialarbeidere utenfor at det eksisterer kjønnede forestillinger om migranter, retur og sårbarhet. Også migrantene selv kan forbinde retur med ekstra reintegreringsstøtte med kvinner eller tenke at menn bør reise på egenhånd eller klare seg selv. Som en mottaksleder sa: «*Det er ikke særlig maskulint å bli kalt 'vulnerable'!*» Samme informant foreslo at man kunne kalle det en ordning for 'needs based' eller 'behovsprøvd' i stedet for å navngi ordningen ut fra kjennetegn ved migranten eller situasjonen vedkommende befinner seg i gjennom merkelappen 'vulnerable' eller 'sårbar'. En av sosialarbeiderne hadde hatt en mannlig klient som hadde hørt om retur med VG-støtte, men som raskt hadde fått inntrykket at dette var noe bare kvinner fikk. Frem til det første intervjuet vårt med IOM i mai 2015 hadde ingen nigerianske mann fått tildelt VG-støtte, i etterkant har én mann fått det.

Når vi ser på forløpene til de som har returnerte med VG-programmet, ser vi at flere av dem har vært i kontakt med mange ulike aktører og ofte har de vært i ulike oppholdsordninger. Flere har hatt kontakt med eller blitt bosatt av menneskehandelsprosjektet ROSA som organiseres av Krisesentersekretariatet, og det er grunn til å tro at muligheten for å returnere med reintegreringsstøtte ble nevnt første gang i den forbindelse. Intervjuer bekrefter at ROSA først og fremst tenker på VG-retur som aktuelle for sine brukere.

For personer som returnerer med VG-støtte utarbeides det mer aktivt en plan for livet i Nigeria. Den som skal returnere lager en

reintegreringsplan mens de fortsatt er i Norge hvor de kan kartlegge sine behov. Denne planen deles med IOM Nigeria før reise. Så inngår denne planen i samtaler videre mellom den som skal returnere, IOM Norge og IOM Nigeria.

Tanker om livet etter retur

Nigerianere vi har intervjuet i Norge tror ikke at den økonomiske støtten de får til retur i FSR-programmet vil bety mye. Også aktører som jobber med gruppa forteller om det samme; migrantene har liten tro på at støtten vil være tilstrekkelig til å bygge opp et godt liv i Nigeria. I det følgende vil vi si mer om hva informantene frykter vil skje i Nigeria.

Ansatte som jobber med gruppa beskrev at FSR-retur var lite attraktivt for dem de snakket med på grunn av manglende støtte til reintegrering. Pengene vil ikke rekke langt, sier de, derfor er det viktigste incentivet for noen å slippe tvangsutsending, ikke pengestøtten. Spesielt ansatte på mottak nevner at de ser at mange nigerianske migranter vil slite med å bygge et godt liv i Nigeria og de etterspør mer og andre former for reintegreringsstøtte.

Migranternes egen mistro til at pengene vil hjelpe dem til å starte et nytt liv i Nigeria betyr at de er redde for å bli strandet hvis de reiser tilbake, en frykt som også beskrives i litteraturen vi presenterte i kapittel 3. Mange har betalt mye og brukt mye tid på å komme seg til Europa, og tanken på å feile i Nigeria og måtte starte hele prosessen om igjen, skremmer flere. Noen av migrantene hadde tenkt på retur

også før de fikk endelig avslag, men syntes det var umulig å gi opp muligheten til å bli i Europa selv om de mistrivdes: «*Hvis jeg gir opp Europa, gir Europa meg opp*». Andre igjen sier at de vil reise til Nigeria for å prøve lykken der, og så komme tilbake til Europa om det ikke går. De framstilte det som enkelt og uddramatisk å få til en ny reise til Europa.

De nigerianske migrantene vi har intervjuet i Norge har vist liten interesse for å ta utdanning eller lete etter lønnsarbeid ved retur til Nigeria. De som snart skal returnere beskriver at de ikke har tid til å gjøre langsiktige investeringer når de kommer til Nigeria, men at de i stedet må bruke kontantbeløp eller reintegreringsstøtte slik at det kaster raskest mulig av seg. Fokus på raskest mulig resultater er ikke nødvendigvis det som legger til rette for mest bærekraftig retur.

Mange aktører forteller at det tar tid å venne seg til å bo i Nigeria igjen, etablere ny og god kontakt med familien, sette seg inn i hvordan man starter en bedrift og komme i gang med en bedrift. Returnerte ofre for menneskehandel kan ha tilleggsproblemer hva angår somatisk og psykisk helse, noe som betyr at det å komme i gang med egen virksomhet tar tid. Personer som returnerer med VG-støtte får oppfølging i 12 måneder, men de vi intervjuet i Norge savner et returprogram som har en lengre tidshorisont.

Vi har opplevd at nigerianske migranter kan mangle relevant informasjon om landet de forventes å returnere til. Mens noen gir uttrykk for at de savner Nigeria og fortsatt regner det som sitt land, er

det mange av de nigerianerne vi har intervjuet og som ulike aktører forteller om, som ikke lenger har tette bånd til landet eller kunnskap om hva som foregår der. Noen føler seg vestliggjort i en slik grad at de ikke tror de kan bli lykkelige i Nigeria igjen. Vi gjorde datainnsamling blant nigerianere under valget i Nigeria i mars 2015, og opplevde at mange personer vi traff ikke kjente til at det var valg.

Bakgrunnen for at de dro og hvilken betydning migrasjonen har hatt for dem, er relevant for å forstå beslutningsprosessen de står i i Norge og hvor langt de er villige til å strekke seg for å få bli i Europa, slik vi beskrev i kapittel 3.

Forsørgeransvar i Nigeria er et tema som raskt kom opp, både blant migrantene og personer som jobber med dem. Flere av de kvinnelige migrantene hadde reist ut for å bidra til økonomien i en storfamilie. Noen hadde i løpet av årene i Europa vært i stand til å bidra substansielt til familien i Nigeria, mens andre har sendt lite penger. Ved retur er mange forventet å bidra med forsørgelse: *«Hvis jeg flytter inn med familien, ser jeg aldri noe til de pengene»*. Dette gjelder både hvis de skulle mottatt FSR-støtte kontant eller VG-støtte utbetalt i henhold til utgifter til reintegreringsformål. Mennene vi intervjuet fortalte at de hang etter med å oppfylle sine forpliktelser ovenfor kone og barn, og hvis de i det hele tatt skulle kunne gjenforenes med familiene sine, måtte alle pengene gå til dem.

Kvinnene snakker ofte eksplisitt om et ansvar de har ovenfor en storfamilie i Nigeria som de ikke kan svikte, eller som vil straffe dem

om de kommer hjem uten å ha nådd de målene de dro eller ble sendt til Europa for å nå, som beskrevet i kapittel 3. I valget om å prøve å holde seg i Europa litt lenger eller å velge assistert retur, blir spørsmålet om familiens forventninger og behov viktig for kvinnene. Det kan være tilfeldig, men ingen av mennene vi intervjuet snakket om et ansvar ovenfor en storfamilie. I stedet hadde de reist fra kone og barn, som de i liten grad hadde vært i stand til å sende penger for å forsørge fra Europa. Når menn snakket om at de hadde sviktet som forsørgere, var det altså sviket mot kone og barn de snakket om.

Mennene snakket også mer om det å reise til Europa som et individuelt utviklingsprosjekt. I den forbindelse snakket de også om en ambivalens; de dro ut for å forsørge kjernefamilien sin, men har lyst til å bli av hensyn til seg selv. En mann som synes han burde dra tilbake til kone og barn, forteller at han ikke synes det er enkelt å reise tilbake til livet slik det var: *«Å komme til Europa var som å komme ut av mørket; jeg så at jeg kan bli noe bedre. Jeg har ikke lyst til å dra tilbake og låses til livet der igjen»*. Han skulle ønske kone og barn også kunne komme til Norge, men kona er negativ til dette og han tror det skyldes at hun ikke vet hva hun går glipp av. Også de som ikke eksplisitt viser til at de er revet mellom hensynet til familien og hensynet til seg selv, viser en ambivalens i måten de snakker om hva de ønsker på. En mann sa: *«Hvis jeg hadde et valg, ville jeg foretrukket å ikke dra tilbake. (...) Hvis jeg hadde valget mellom å bli her eller å være med familien min, ville jeg vært med familien»*. Familien er i Nigeria, der kona har en jobb som har gjort ham

overflødig som forsørger, men han har likevel planer om å bli i Europa så lenge det lar seg gjøre. Hvis det stemmer at mannlige migranter i liten grad har en storfamilien å ta ansvar for, men kanskje derfor også å få støtte fra, betyr dette at de vil stå veldig alene om ansvaret ved retur. Mannlige migranter vi har intervjuet forteller at de må ta valg basert på muligheten til å tjene penger ved retur fordi de ikke har noen til å hjelpe dem i Nigeria.

Både migrantene og aktører som jobber med dem beskriver at det er viktig å kunne returnere til Nigeria med penger og andre tegn på suksess og at det hefter et stigma ved å ikke ha lykket med migrasjonsprosjektet sitt, som vi viser til i kapittel 3. I det neste kapitlet sier vi mer om dette og andre utfordringer ved å etablere et nytt liv i Nigeria for returmigranter.

Kapittel 6 Retur og reintegrering sett fra Nigeria

I dette kapitlet utforsker vi detaljert spørsmålet om retur til og reintegrering i Nigeria på bakgrunn av feltarbeidene vi gjennomførte der. Ulike informantgrupper representerer ulike inntak til spørsmålet om hvordan FSR-retur og VG- retur- og reintegrering fungerer, og i det følgende lar vi det strukturere fremstillingen. Datamaterialet for FSR-returnerte er svært begrenset, kun 12 returnerte ble intervjuet og ni av dem i korte telefonintervju. Like fullt er de også av unik verdi gitt mangelen på kunnskap om hvordan det går med FSR-returnerte etter at de forlater Norge. Den eneste tilsvarende studien av FSR-retur er kapitlet om Kosovo i en komparativ studie (Strand m.fl. 2016). Gitt begrenset data og kontakthinformatjon i kombinasjon med behovet for å anonymisere informantene, omtales potensielt identifiserende informasjon kun unntaksvis i teksten som følger.

Noen metodologiske og analytiske poenger kan nevnes her innledningsvis. Telefonintervju med FSR-returnerte generelt ga mindre utfyllende informasjon enn personlige intervju. Per telefon er det mer krevende å etablere tillit, stille oppfølgingsspørsmål og skape rom for en god dialog. Dette kommer i tillegg til at svarprosenten per telefon var lav. At mange av de returnerte hadde hatt en vanskelig livssituasjon i Europa la også føringer på intervjueteknikk. Flere brast ut i gråt under intervjuet og særlig aktsomhet måtte utvises i intervjusituasjonen av forskningsetiske hensyn. Alt dette utgjør begrensninger i data. Et relativt lite utvalg informanter blant de

returnerte gir samtidig anledning til å gå mer i dybden i det kvalitative datagrunnlaget. En annen og komplementerende analytisk strategi har vært å kompensere for det relative lille utvalget returnmigranter ved å gjøre ekstra mange intervju med nøkkelinformanter i Nigeria med tung kompetanse på retur og reintegrering. Disse intervjuene gir både kunnskap om retur og reintegrering og om konteksten.

Intervjudata med de FSR-returnerte

Hvorfor reiste de fra Nigeria og hvordan var reisen til Norge?

Som beskrevet i kapittel 3, har situasjonen rundt den opprinnelige emigrasjonen konsekvenser for returen etterpå (Lischer 2005). På spørsmål om hvorfor informantene reiste til Norge i utgangspunktet deler datamaterialet seg i to. Et par unngår spørsmålet om hvorfor de dro fra Nigeria, eller svarer så knapt og avvisende at det ikke faller naturlig å følge opp. 'Hvorfor jeg dro? Fordi jeg hadde et problem.' Noen beskriver motivasjonen for å dra som økonomisk, uttrykket 'greener pastures' går igjen flere ganger: «*Jeg dro på grunn av at livet er bedre der. Du vet, regjeringen i Nigeria er korrupt og det er vanskelig å finne seg et levebrød*». Kun én av de FSR-returnerte beskriver personlig fare som en årsak: «*Da mannen min døde på grunn av helseproblemer fordi han drakk for mye, kranglet jeg med min families slektninger som sa jeg ikke hadde tatt godt vare på ham, at jeg var en heks som hadde drept ham. Svogeren min viste barmhjertighet og hjalp meg til å dra utenlands (...)*».

Selv om personlig fare er en del av narrativet, virker det ikke som om intern flukt i Nigeria ble vurdert som et alternativ, som den samme informanten bemerker: *‘En venn rådet meg til å dra til Norge der ingen lider noen nød.’*

Hvordan fattet de beslutningen om å reise tilbake med assistert retur?

Årsakene til å returnere via assistert retur er mer knyttet til ‘press-faktorer’ i Norge enn ‘trekk-faktorer’ i Nigeria. Førstnevnte kommer i ulike former, men dårlige levevilkår og usikkerhet trekkes frem som de viktigste faktorene. Som en forklarte: *‘Jeg kunne ikke gå noe sted og følte meg utrygg. Så jeg bestemte meg for å reise tilbake i stedet for å vandre rundt uten mål og mening’*. Politiet har som nevnt trappet opp antallet tvangsreturer av nigerianske irregulære migranter i løpet av de siste fem årene. En annen var mer eksplisitt i beskrivelsen av utrygghet som en risiko for tvangsretur: *«Jeg ville ikke komme tilbake til Nigeria i håndjern så jeg bestemte meg for å reise frivillig. Jeg har aldri vært i fengsel, ikke en gang i Nigeria, så når de tilbød muligheten til å reise og til og med få støtte for det, så bestemte jeg meg for å gjøre det»*.

En informant mente Norge var et bra land, men var sterkt kritisk til det norske politiet: *«Politiet tror svarte er trøbbelmakere, særlig nigerianere. Faktisk bare nigerianere. De plager deg med å be om papirer, og kan følge etter deg. Vil vite hvor du bor, hvor du skal. Jeg sov med ett øye åpent»*. En annen trekker frem kjedsommeligheten i tillegg til utryggheten.

Det var ikke lett å være papirløs i Norge. Det var utfordrende og kjedelig. Jeg hadde ikke noe å gjøre. Bare litt kroppsarbeid. Jeg søkte ikke asyl, men bodde med en venn. Jeg dro tilbake fordi jeg ville føle meg friere her [i Nigeria]. Jeg ville ikke bli plaget av politiet.

Noen gir også uttrykk for at et utrygt liv med usikre fremtidsperspektiver ikke passer inn i livsfasen de befinner seg i, og at retur kan være en måte å korrigere en ubalanse i livssyklusen deres. En dro for eksempel tilbake for å gifte seg. En annen bemerket at han ikke ble yngre: «Jeg kunne ha brukt [tiden jeg ventet på asyl] til noe som ga mer avkastning».

I flere intervjuer sammenfiltres narrativet om beslutningen om å returnere med narrativet om hvordan de kom i kontakt med IOM. Beslutningsprosesser om retur er ofte komplekse og kan innebære kontakt med flere instanser. En hadde levd på gata og tigget i Norge, men hadde ikke en gang vurdert å returnere via IOM før noen hjalp henne med nye klær og litt mat og satte henne i kontakt med politiet. Deretter ble hun innlosjerte på et flyktningmottak i Nord-Norge. Narrativet nedenfor viser hvor vanskelig det kan være å identifisere en isolert faktor i beslutningsprosessen:

Men det var kaldt der oppe. Jeg sa jeg ville dra frivillig fordi jeg er gammel. Ved mottaket i Oslo fikk jeg mat, men ved mottaket i Nord-Norge måtte jeg lage mat selv med penger jeg fikk. Jeg var der nesten ett år. På mottaket fikk jeg ringt barna mine og sa for første gang

hvor jeg var og sa at hvis de ville støtte meg ville jeg dra tilbake. Jeg ville være sammen med barna mine.

Ett narrativ skiller seg ut fra de andre ved at informanten viser til forfølgelse og personlig usikkerhet i Norge, på grunn av konflikt med andre innvandrere. Vedkommende opplyser å ha blitt hardt skadd i et slagsmål, å ha blitt truet av dem han slåss med etter å ha politianmeldt hendelsen, og til slutt ha spilt en nøkkelrolle i å ha fått dem arrestert: *«De truet meg siden da, og sa jeg skulle dra fra Norge. Det er grunnen til at jeg dro»*. Her er det klassiske asylnarrativet snudd på hodet.

Hvordan oppfattet de FSR-returnerte IOM Oslo?

FSR-programmet er begrenset til praktisk hjelp til selve returen og penger så den returnerte kan etablere seg på egen hånd. IOM Oslo har dermed begrenset interaksjon med de returnerte, og det er begrenset hvor mye informantene hadde å si om organisasjonen. Men ingen hadde noe negativt å bemerke, og det generelle inntrykket av holdninger og effektivitet hos IOM Oslo er overveiende positivt. En kommenterte at *«IOM tok seg av alt. Det tok en måned fra jeg søkte til jeg dro»*. En annen måtte vente i to måneder. En sa at *«De oppfylte alle løftene sine»*. En annen bemerket at de ikke bare oppfylte løftene, men også utviste respekt: *«Jeg elsker måten jeg var behandlet på av IOM»*.

Likeledes ble reisen tilbake, organisert av IOM Oslo, beskrevet som velorganisert. IOM-ansatte ved flyplassen i Norge og i transittlandet

blir beskrevet som hjelpsomme med å sørge for innsjekk av ekstra bagasje samt vise vei til korresponderende fly. En opplevde tilsynelatende et problem med grensevakter i transit, men når den IOM-ansatte forklarte situasjonen, løste det seg raskt. Med ett unntak hadde ingen hadde noe kritisk å bemerke fra avreise i Norge frem til landing i Nigeria. Imidlertid var det én som rapporterte å ha blitt forsikret om at han skulle motta pengene fra IOM på flyplassen i Norge før avgang, noe som ikke stemte. IOM gir et lite pengebeløp i kontanter som de reisende kan få før de flyr, tilsvarende noen hundrelapper. På flyplassen i Lagos, Murtalla Muhammed International Airport, var det en som opplevde at dette ble fratatt ham fra grensevaktene: *«Grensevaktene visste at jeg var en returnmigrant og tok pengene jeg hadde fått fra IOM. De forlangte bestikkelser. De så på passet mitt at jeg var en førstegangsreisende fordi jeg ikke hadde noen stempel i det»*.

Korrupsjon, maktmisbruk og krav om bestikkelser forekommer relativt hyppig ved de internasjonale flyplassene i Nigeria, selv om situasjonen er forbedret de siste årene.³⁵

Hvordan var prosessen med å få utbetalt pengestøtten?

For en utenforstående kan det virke tilsynelatende ukomplisert å skulle motta pengestøtte ved retur til et opprinnelsesland. For praktisk, materiell støtte som inngår i VG-programmet krever IOM normalt flere dokumenterte forhold. Kvitteringer, leiekontrakter, kontrakter med eventuelle forretningspartnere, eventuelle sertifiseringer og

³⁵ <http://punchng.com/poor-ranking-of-nigerian-airports/>

pristilbud fra tre potensielle leverandører må normalt fremskaffes. Men at det skal være praktisk vanskelig og kreve lang behandlingstid å få utbetalt penger er mindre intuitivt.

Hva angår pengeutbetalinger av typen som tilbys i FSR-programmet, er det imidlertid større variasjon i prosedyrene enn man som utenforstående vil forvente på tvers av opprinnelsesstater. Returnerte fra Norge til De kurdiske selvstyremyndighetene i Irak har tradisjonelt fått kontantbeløpet utbetalt på flyplassen av en IOM-ansatt av høy rang. I Afghanistan gis pengestøtten som en sjekk som overrekkes til de returnerte på flyplassen. I Russland har i alle fall noen av de returnerte mottatt pengene kontant på hotellet før de reiser videre.

Pengeutbetalingene som IOM gjennomfører i Nigeria, derimot, følger et spesielt innfløkt opplegg. Tre krav stilles til den returnerte.

- a) Offisielle ID-papirer må skaffes til veie om vedkommende ikke har det.
- b) Opprettelse av en bankkonto ved personlig oppmøte hos banken der de offisielle ID-papirene må fremvises.
- c) Personlig oppmøte ved IOMs regionale kontor i Lagos, på en dag og klokkeslett oppgitt av IOM, for å skrive under på at pengene mottas. IOM kan eventuelt ettersendes en scannet kopi av ID-dokumentene og kontoinformasjon per epost.

Den enkleste måten å illustrere det problematiske i denne måten å organisere utbetaling av pengestøtte på, er å ta utgangspunkt i et hypotetisk tilfelle der alt ligger til rette.

Returnmigrant A tok med seg gyldig pass til Norge og har det også med tilbake til Nigeria. Han har høy utdanning og har tidligere erfaring med å opprette en bankkonto. Han har litt penger med seg tilbake som han kan leve av mens han venter, og slektninger og venner i Lagos som han kan bo hos så pengene ikke brukes opp av å betale kost og losji mens han venter. Lagos er ikke bare Afrikas største by men en av verdens største urbane områder, med en befolkning estimert til opptil 21 millioner. De han bor hos bor i nærheten av IOMs kontor, så han slipper å reise langt og lenge.

I dette tilfellet tar det minimum rundt en uke fra han kvitterer for overføringen hos IOM med en underskrift, før pengene overføres til hans bankkonto. Først må overføringen kontrolleres og godkjennes av hovedkontoret i Abuja. Om han kommer i slutten av en måned må pengebeløpet omregnes på nytt med en ny valutakurs, som fastsettes månedlig av IOM, og ventetiden forlenges ytterligere. Det er også noe uklart om mottakeren informeres når pengene blir overført til kontoen hans. IOM opplyser at de noen ganger ringer for å si ifra, men dette virker ikke å være standard prosedyre. I så fall må mottakeren dra til banken for å sjekke om pengene er kommet eller ikke. Verken nettbank eller VISA-kort er trivielle selvfølgeligheter i Nigeria slik

det er for mange av denne rapportens lesere. Under en tredjedel av befolkningen i Nigeria har en bankkonto (Verdensbanken 2014: 155).

En av de klareste anbefalingene i denne rapporten er at en endring av disse prosedyrene er nødvendig. Det tenkte tilfellet over viser hvor upraktisk dette må være for en returnmigrant som er i en gunstig situasjon der alt ligger til rette. I intervjumaterialet er det flere eksempler på at det ikke nødvendigvis er tilfelle:

I Lagos bodde jeg på et hotell den første natten. Så ringte jeg neste dag og fikk snakket med IOM-kontoret i Lagos. De sa jeg skulle ta med ID-kortet mitt, så jeg gjorde det. De ba meg åpne en bankkonto. Jeg gjorde det. De sa de skulle ringe meg. Jeg ringte dem i to måneder, og snakket med ulike personer, men ingen penger. Og jeg fortalte dem om min situasjon. Jeg sa jeg var hjemløs og uten penger. Jeg hadde brukt de 80 USD jeg fikk fra IOM på Gardermoen på hotellet i Lagos, så jeg dro til en buss-stasjon og tigget om penger. En kvinne fant meg der og tok meg til et annet sted i Lagos etter at jeg fortalte henne hva som hadde skjedd med meg. Jeg lovet henne å gi henne tilbake pengene hun brukte på meg etter at jeg skulle få pengene fra IOM. Jeg snakket med datteren min som kom fra [en by 300 kilometer unna] for å være sammen med meg. Jeg snakket med IOM og gråt ved kontoret deres. Jeg fortalte dem at jeg skyldte penger. De sa at de fremdeles jobbet med saken. Til slutt ringte de meg og ga meg en sjekk.

I et annet tilfelle var den returnerte syk og sengeliggende. Hun var ikke i stand til å gå, men måtte likevel til IOMs kontor for å signere for pengene. Det betød at hun måtte følges av to slektninger fra hjembyen, over fire timers kjøring unna, til IOMs kontor i Lagos, før de kjørte tilbake. Om slike narrativer når diasporaen i Norge er det ikke utenkelig at det kan redusere verdien av pengestøtten som incentiv for å returnere.

I et intervju med IOM der denne ventetiden kom opp som et tema, opplyste IOM at det er få FSR-returnerte som klager på ordningen. Det stemmer delvis med datamaterialet. Det er overraskende få som synes å reagere negativt på de byråkratiske prosedyrene og ventetiden. Flere nevner i forbifarten at det tok mellom en og fire uker å få pengene inn på konto uten å uttrykke noen slags frustrasjon over det, og i flere tilfeller er det bare ved å stille mange oppfølgingsspørsmål at det kommer tydelig frem hvor mye tid og krefter dette kan ta. Alle rapporterer å ha fått pengene til slutt og at beløpet stemte. Det finnes ikke antydning til mistanker om korrupsjon i intervjumaterialet. At folk ikke klager trenger likevel ikke bety at ordningen fungerer godt nok. Tilliten til 'systemet' er lav hos mange, og forventningene likeså. At de i det hele tatt får støtten utbetalt kan i en slik kontekst være tilfredsstillende. Mangelen på frustrasjon kan også tyde på at de allerede er godt informert og forberedt på ventetiden av IOM Oslo. Sist men ikke minst er nigerianere flest godt kjent med byråkratiske prosedyrer fra før av. Det kan bety at standarden IOMs prosedyrer måles etter er generelt lav. I en internasjonal rangering av byråkratisk

effektivitet omtales den offentlige sektoren i Nigeria som '(...) overbemannet, høyst byråkratisk, og stort sett ineffektiv'.³⁶

Hva brukes pengestøtten til og hvor stor nytteverdi har den?

Flere mente pengestøtten var utilstrekkelig for å starte en business i Nigeria, og dette stemmer med det nigerianske informanter i Norge fryktet. Av de som rapporterte å ha investert i en business sa flere at de hadde venner eller slektninger de kunne bo hos, slik at de ikke trengte å betale husleie. En som både bodde med familie og investerte i en annen persons butikk gjennom et slags partnerskap sa at *«pengene jeg mottok fra IOM var langt i fra nok»*. Vise versa; en som ikke hadde noen å bo hos brukte hele beløpet på å betale ett års leie. Flere anbefalte å øke støtten, og viste til at den nigerianske valutaen har sunket mye i verdi nylig.

Et par informanter mente derimot at pengene var nok. En FSR1-returnert brukte de 20 000 NOK på å etablere en business som var vellykket frem til hun fikk helseproblemer» *«Jeg brukte pengene til å starte et billig lite gatekjøkken langs veien, og det var bra business»*. En annen FSR1-returnert fortalte at hun hadde brukt pengene på forskjellige ting: *«Jeg gjorde masse med de pengene. Jeg betalte leie for huset, jeg betalte skolepenger for datteren min, jeg startet en business, jeg betalte gjeld. Så det var det»*. Forskjeller i individuelle ressurser og lokal variasjon i hvor mye investeringskapital beløpet faktisk representerer bidrar til at narrative om pengebruk varierer mye.

³⁶ <http://www.heritage.org/index/country/nigeria>

Å få nedbetalt deler av eller hele lånet som finansierte reisen ut, er for flere en forutsetning for å kunne etablere seg på nytt. En av returnmigrantene fortalte: *«Gjelden er betalt. Jeg fikk hjelp da jeg dro så når jeg kom tilbake skyldte jeg folk penger. Jeg betalte, og alt er bra med meg nå. Jeg har ikke noe problem med noen. Hjelpen de gir oss er bra. Det ville ha vært vanskelig for meg uten de pengene, så jeg kan ikke klage».*

Gjeld kan være knyttet til juju. Som beskrevet i kapittel 3, avlegger mange en ed på at de skal betale tilbake pengene og ikke skape problemer for betalte agenter. En av informantene i Nigeria fortalte:

Utover pengene jeg brukte på helsen min, brukte jeg noe penger på å ofre til gudene for at de skulle beskytte meg mot å bli gal. Jeg brukte så mye som 500,000 NGN [tilsvarende hele FSR-støtten] på disse ofrene. Etter at jeg gjorde det har jeg begynt å føle meg bedre. Jeg er trygg nå, og jeg tror det er fordi ofrene jeg gjorde virker.

Informanten ber deretter innstendig norske myndigheter om å fortsette ordningen for de som trenger det i fremtiden, *«fordi jeg var så desperat i Norge og ville ha dødd om jeg ikke fikk reise tilbake, og det er mange som meg der i Norge som trenger denne hjelpen».* Det at flere svarte at de ikke hadde gjeld lenger når de ble spurt om nåværende livssituasjon, indikerer hvor viktig nedbetaling av gjeld kan være; de har prioritert det til tross for begrensede økonomiske ressurser.

Blant de intervjuede var det ingen som oppga å aktivt planlegge å reise tilbake til Norge eller til andre land i Europa, selv om flere uttrykte at de ville gjøre det om de fikk muligheten. De fleste tok her forbehold om at de ikke ville dra igjen som asylsøkere. Men det bør understrekes at mange av de intervjuede hadde bodd i Nigeria siden 2012 eller 2013. Det er mulig at de som remigrerer til Europa og Norge som asylsøkere eller irregulære migranter ofte gjør det kort tid etter returen til Nigeria. Det er ellers uklart fra disse intervjuene hvor mange som bor i det området de dro fra opprinnelig.

Sårbarhet, menneskesmugling og menneskehandel

I tillegg til å belyse hvordan FSR-programmet fungerer er denne rapporten ment å belyse VG-programmet og ulike perspektiver på sårbarhet. I forrige kapittel viet vi ekstra oppmerksomhet til ofre for menneskehandel i Norge, i det følgende diskuteres deres hva slags behov disse har etter retur. Det er en klar skjevhet i materialet. Nøkkelinformanter snakker overveiende om kvinnelige sexarbeider når de omtaler de som blir utsatt for menneskehandel, og alle intervjuene med ofre for menneskehandel som hadde returnert var kvinner. Dette problematiseres senere i rapporten.

Hvem er ofrene for menneskehandel og hvorfor drar de til Europa?

Som nevnt tidligere, har myndighetene i Nigeria opprettet en egen organisasjon for bekjempelsen av menneskehandel, NAPTIP. Avdelingsdirektør i NAPTIP, Josiah Emerole, understreket i et intervju at «*alle kan bli utsatt for menneskehandel*» og at selv om det

vestlige fokuset er på menneskehandel til Vesten, er det også et utstrakt problem med intern menneskehandel i Nigeria, så vel som menneskehandel til naboland og land i andre regioner. For ulike typer menneskehandel (til Europa, til Gulf-statene, internt, husarbeid, sexarbeid, barnarbeid, osv) er det ulike grupper som er mest utsatt hva gjelder alder, utdanningsnivå, kjønn og etnisk/geografisk tilhørighet: *«For sexarbeidere [som drar til Europa] er det jenter mellom 17 og 25 år. Mange av dem slutter å gå på skolen fra videregående. Du har noen her og der med høyere utdanning også, det avhenger av hvor desperate de er»*. Videre er det ikke bare kvinner som blir utsatt for menneskehandel til Europa, ifølge Emerole. *«Det er også menneskehandel av gutter, for eksempel for arbeid. Her er aldersgruppen kanskje snarere 20 til 30 år»*. Andre nøkkelinformanter pekte på andre risikofaktorer, som å være foreldreløs, å være eldste søsken i en stor søskenflokk, å tilhøre polygyne familier, eller å tilhøre et sosialt nettverk der noen har et familiemedlem som overfører penger tilbake.

Geografisk er irregulære migranter som utfører sexarbeid i Europa, deriblant ofre for menneskehandel, ofte fra delstaten Edo State, der blant annet de etniske gruppene Bini og Igbo er basert. Det er også en utbredt oppfatning at ettersom en rekke holdningsendrende informasjonskampanjer har funnet sted i løpet av det siste tiåret i Benin City, hovedstaden i Edo State, så har menneskehandlere og –smuglere i økende grad fokusert sitt rekrutteringsarbeid utenfor Benin City i mer landlige områder. En migrasjonsrådgiver ved den

sveitsiske ambassaden bekrefter at Igbo-gruppa dominerer blant nigerianere i Sveits: «*De er mobile og det synes å være et sosialt nettverk som skaper kjedemigrasjon*». En journalist intervjuet i Abuja opplyser videre at «*det pleide å sies om Edo at hvis en person ikke har et barn i utlandet, er det ikke noen grunn til å snakke med vedkommende*».

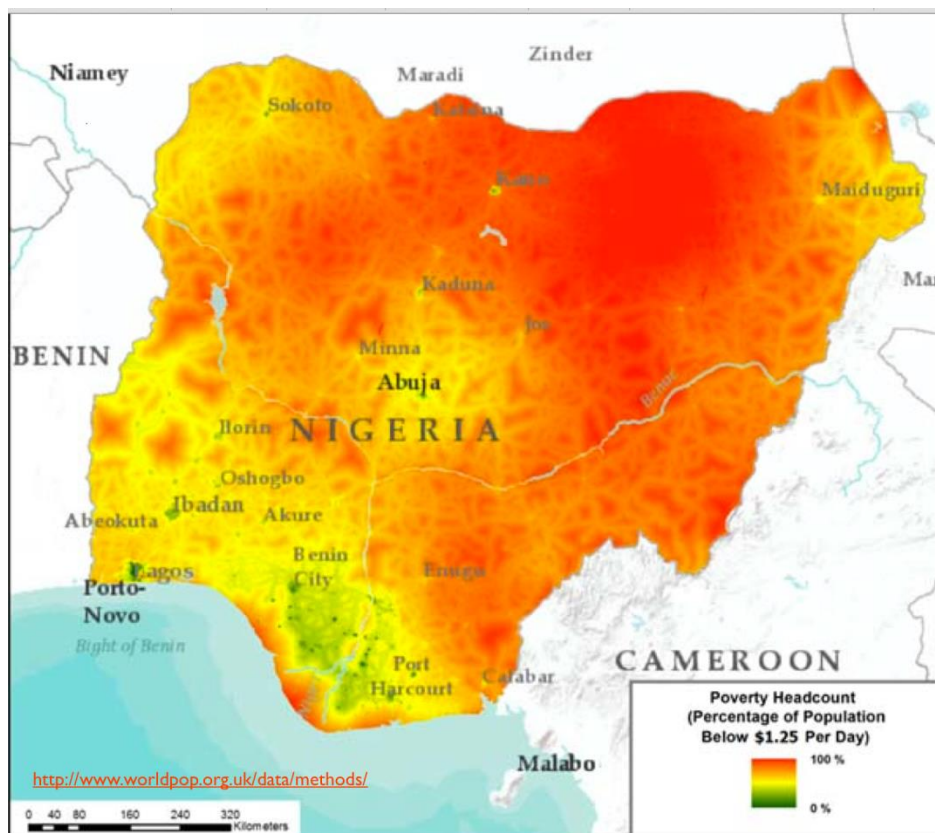
Når nøkkelinformantene ble spurt om hvorfor folk i Nigeria generelt drar til Europa var det ett uttrykk som går igjen ofte: ‘greener pastures’. En journalist som hadde jobbet med temaet oppsummerte denne logikken på følgende vis:

Lønna er så lav her [i Nigeria]. Du jobber fra åtte om morgenen til ni om kvelden og du får kanskje 8-9 USD. Men drar de dit gresset er grønnere kan de bli millionærer. (...) Noen gjør business, noen selger dop. (...) De tar store risiko, de er desperate. (...) Sexarbeidere tjener bedre der enn her.

En annen forklarte at den økonomiske motivasjonen ikke bare handler om forskjeller i lønn mellom Nigeria og et land i Europa, men om sosioøkonomiske ulikheter i Nigeria. Samtidig er det også en tendens til å idealisere Europa: «*Det er et bilde av Europa, at gatene der er brolagt med gull*». Økonomiske realiteter i seg selv er altså ikke den fulle forklaringen. Det illustreres ytterligere med kartet over Nigeria

nedenfor som tross mangelfull statistikk antyder den geografiske spredningen av fattigdom i landet.³⁷

Kart over fattigdom i Nigeria

Slik kartet kan tyde på er altså ikke de som utsettes for menneskehandel til Europa bosatt i de fattigste områdene i landet. Samtidig synes fattige unge kvinner og menn i Edo klart å være mer utsatt.

³⁷ http://www.geocurrents.info/geopolitics/insurgencies/poverty-root-cause-boko-haram-violence#disqus_thread

Intervjudata med returmigranter bekrefter inntrykket fra nøkkelinformantene om at nær familie, og noen ganger venner, ofte spiller en viktig rolle for utvandringen. Flere beskriver et moralsk dilemma. De ønsker ikke å dra og aner fare, men føler også et moralsk ansvar for familien og et ønske om å hjelpe foreldre og yngre søsken. Dette gjenfinner vi i forskningen presentert i kapittel 3 og i intervjuene med nigerianere i Norge, presentert i kapittel 5. Deres egne narrativer om heltemodig selvoppofrelse kan synes å stå i kontrast til det dominerende vertsstatsperspektivet på disse kvinnene som maktesløse ofre for menneskehandel og kyniske bakpersoner, men de to trenger ikke stå i motsetning til hverandre.

En ble kontaktet av noen hun ikke var i familie med, men motivasjonen hennes var likevel knyttet til familien sin: *«Jeg var foreldreløs. Jeg ønsket ikke å dra dit [til Europa], men jeg ville ikke at småsøsknene mine skulle ha det vondt. Jeg hadde mange av dem»*. I andre tilfeller beskrives det problematiske ved å ikke dra når ens familie trenger hjelp, og når det tilsynelatende går så bra med andre som har gjort det tidligere. Noen opplyser at de ble fortalt løgner om hva de skulle gjøre i Europa. Andre sier de visste hva de gikk til men at det var få alternativer og at det å dra ble oppfattet som en moralsk forpliktelse: *«De fleste av oss drar for et bedre liv. Foreldrene våre går ikke på skolen. De er analfabeter. Etter grunnskolen må du selv ta ansvar for livet ditt. Foreldrene våre har gitt oss mat, du ønsker å gjøre det bedre. De av oss som drar, vi vet hva vi går til»*.

Det kan være vanskelig å stå imot tilbudet når det oppfattes som en moralsk forpliktelse:

Jeg var den eldste av småsøsknene. De tenkte jeg kunne hjelpe dem. (...) Noen i min nære familie hjalp meg til å dra til Europa. (...) Noen sa «Se på den personen der, se på hennes familie, se så bra det går med dem nå. En sa til meg at han hadde en venn i utlandet, at han kan ta seg av reisen. Jeg sa «du er en mann, du kan gå selv». Han kom tilbake og ga meg penger til å kjøpe et pass. Jeg brukte pengene på andre ting. En tredje gang kom han tilbake og tryglet meg, han sa: «Du vet hvordan livet er for din familie». Jeg sa «OK».

Andre opplever at valget ble tatt av noen andre. En protesterte til ingen nytte etter at faren hennes hadde avgjort saken. En annen opplevde at 'de' fokuserte på å overbevise moren hennes og ikke henne selv, for å tvinge henne indirekte: *«Moren min tok nesten livet av seg da jeg gjorde motstand i begynnelsen. Hun sa jeg måtte gjøre det for familiens skyld».*

Hvem er menneskehandlerne og hvordan opererer de?

At menneskehandlere er del av godt organiserte kriminelle nettverk, er ikke hele historien. Det kan variere hvor profesjonelle slike nettverk er, og den store nigerianske diasporaen i Europa (særlig i middelhavslandene) gjør også at menneskehandel kan foregå via familiemedlemmer med oppholdstillatelse som fungerer som brohoder. Tidligere sexarbeidere tar ofte rollen som *madammer*,

bakpersoner som rekrutterer nye kvinner til menneskehandel og organiserer den, eller selger dem videre til andre som organiserer den.

I Norge beskrives de som rekrutterer unge nigerianere i Edo State til menneskehandel til Europa gjerne som 'kriminelle nettverk', det er da også slike 'kriminelle nettverk' som er mest synlig og mest kostbart fra et vertsstatsperspektiv. Det kan også ofte være en agent fra slike nettverk som står bak rekrutteringen i Edo State, men som det ble sagt av en som jobber med menneskehandelstematikk ved UNODC, FN-byrået for narkotika og kriminalitet, er menneskehandlerne i Edo State ofte tanter, onkler og andre i nær familie. Forestillingen om at de vil straffes gjennom juju for å ha brutt eden er ofte kombinert med trusselen om voldelige represalier mot dem selv eller deres familier: *«De fleste er redde for juju. De vokste opp med det. Vi ber dem om å straffeforfølge de som traffikerte dem, men de er redd for familiens vegne, og de er redde for juju. Det blir for vanskelig. De er oppvokst i denne kulturen, de tror på det»*. Å fremheve juju som sentralt i prosessen bør ikke misforstås som en slags eksotifisering eller som en måte å underkjenne andre faktiske forhold. Men juju-eden omtales som viktig av nær samtlige nøkkelinformanter, både for reisen til Europa og for reisen tilbake. Emerole ved NAPTIP uttrykte dette på følgende vis:

For [disse jentene] er juju virkelig og det kan drepe. Så selv om du vet at det ikke er noen virkelig makt i juju kan du ikke bare avfeie det (...). Våre NAPTIP-ansatte har dratt til juju offerplasser og arrestert juju-menn, konfiskert relikvier. (...) Jentene trodde enhver som går

inn der ville dø. (...) Noen ganger må man oppheve eden før de kan slappe av.

De fleste returnmigrantene som ble intervjuet, men ikke alle, opplyste at de hadde sverget en juju-ed før avreise som de opplevde som bindende. Eden skulle forhindre dem fra å skape problemer for de som organiserte reisen, for eksempel ved å fortelle en tredjepart om dem, samt sikre at de betalte tilbake gjelden de tok på seg fra sponsoren, typisk en madam. Ingrediensene i dette ritualet kan synes eksotiske, men maktrelasjonene det skaper er høyst reelle:

De tok meg til et hellig sted der jeg sverget eden. En levende høne. Gin. Fingernegler. Kjønnshår. Noe av håret mitt. Jujumannen sa hvor mye jeg skulle betale tilbake. «Om du nekter skal du få betale for det», sa han. Jeg spurte «Hva om de ikke gjør som de skal?» [Han som organiserte reisen] sa «Nei, vi gjør som vi har sagt».

Hva som skjer om man ikke etterlever eden er sjelden spesifisert i detalj. Man kan bli gal. Man kan miste helsen. Man kan bli sendt tilbake fra Europa. Det som synes sikkert er at noe forferdelig kommer til å skje en dag.

Juju kombineres ofte med trusler om vold. Disse kan enten rettes mot 'avhopperen' som kommer tilbake fra Europa, eller de kan rettes mot vedkommendes familie. Flere nøkkelinformanter kunne fortelle om trusler som var blitt gjennomført. Igjen er det grunn til å sitere Emerole:

Det de gjør er å utsette ofrene for psykologisk press. Men de kan også true og til og med skade vedkommende eller til og med sette fyr på huset deres og alt sånt. De bruker juju for å si at «om du ikke gjør det sånn så dreper vi deg». Det er nok for å skremme de fleste til taushet og lydighet.

Trusler og vold er ikke bare teknikker for å sanksjonere returnmigranter, det brukes også typisk i Europa for å opprettholde kontroll og lydighet

Noen fløy til Europa med falske ID-papirer, typisk ekte dokumenter som tilhører noen andre og som kjøpes, og eventuelt kombineres med falske dokumenter: «Europeere ser ikke forskjell uansett. En Yeruba-kvinne blir en Igbo-kvinne».³⁸ Andre reiste via Niger eller Chad, Libya og Middelhavet: »Folk dør der, de døde av sult. Du lar dem dø og går videre. Det er Gud som avgjør. Det var ganger i ørkenen at om du går fra leieren så dør du. (...) Og når du kommer til havet så velter båtene og folk faller ut. Det er skjebnen».

Det første møtet med Europa blir ofte beskrevet som et sjokk. En som ble fortalt at hun skulle jobbe i den italienske butikken til en slektning, forklarer hva som skjedde da hun ankom. Hennes historie er typisk:

Jeg bodde med henne. Hun sa ingenting. Jeg ventet på at hun skulle ta meg til butikken. Hun sa at om kvelden skulle noen dra med meg dit. Om kvelden dro vi til butikken. Den tilhørte en venn av henne. Hun sa jeg skulle dra med fire jenter. Hun ga meg kondomer og høyhælte sko.

³⁸ To ulike etniske grupper.

Sa jeg skulle jobbe. Jeg nektet. Jeg sa jeg skulle jobbe i butikken. De lo. Jeg gråt. Jeg sa til madammen at jeg hadde grått og ikke jobbet. Hun slo meg helseløs. Hun sa det var dyrt å få meg dit. Den andre natten nektet jeg også å jobbe. Jeg fikk ikke noe mat. De nektet å betale for transport. Jeg måtte gå. Da jeg kom tilbake tagg jeg om mat. Det var slik jeg begynte å jobbe på gaten.

Andre begynte å jobbe som sexarbeidere etter at familiene deres hadde blitt truet eller de selv blitt utsatt for vold. En annen måte å kontrollere kvinnene på er kombinasjonen av vedvarende mobilitet på tvers av europeiske land og immobilitet i husarrest, som gjør at de forblir uvitende om muligheter for flukt eller hjelp.

For noen er Europa et helvete uten et mål, for andre er det et middel til selvhjelp: *«De som drar dit er ikke lykkelige. Men de er ofte fra fattige kår. Lette å kontrollere. Vi liker ikke prostitusjon. Noen ganger når en mann lå på brystet mitt hadde jeg lyst til å stikke ham med kniv. Men det er den eneste måten å tjene penger på»*. Noen klarer å opparbeide seg penger og kanskje overføre penger til slektninger i Nigeria. Andre blir fratatt det de tjener selv etter at ‘gjelden’ er betalt.

Hvordan fattes beslutningen om å returnere?

Returen utgjorde et vendepunkt i narrativeene på den måten at den utgjør en fysisk forflytning, men ikke nødvendigvis på den måten at det avslutter problemene de har. Generelt kan det virke som om retur ikke er en del av deres mentale horisont frem til det øyeblikket det ikke finnes noe annet alternativ, som etter å ha blitt tatt av politiet og

deportert eller etter å ha kuttet kontakt med bakpersoner og ikke ha noen andre å gå til. I denne situasjonen er det interessant å se på hvordan støtteorganisasjoner kan etablere tillit og konsultere om retur i slike situasjoner. Merk hvordan tillit etableres i det følgende:

Da jeg var i Roma hadde jeg ikke dokumenter. Jeg søkte om asyl. (...) Jeg møtte en nonne der [i et flyktningmottak]. Hun rådet meg til å dra tilbake. (...) Så dro jeg fra mottaket men uten å fortelle henne det. Hun så meg igjen, hun prøvde å overbevise meg om å dra tilbake. Jeg sa at ingen ville hjelpe meg i Nigeria. Jeg sa at jeg ville ha bevis. Hun sa «OK, om du vil være her og ødelegge livet ditt». Jeg mistet mye. «OK». Når jeg var klar skulle jeg ringe henne. Jeg fikk nummeret. Jeg diskuterte det med vennene mine. De sa «Ikke stol på henne. De vil bare sende deg tilbake. De vil ikke ha noe ønske om å hjelpe deg.» Jeg ringte henne senere og hun sa hun skulle hjelpe meg. Hun hjalp meg å pakke sakene mine, hun møtte meg ved togstasjonen, jeg bodde hos henne [ved et mottak]. Jeg følte jeg var med Gud. Når jeg kom til det stedet spurte jeg [de italienske prostituerte] der. De sa mange jenter hadde dratt tilbake til Nigeria.

Nedenfor er et tilsvarende, men også komplementerende narrativ om hvordan tillit kan oppnås, hvordan politiet kan oppleves, og hvordan retur kan fremstå som et troverdig og fremtidsrettet alternativ:

[I Italia] møtte vi en som oppmuntret oss, som forklarte til oss hvorfor vi burde dra tilbake. Det var mange utfordringer. Det italienske politiet pisket oss, slo oss, når vi nektet å dra tilbake, og truet oss.

Intervjuer: Hvordan klarte da den kvinnen dere møtte å overbevise deg om å dra tilbake?

*Hun samlet oss, åtte eller ni personer. Hun brukte penger på oss. Dette første steget imponerte oss. Det viste at hun var seriøs. Hun kjøpte noen ting for oss. Det var ikke bare prat. Det var steg nummer én. Så ga hun oss et visittkort. Så ordnet hun det slik at vi fikk møte regionens president (it. *Presidente de la Regione*). Og hun tok oss til et opplæringscenter og registrerte oss der og da, hjalp oss med registreringen. Så tok hun oss tilbake med bil. Hun spurte hva vi ønsket å gjøre. Noen ville gjøre bli skreddere, noen ta matlagingskurs, noen få IT-ferdigheter.*

Det er flere analytiske poenger å trekke fra disse to narrativene. Religion står sterkt i Nigeria. I Edo State og andre delstater sør for hovedstaden er befolkningen hovedsakelig kristne, selv om kristendom ofte sameksisterer med lokale religioner og juju. Det kan virke som om det er lettere for de som er utsatt for menneskehandel å stole på religiøse aktører og NGOer. Et annet poeng er at informanten krevde 'bevis'. Etter å ha opplevd de brutale konsekvensene av brutte løfter er tillit noe som følger konkrete og umiddelbare tiltak. Selv om det kan være lettere å oppnå i Guds navn, er personlig kjemi også avgjørende. En annen informant beskriver en tilsvarende 'hjelper' slik: «Jeg kunne ikke føle meg dårlig ved siden av henne. Det er sånn jeg vil beskrive henne. Hun var som en søster. Jeg ville være med henne». Nok en informant oppsummerer det slik på spørsmål om hvorfor 'hjelperen' hun kom i kontakt med innga tillit: «Jeg følte at hun var

interessert». Et tredje poeng er at andre migranter og sexarbeidere konsulteres i prosessen og at deres meninger tas alvorlig. I det perspektivet fremkommer det en tydelig forbindelse mellom motivasjon for retur og tilbud om hjelp i reintegrering.

I et enkeltstående tilfelle, i Norge, var det frykt for at barnevernet skulle ta over omsorgen for barna til en irregulær migrant som gjorde at hun bestemte seg for å reise tilbake via IOM. Flere nøkkelinformanter i Norge og i Nigeria bemerket at det har vært barnevernssaker der nigerianske irregulære migranter blir fratatt omsorgsrett til barna sine for deretter å bli returnert mens barna blir igjen i Norge,³⁹ og at dette kan ha påvirket returprosessen på to måter. Først ved å påvirke nigerianske myndigheters samarbeidsvilje med norske aktører, delvis basert på mediedekningen av en slik praksis. Deretter ved at tilliten og åpenheten vis-à-vis norske myndigheter svekkes av at det skapes frykt. I tilfellet som gjengis nedenfor er det motsatt, frykten er utslagsgivende for retur.

De ønsket å hjelpe barnet mitt, så de ønsket å ødelegge barnet mitt. De underviser i barns rettigheter og barnet mitt sa at i Afrika er det greit å slå et barn. Før det skjedde hadde jeg ønsket å gi barnet mitt til et fosterhjem for en viss tid, men når man gjør dette... Mange fortalte meg historier, jeg leste om det på internett, jeg så mange slike historier... da blir nigerianske barn tatt bort (...).

Intervjuer: Så du var redd for at Barnevernet skulle ta barnet ditt?

³⁹ Se for eksempel *Dagsavisen* 1. august 2014: «Mens barnevernet har plassert barna deres i norske fosterfamilier, sender UNE nigerianske asylsøkere tilbake til Nigeria».

Ja.

Intervjuer: Så var dette en viktig grunn til at du dro [fra Norge] via IOM?

Dette var hovedårsaken til at jeg dro.

Eksempelen viser hvordan byråkratiske prosesser og beslutninger som i utgangspunktet ikke er relevante for returarbeid kan oppleves som høyst relevante fra migranternes perspektiv, og hvordan andre faktorer enn selve returprogrammet kan være avgjørende. Selv om disse barnevernssakene faller utenfor denne rapportens formål, illustrerer de altså visse aspekter ved returpolitikk.

Hva slags behov har ofre for menneskehandel og andre (sårbare) migranter etter retur?

Reintegrering er ofte vanskelig for avviste asylsøkere som har investert tid og penger i en mislykket migrasjon, som vi også beskrev i kapittel 3. Den lokale konteksten i Edo State må imidlertid sies å nærme seg den ekstreme enden av skalaen for hva slags utfordringer returmigranter til et område som ikke er i krig kan oppleve. Analysen bygger på intervjuer gjort med 26 nøkkelinformanter, fire intervjuer med VG-returnerte, og 18 intervjuer med returmigranter fra andre europeiske land enn Norge. Målsettingen er å løfte frem konkrete, sentrale problemstillinger for returmigranter i reintegreringsfasen. Noe vil være særlig relevant i forhold til sårbare, noe vil også være overlappende med FSR-returnertes behov. Norske myndigheter vil ikke ha en realistisk mulighet til å adressere hvert av disse behovene

for å støtte opp om reintegrering, men det er viktig å kjenne til dem, ikke minst for de som jobber med retursamtaler og andre aktører i Norge som ønsker å gå i dialog med irregulære og utreisepliktige nigerianske migranter.

Det empiriske materialet fra intervjuene med fire VG-returnerte har vi slått sammen med det større empiriske materialet fra intervjuer med ofre for menneskehandel og de som kom til Europa via smuglerruter, i alt 22 intervjuer der det store flertallet er kvinner og ofre for menneskehandel.

Skjevheten mot kvinnelige informanter skyldes at lokale NGOer spilte en aktiv rolle i rekrutteringen av informanter, og at deres fokus, så vel som deres donors interesse, er rettet primært mot kvinner som er utsatte for menneskehandel og har jobbet med sexarbeid. Menn blir også utsatt for menneskehandel, og noen blir utnyttet i sexarbeid. Vanligere synes det imidlertid å være at menn jobber med andre typer tvangsarbeid til menneskehandleren oppfatter at de har betalt tilbake det de skylder. Det kan være hardt og helseskadelig arbeid eller ulovlig arbeid som salg av narkotika. Denne gruppa kan i teorien kvalifisere som 'sårbare' på tross av og på grunn av kriminell aktivitet, men dette har ikke skjedd i Norge siden VG-programmet ble etablert. Det er for eksempel flere i slike situasjoner som er identifiserte ofre for menneskehandel i Norge (KOM 2015). De er likeledes langt på vei usynlig i intervjuene med nøkkelinformanter i Nigeria, så vel som i Norge.

Blant flere titalls NGOer i Abuja, Lagos og Benin City ble det under feltarbeidet ikke identifisert en eneste NGO som jobber primært rettet mot menn. En nøkkelinformant mente menn ikke hadde de samme behovene for støtte som kvinner fordi de ikke blir stigmatisert på samme måte og ikke i like stor grad holdes personlig ansvarlige for deres 'nederlag', men utdypet ikke det empiriske grunnlaget for en slik påstand. Som en journalist påpekte, vies denne gruppa verken nasjonal medieoppmerksomhet eller oppmerksomhet fra NGOer i Nigeria, eller internasjonale donorer for den saks skyld: *«NGOer ser ikke på deres historier som et stort problem. Tankegangen er at drar du dit for å prøve å få asyl, og mislykkes du så er det ditt eget problem»*.

Fraværet av relevante organisasjoner påvirker også rekrutteringen av informanter til denne studien, som altså i stor grad er vektet mot kvinnelige ofre for menneskehandel. Flere intervjuer med mannlige informanter kunne ha gitt bedre data på hvordan kjønnsroller påvirker migrasjons- og returprosessen. Når dette er sagt, er det mye lærdom å trekke fra disse, og fra intervjuene med andre returnmigranter fra Europa.

Ulike europeiske stater har ulike programmer for assistert retur og tilbyr ulike grader av støtte til å opprette et foretak. Det totale beløpet i VG-komponenten i Norge (ca 67 500 NOK fram til 2016, nå 42 000 NOK) er generelt lavere i andre land som gir praktisk støtte. Norge oppgis av IOM Lagos å være det eneste landet i Europa som har et eget program for sårbare returnmigranter. En representant fra Den

sveitsiske ambassaden opplyser imidlertid at de har et eget program for assistert retur til ofre for menneskehandel, implementert av IOM, som innbefatter 1000 CHF (ca 8 600 NOK) utbetalt i kontanter samt opptil 6,000 CHF (ca 51 600 NOK) gitt som praktisk støtte. I NAPTIPs eget program er det ikke et maksbeløp, ifølge avdelingsdirektør Emerole. Beløpet tilpasses individuelle forhold og behov, men er ofte rundt 2,500 USD (ca 21 600 NOK).

Den ene av prosjektets overordnede problemstillinger gjelder returbeslutningen: Hvilken effekt har FSR-programmet for nigerianske asylsøkeres motivasjon for å velge assistert retur? Det andre gjaldt nytteverdien av den økonomiske støtten: Hvilken nytteverdi har den økonomiske støtten for reintegrering i Nigeria?

Datamaterialet fra VG-intervjuene inneholder viktige lærdommer, men gitt at de er så få totalt (17 i perioden 2011 til mai 2015), og at de som returnerte via VG-programmet ble nådd via kontaktinformasjon gitt av IOM Oslo, er det umulig å drøfte dette datamaterialet isolert og i detalj uten å gi identifiserbar informasjon. Imidlertid inneholder det større datamaterialet fra 18 intervju med returnerte fra andre europeiske land enn Norge også data som belyser de to spørsmålene, og andre aspekter som er relevante til Norges og andre europeiske staters returarbeid.

Informantene vi baserer oss på under er altså ikke en homogen gruppe returnmigranter. Det er ulike grader av autonomi og økonomiske muligheter blant informantene, og de har returnert på ulikt vis. Noen

av dem var tvangsreturnerte, andre returnerte via IOM i sine respektive vertsland. Antallet fra hver gruppe oppgis ikke her, igjen for å beskytte de VG-intervjuedes identitet. Noen av narrativene fra VG-returnerte har blitt modifisert av samme grunn.

a. Kontakt umiddelbart etter retur

Datamaterialet deler seg i to retninger hva angår hvordan 'hjemkomsten' fortoner seg fra landing på flyplassen. For den ene gruppa er det ingen som tar imot dem og ingen hjelp som tilbys. Her er to eksempel.

«Da jeg kom fra Italia kom jeg til Lagos. Jeg visste ikke hvor jeg skulle bo. Jeg jobbet som prostituert. Jeg måtte betale husleie. (...) Jeg ville ikke gjøre det arbeidet»

«Etter at jeg ble tvangsreturnert fra Italia ble jeg tatt til [politistasjonen] Alagbon Close. Men familien min visste at jeg var der. De betalte 20,000 NGN [ca 870 NOK] for at jeg skulle slippes fri. Jeg ble ikke løslatt før slektningene mine kom dit for å hente meg»

I det første tilfellet ble informanten omsider tilbudt støtte av en lokal NGO: *«De har vært som mødre for meg»*. I det andre tilfellet var det familien som kunne hjelpe. I begge disse beskrivelsene får leseren en pekepinn på hvor vanskelig det kan være å komme tilbake uten noen form for støtte. En tredje informant mener fraværet av støtte fører til remigrasjon til Europa: *«Ikke bare send dem tilbake. De trenger finansiell støtte for å etablere seg. Hvis de kommer til Europa tre-fire*

ganger og alt de hører er 'nei, ikke jobb her, ikke gå på gata'... hva da? Når de ikke får støtte drar de tilbake til Europa. Noen dør».

I andre tilfeller er det opprettet en dialog mellom NGOer eller andre organisasjoner i Europa og i Nigeria, slik at noen står klare til å ta imot de som returnerer på flyplassen. Det kan være viktig for å unngå situasjoner som de beskrevet overfor, men også for å unngå at de som returnerer bli plaget av ansatte på flyplassen:

Om du ikke har noe, vil de ansatte på flyplassen uansett kunne plage deg og spørre om penger. Noen vil til og med sendes i fengsel. Jeg vet ikke hvorfor de gjør dette. Jeg har møtt noen som har vært i fengsel. Jeg tror jeg var trygg fordi en hvit person var med meg. Jeg vet ikke hvor lenge de blir værende i fengsel.

Hjelpere kan videre tilby husly i en overgangsperiode, samt kursing og det som lokalt kalles 'empowerment', som i hovedsak referer til praktisk støtte eller pengestøtte for å etablere et foretak men også kan inkludere det som kalles 'life skills': «Etter kursingen var det som å se lyset. Det var så mange ting jeg lærte. Integritet. Ting du trenger å vite som kvinne».

b. Psykososial rådgivning

Alle NGOene i Edo State som ble kontaktet vektla rådgivning som et prekært behov i reintegrering. De som returnerer etter å ha vært i tvungent sexarbeid omtales noen ganger som 'ville', 'aggressive' og dypt mistroiske. Et uttrykk som ofte brukes for å beskrive det de

trenger umiddelbart er ‘life skills’, en vag og problematisk term som nøkkelinformanter sjelden kunne definere men lett kunne eksemplifisere, som spenner over et bredt spekter av følelser og ferdigheter. Eksempler på ‘life skills’ inkluderer det å ha selvrespekt, å skrive en CV, snakke i en forsamling, og grunnleggende sosiale ferdigheter. Ifølge Verdens Helseorganisasjon kan ‘life skills’ defineres som egenskaper for tilpasset og positiv adferd som gjør individer i stand til å møte hverdagslivets krav og utfordringer på en effektiv måte (sitert i UNICEF 2012: 8). Et slikt altomfattende konsept er ikke bare problematisk fordi det er konseptuelt uklart, men fordi det er nærliggende å trekke som slutning fra begrepet at de som trenger ‘life skills’ mangler en fundamental menneskelig verdighet, og dermed dehumaniseres. Navnet til en av NGOene i Benin City, Idia Renaissance, spiller på en historisk kvinnelig helteskikkelse og gjenfødelse – angivelig fra å være offer for menneskehandel til å bli et helt menneske igjen. En slik begrepsbruk kan både reflektere og skape en uheldig maktubalanse mellom den som hjelpes og hjelperen, og frata ‘ofre’ deres autonomi. En nøkkelinformant ved en NGO uttrykte sin rolle i psykososial rådgivning som en balansegang mellom å møte personen som offer og aktør: *«Du må være streng med dem. Du må fortelle dem hva de trenger å høre. De er dumme noen ganger. [ler] På samme tid må du være forsiktig så du ikke blir en ny undertrykker».*

Likevel kan det være nyttig å skille mellom de umiddelbare behovene for resosialisering og et mer langsiktig behov for reintegrering. En

nøkkelinformant ved en av NGOene skilte konseptuelt og operativt mellom det han kalte 'rehabilitering' og det han omtalte som 'reintegrering', selv om han også mente det er flytende overganger mellom de to.

Rehabilitering må komme først. Det må integreres fra første kontakt man har. Å gjøre det innebærer å være sensitiv til psykososiale behov, behov for mat, husly, klær og andre nødvendigheter. (...) Målet med rehabiliteringen er å nå et punkt der man føler at «Nå er jeg et menneske. Nå er jeg et medlem av samfunnet.» Da kan reintegreringen starte. Før det må du ha tett veiledning, du må prøve å fostre en følelse av tilhørighet, bygge tillit, finne ut hva de liker.'

Få av de som jobbet med psykososial rådgivning viste til samarbeid med universitetsklinikker og profesjonelle terapeuter, eller henviste til disse i løpt av feltarbeidet, men tre nøkkelinformanter bekreftet at disse representerer en type ekspertise, særlig i Benin City, som ofte er nyttig og nødvendig i rehabiliteringsfasen og som bør oppsøkes og brukes aktivt.

c. Lokalisering av familie og familierådgivning.

Det er unison enighet blant nøkkelinformantene om at familien bør inkluderes i så stor grad som mulig i reintegreringsarbeidet. Familien var ofte aktiv i å finansiere og organisere utreisen. Pengeoverføringer fra Europa er ofte en stor del av husholdningsøkonomien. Det at kvinnen returnerer utgjør derved en todelt utfordring. På den ene siden kan det skape tap av inntekt, på den andre siden kan det sette

familien i fare for voldelige represalier. Å rådgi familien kan være viktig på mange måter, for eksempel for å gi en forståelse av hva slags forhold datteren deres levde under (i visse tilfeller og i tråd med den returnertes ønsker holdes informasjon tilbake), at grensekontroll og byråkratiske prosesser legger rammevilkår for oppholdet i Europa, og at den eventuelle støtten hun får til langsiktig reintegrering – som å opprette et foretak – tjener både familiens og den returnertes interesser. Dette er ingen enkel prosess, men både blant NAPTIP og lokale NGOer var dette en strategisk prioritet. Å lokalisere familie kan være vanskelig etter lengre opphold i Europa, og for mange er det en kombinasjon av frykt og skam for å komme tilbake uten å ha nådd målene de hadde satt seg, ikke minst etter å ha jobbet som sexarbeider, som gjør det vanskelig å gjenopprette kontakt. I tillegg kan det være viktig å gå i dialog med familien for å vurdere faren for eventuell retraffikering. Det er ikke uvanlig at en familiegjensforening uteblir, eller utsettes på ubestemt tid til den returnerte har etablert seg. Familien spiller ofte en nøkkelrolle for reintegreringen. I noen tilfeller er familien delt i synet på den returnerte, men bare ett støttende familiemedlem kan være utslagsgivende. Generelt nevnte nøkkelinformanter eksempler på både en positiv og negativ rolle spilt av familie.

De fleste informantene beskrev et anspent forhold til hele eller deler av familien etter retur. Det er likevel variasjon. Noen familiemedlemmer reagerer positivt tross alt: *«Familien min var glad for å se meg. Når jeg fortalte om hva jeg hadde vært gjennom sa*

[moren min] at hun ikke brydde seg om hvordan det hadde gått med de andre, vellykkede jentene. Hun har passet på meg siden». For andre er følelsene blandet: «[Da jeg kom tilbake] sa de at de var sultne, at de trengte pengene. De var glade for å se meg i begynnelsen, men de forventet at jeg skulle komme tilbake med mye penger og at ting skulle bli annerledes for familien. Men pengene var ikke der». Og for atter andre er det primært skuffelse å spore hos familien når de kommer tilbake; økonomisk utfall har sosiale konsekvenser: «Søsknene mine ser ikke på meg som en rollemodell lenger. De ser ikke opp til deg». Dette forklares i noen tilfeller med at pengeoverføringene avsluttes ved retur: «Jeg kunne betale skolepenger, nå er det vanskelig». Konflikt kan også oppstå fordi at pengeoverføringene er blitt misbrukt av familiemedlemmer:

Etter noen dager spurte jeg «hvor er ditt, hvor er datt». Søsteren min og var sterkt knyttet til hverandre. Jeg spurte henne «hva med huset, hva med jorda [jeg betalte for].» Hun hadde sendt meg et bilde av det da jeg var i Europa. Nå skjønnte jeg at jeg ikke hadde noe. [Da de tok meg til huset jeg hadde betalt for], sa jeg «det er ikke det huset som var på bildet». (...) Søsteren min sa «du dro for å være sexarbeider». (...) Jeg nevnte det aldri igjen.

Sist, men ikke minst, kan familien settes i fare når den som kommer tilbake skal straffes av bakpersonene som finansierte utreisen: «Jeg gråt da jeg kom tilbake. Jeg var redd. Tanten min ville straffe familien min, starte en krig mot dem». For returnmigranten kommer dette i tillegg til et betydelig stigma, som hun fortsetter: «Jeg skjemmes ved å

skulle dra tilbake til landsbyen min. De fleste vet at jeg skulle dra til Europa. De forventer at jeg er vellykket, at jeg har penger. Men årene jeg var i Europa gikk til å tjene penger for madammen».

Stigmaet er komplekst og kan bestå av flere ulike komponenter. Det kan være knyttet til sexarbeid, men det er først og fremst stigmatiserende om det ikke førte til velstand og penger. Det kan også være resultatet av individualisering av nederlaget og den kollektive skuffelsen det er å komme tilbake uten de pengene omgivelsene forventer at de har tjent. Fattigdom avler dessuten fattigdom. Som en av informantene påpekte da han ble spurt om fremtidsplaner: *«Folk med penger har fremtidsplaner»*. Det å ikke ha opparbeidet økonomiske resurser etter å ha bodd i et velstående land kan også lett attribueres til en mangelfull personlighet. Sist men ikke minst er det stigma knyttet til at personen har brutt en svoren ed, ikke betalt gjeld, og satt familien i fare for represalier. Det betyr også at selve returkategorien – assistert eller tvungen retur – som indikerer *hvordan* man returnerer, for mange kan være underordnet *hva* det er man kommer tilbake med, som vi også viste i kapittel 3.

d. Støtte til kompetanseheving

Alle NGOene som jobbet med reintegrering legger til rette for at kvinnene skal tilegne seg praktiske ferdigheter, og oppgir to årsaker til dette. På den ene siden kan slik kompetanseheving være økonomisk verdifullt og styrke den økonomiske dimensjonen av reintegrering. På den andre siden er den ment å styrke deres selvbilde.

Nøkkelinformanten sitert i avsnittet om psykososial rådgivning over skiller mellom rehabilitering og reintegrering, men påpeker også at kursing kan inngå som en komponent i begge: «*Kursing er en gråsone mellom rehabilitering og reintegrering, fordi det kan være bemektigende (eng. 'empowering')*». I tillegg sees det som konstruktivt å ha noe å gjøre for de som er i egne mottak for husly og beskyttelse. Det er verdt å merke seg her hva det tilbys kursing i lokalt og som antas å gi ferdigheter tilpasset lokale forhold. Det er også verdt å nevne at de fleste har lav utdanning fra før av. Majoriteten, i følge flere nøkkelinformanter, kan ikke lese og skrive. Noen få ferdigheter går igjen i tilbudet til de fleste NGOene så vel som hos NAPTIP:

- Skredderfag, inkludert klesdesign og søm/brodering.
- Kommersiell matlaging.
- Smykkedesign
- Grunnleggende lese- og skriveferdigheter
- IT-kurs
- Frisør
- Pottemakerfag
- Jordbruk

De fleste NGOene tilbyr denne typen kurs og det virker som om det er de tre første som er mest populære. Kursene tilbyr de enten selv eller i partnerskap med lokale kursholdere.

e. Støtte til entreprenørskap

I tillegg til kurs i ferdigheter tilbys gjerne kurs i entreprenørskap, med det formål at de som utsettes for menneskehandel skal få opplæring i grunnleggende forretningsdrift, fra idéutvikling og forretningsforståelse til enkel markedsanalyse, reklame og regnskap. Dette kombineres i alle modellene med praktisk, materiell støtte til et foretak som NGOen og den returnerte normalt kjøper inn sammen, og betaling av leie på forskudd.

Slike kurs i entreprenørskap er ofte korte, som for eksempel helgekurs, og de tilbys noen ganger i kombinasjon med andre typer kurs som nevnt overfor. De beskrives også som helt essensielle, ikke minst fordi mange av kvinnene som blir utsatt for menneskehandel var svært unge da de dro og ikke har mulighet til å falle tilbake på egen, praktisk erfaring. I noen tilfeller tilbyr NGOene slike kurs selv, etter å ha opparbeidet innsikt i markedsmekanismer over flere år med reintegreringsarbeid. I andre tilfeller gjøres dette i samarbeid med ett av to statlige organer, enten National Directorate of Employment (NDE) eller Small and Medium Enterprises Development Agency of Nigeria (SMEDAN).⁴⁰ Begge tilbyr kurs i entreprenørskap.

SMEDAN tilbyr kurs som er spesialtilpasset returnmigranter, i samarbeid med IOM. I et intervju med en representant for SMEDAN påpekte vedkommende at returnmigranter fra Europa må ha spesielle kurs. Dette ble forklart med at de har store problemer med å endre fokus fra Europa til lokal reintegrering, og at de som konsekvens ofte er aggressive eller lite lydhøre. Representanten fra SMEDAN vektla

⁴⁰ Hjemmesidene deres er respektivt <http://nde.org.ng/> og <http://www.smedan.gov.ng/>

det som viktig å lytte til returnmigranter og la dem snakke om sine bekymringer først, for deretter å prøve å vri fokus til lokale økonomiske muligheter.

En nøkkelinformant påpekte at det kan være vanskelig å motivere til denne typen kurs fordi fokuset hos de som kommer tilbake er på å få utlevert den konkrete støtten så fort som mulig, en problemstilling kjent fra tidligere studier (Strand m.fl. 2008, Strand m.fl. 2011, Paasche og Strand 2012): *«Kunnskap er makt. Men de vil ikke tilbake til skolebenken. De vil ikke bruke tid på å tilegne seg ferdigheter. De vil bare komme i gang med foretaket sitt»*. Det kan tenkes flere kontekstuelle årsaker til dette. Det kan oppleves et press for å fremstå som en vellykket returnmigrant som har noe å vise til etter å ha tilbrakt lang tid i Europa, ikke minst som sexarbeider – som har et stigma knyttet til seg. Videre rapporteres det ofte at de som returnerer er dypt mistroiske, og mangelen på tillit og tidligere erfaringer med å ha blitt utsatt for misbruk og vold kan tenkes å gjøre at de ikke stoler på at de får støtten før de kan fysisk se den og ha den i hendene. En tredje årsak kan være et ønske om videresalg for å konvertere foretaket til penger, som igjen kan gjøre det lettere å tilfredsstille familien, betale hele eller deler av gjeld for finansieringen av reisen ut, samt å leve opp til kollektive lokale forventninger om suksess og velstand etter oppholdet i Europa. Flere nøkkelinformanter beskriver dette som en utfordring og noe som undergraver det økonomiske grunnlaget for langsiktig reintegrering.

Et par NGOer erfarte tidlig på 2000-tallet at videresalg av foretaket i stedet for vedvarende drift svekket verdien av støtten til foretak så mye at de måtte sette inn tiltak. En ordning som oppsto da og som fremdeles fungerer i dag, er å kontraktfeste at foretaket ikke skal selges videre i en gitt periode. Det innovative aspektet er ikke bare å kontraktfeste dette, men at kontrakten inngås mellom NGOen og en ekstern garantist – ikke den returnerte selv. Dette beskrives som effektivt. En nøkkelinformant beskriver den underliggende logikken og gangen i denne prosessen:

I de fleste tilfellene er den returnerte under massivt press om å betale tilbake penger til familien. Før vi innførte det juridiske papirarbeidet var dette et problem. De ville selge snarlig etter å ha fått [den praktiske støtten]. Så fikk vi en advokat til å utarbeide et reelt juridisk dokument, så om de selger nå kan vi kontakte NAPTIP og de kan følge opp og rettsforfølge garantisten – ikke den som mottar støtten. Det er garantisten som står ansvarlig, typisk et familiemedlem, ofte den eldste broren eller faren, eventuelt en kjæreste i noen sjeldne tilfeller.

Selv om det omtales som effektivt kan en slik ordning problematiseres som umyndiggjørende, slik det å gi praktisk støtte i stedet for penger kan problematiseres. Men det er flere kontekstuelle faktorer som rettferdiggjør det. For det første er det som tidligere nevnt svært få muligheter for lønnet arbeid i Nigeria. Eget entreprenørskap, på en skala fra å selge lightere i trafikken til å ha et lokale der varer og tjenester selges, er for de aller fleste den eneste

muligheten til få et levebrød. I et land der den generelle tilliten er lav er det også svært få forretningspartnere,⁴¹ noe som gjør det enklere å drive med entreprenørskap uten tidligere erfaring i Nigeria enn i andre land.

For de få kvinnene som får lønnet arbeid og som dermed står i et avhengighetsforhold til mannlige arbeidsgivere og med svak beskyttelse fra statlige institusjoner, synes det også å være en høy risiko for seksuell utnyttelse på arbeidsplassen. Når de kvinnene som blir utsatt for menneskehandel er under press fra familien til å selge foretaket, er det altså mye som står på spill og gode argumenter til å beskytte vedkommende mot et slikt press ved å opprette et motpress – også selv om det kan være mot hennes vilje.

En annen måte å utøve motpress på er å fortelle kvinnene at verdien av den praktiske støtten skal betales tilbake. Dette er ofte en betydelig sum, i og med at de fleste huseiere krever et depositum pålydende et minimum av ett års leie, og ofte to års leie og at denne summen typisk betales *både* for forretningsforetaket og for mottakerens egen bopel: *«Men pengene for denne businessen “må” betales tilbake to år innen det blir utbetalt. For det meste blir ikke pengene innkrevet, men det er*

⁴¹ Generell mistillit påvirker reintegreringen på flere måter enn vi kan diskutere her. Paul Collier, en ledende økonom med svært bred internasjonal erfaring, beskriver Nigeria som det landet, av alle han kjenner til, med det laveste nivået av generell tillit (Collier 2013). Dette er ikke et overfladisk inntrykk. Etter å ha jobbet i Nigeria i 15 år skrev antropologen Daniel Jordan Smith (2007) boken *A Culture of Corruption: Everyday Deception and Popular Discontent in Nigeria*, som gir rikelig med empirisk belegg til Colliers inntrykk og knytter mistillit til korrupsjon. Samtidig nyanserer Smith inntrykket ved å fremheve at nigerianere selv er sine egne verste kritikere. 'Å kritisere og analysere landets problemer er en vanlig besettelse, fra den intellektuelle eliten til de fattigste av de fattige. Intet annet problem irriterer Nigerianere så mye som korrupsjon' (2007: xii, vår oversettelse). Det stemmer godt med inntrykket fra en måneds feltarbeid i landet.

viktig at vi forteller dem at vi skal ha det tilbake, sånn at de innretter seg mentalt etter det. Om det gis gratis vil det ikke vare». Et motpress fremstilles her som noe som tjener den returnertes interesser.

Når det gjelder hvorvidt foretakene er bærekraftige etter en gitt periode, eller om innehaverne har etablert en annen inntektskilde eller står uten inntekt, er det lite tilgjengelig data. Slik tilfellet ofte er når man spør aktører som jobber med reintegrering og opprettelse av foretak blant returnmigranter, svarte nøkkelinformanter på konkrete spørsmål om bærekraft med anekdoter og generelle vendinger. I to tilfeller ble det oppgitt en statistikk: *«Vi gjorde en studie for et par år siden. Da fant vi at 70 til 80 prosent av foretakene forblir operative. Andre var i en ikke tilfredsstillende forfatning og trengte mer støtte. Kanskje rundt 10 eller 12 eller 15 prosent av dem var helt nedlagt».*

Det er grunn til å stille spørsmålstegn ved disse tallenes troverdighet. Studien var internt produsert og tallene synes kunstig høye – på nivå med EU⁴² – og strider mot det generelle inntrykket blant nøkkelinformanter om at det er svært vanskelig å få foretakene til å lykkes. En nøkkelinformant med særlig lang erfaring oppsummerte: *«De er ikke flinke med business».* Den samme nøkkelinformanten kunne også tallfeste suksessraten for foretak, som *«opptil 20 prosent»*, riktignok uten å spesifisere hva slags tidsperiode det er snakk om.

⁴² Overlevelseshraten for småskalabedrifter opprettet i EU i 2011 var 83 prosent tre år senere. Overlevelseshraten for tilsvarende bedrifter opprettet i 2007 og fremdeles operative fem år senere var 45 prosent. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics

Flere nøkkelinformanter bemerket at mikrokreditt har vært en komponent i reintegreringsstøtten deres tidligere. De gikk bort fra det fordi de observerte at selv om dette var lån gitt med svært lav rente, så var det fremdeles mer enn de returnerte maktet å betale. Den psykologiske belastningen det var å betale mer gjeld ble for høy og gikk utover deres mentale helse. En annen komponent som en nøkkelinformant vurderte å eksperimentere med var å opprette mer kapitalintensive foretak med bedre forutsetninger til å lykkes, ved å samle flere returnerte som likeverdige partnere i ett enkelt foretak. *‘Business i stor skala er bedre enn business i liten skala og de kan dra nytte av hverandres strategiske tenkning.’* Problemet, som den samme nøkkelinformanten kommenterte, er å få det til å fungere i praksis gitt at de fleste ønsker å ha kontroll over egne penger, og at graden av mistillit til potensielle partnere er svært høy.

Nøkkelinformantene var unisone i synet på at praktisk støtte er mer effektivt enn pengeoverføringer. NAPTIP ga pengeoverføringer ved oppstarten tidlig på 2000-tallet, men sluttet raskt å gjøre det: *«Du kan gi personen 2,000 EUR og to måneder senere – glem det. Pengene er borte, faktisk ofte konfiskert. Hvis det er en kvinne vil hun, så fort hun kommer tilbake, oppleve at familien tar pengene fra henne»*. Flere NGO-ansatte bekreftet dette. En NGO-ansatt pekte på et annet problem med pengestøtte: *«Om du gir dem cash så vil de fleste bruke det til å dra tilbake til Europa»*. Dette er observasjoner som bør tas alvorlig. Samtidig har naturligvis enhver aktør som fungerer som mellomledd, om det er statlige, lokale eller mellomstatlige aktører, en

strategisk og økonomisk interesse av at støtten til returnmigranter gis som praktisk støtte, med de transaksjonskostnadene det medfører, fordi det opprettholder et behov for deres tjenester.

Noen ganger kan også reelle argumenter for praktisk støtte grense mot nedlatende holdninger til den returnerte. Som en NGO-ansatt formulerte det: *«Jeg tror pengene burde gis med et spesifikt mål for øye, og det burde monitoreres. Om du bare gir dem pengene så kan de ødsle det bort»*. Som kontrast, en annen nøkkelinformant ved en annen og mer etablert organisasjon opplyste at de gir støtte som penger i tilfeller der det synes formålstjenlig: *«Vi gir cash noen ganger. De er ikke barn»*.

Et annet spørsmål er om beløpet er stort nok? Som en representant for SMEDAN påpekte, er det vanskelig å svare på det spørsmålet: *«Ethvert beløp er tilstrekkelig, og ikke noe beløp er tilstrekkelig. Det kommer an på hva man gjør med pengene»*. Vedkommende mente likevel at beløpet som Norge gir som praktisk støtte er et godt utgangspunkt. Flere nøkkelinformanter mente at i tillegg til praktisk rettet kursing i entreprenørskap og rådgivning med familie slik at familiemedlemmene støtter foretaket og ikke krever investeringskapital til eget forbruk, er tett oppfølging og hyppig monitorering nødvendig for å gi råd og støtte underveis og sikre at mottakeren klarer å opprettholde foretaket som lønnsomt over tid.

Mye av de lokale NGOenes arbeid i reintegreringsfeltet handler om å støtte de returnerte i prosessen med å opprette et eget foretak. Noe av

drivkraften bak dette ligger som tidligere nevnt i at det er relativt få muligheter for lønnet arbeid, og at det å arbeide for andre er en utsatt posisjon med lite mulighet for å opparbeide seg midler. Videre har de fleste lav utdanning og det var svært lite interesse for å få praktisk støtte til utdanning. De fleste har det travelt med å skaffe til veie en inntekt, som vi har beskrevet tidligere. En informant viste også til at ansvaret for barna hennes omfattet både det å sørge for at de har det bra, og det å hindre dem i å ønske å dra til Europa som sexarbeidere:

Om du jobber for andre har du lite tid for deg selv. Du må betale transport og andre utgifter og til slutt har du ingenting igjen. (...) Barna mine vokser og jeg må betale mer for å støtte dem og gi dem utdanning. Jeg har tre jenter og en gutt. De kan bli hjernevasket [til å dra til Europa via menneskehandlere]. Planen min er å utvide businessen. Om jeg gir dem en god utdannelse vil de ikke trenge å søke grønnere beiter andre steder. De fleste [i min situasjon] er fattige og har lav utdanning. Når du går på skolen har du noe å gjøre. Når du går og slenger er det lettere å snakke deg trill rundt.

Samtidig er det utfordringer ved å etablere og drifte en småskalabedrift. Som nevnt over er kriminalitet en utfordring, butikken kan ranes og det er ikke noen forsikring eller tilsvarende sikkerhetsnett å falle tilbake på. Familiens rolle for reintegrering, likeledes nevnt overfor, inkluderer også å redusere handlingsrommet for entreprenørskap. En av returnmigrantene fortalte:

Hvordan kan du ha en business? I min situasjon hadde jeg hver måned kanskje 10,000 NGN. Barna mine skal på skolen. Jeg må gi dem mat. Varene jeg selger koster mye penger. Med 10,000 NGN, hvordan kan du unngå å røre investeringskapitalen? Det er ikke nok. Det er vanskelig for meg, men jeg klarer meg. Jeg har også et stort problem med slektningene mine, mor, far, barn... det er så mange av dem. Moren min trenger ikke noe. Men hun ønsker det. De kommer til meg for penger, men det er frustrerende.

Et mulig svar på problemet med manglende investeringskapital er mikrokreditt. Det har vært forsøkt i minst ett samarbeidsprosjekt mellom en europeisk donor og den lokale mikrokredittbanken og NGOen Lift Above Poverty (LAPO).⁴³ Men resultatene synes å ha vært noe nedslående, både for nøkkelinformanter og de som fikk tilgang til mikrokreditt: «Pengebeløpet de tilbød var lite, og vi var ment å betale tilbake. Beløpet vi skulle betale hver måned var for høyt, ingen tjente nok til å betale det. (...) Så mange klarte ikke å betale beløpet og dro tilbake til Europa igjen».

Tilgangen til penger kan altså være en utfordring for de som drifter et foretak. Men det kan også være en utfordring for de som planlegger å opprette et foretak. Utenfor IOM er det ingen av de lokale organisasjonene og NGOene vi intervjuet som opererer med faste budsjettrammer for den praktiske støtten. Standard praksis synes å være at beløpet tilpasses individuelle behov. Det gjør det vanskelig for de som er i ventefasen å forberede seg mentalt samt å gjøre

⁴³ <http://www.lapo-nigeria.org/>

markedsanalyser og planlegging: «Jeg vet at det ikke vil bli lett å holde orden på et supermarked, men jeg vet at med Gud er alt mulig. Jeg vet heller ikke hvor mye jeg vil få i støtte for å starte en business».

Avhengighet til NGOer skaper også rom for misbruk. I ett tilfelle rapporterte en returnmigrant å ha blitt utnyttet av en lokal NGO som mottok støtte fra et europeisk land, til å gjøre ubetalt arbeid over en periode på to år:

Den hvite mannen kom og hun som ledet NGOen sa at alt var i orden. Vi hadde ikke lov til å prate med ham. (...) Vi skulle ha fått 20,000 NGN i måneden, men hun ga oss bare 5,000 NGN for transport. (...). En gang ga han meg telefonnummeret sitt mens hun satt inne i en bil og vi var utenfor. Jeg ringte for å forklare. Men hun som ledet NGOen nektet for alt. Hun sa vi var løgnere.

På tross av at hun ikke fikk lønn var imidlertid arbeidsoppholdet positivt på den måten at erfaringen hun tilegnet seg hjalp henne å starte sitt eget foretak senere.

En annen NGO omtales som svært hjelpelig av en annen nøkkelinformant:

De var gode mot meg. De hjalp meg og kom til meg så mange ganger. (...) De ga meg penger til å starte noe. Først ga de meg penger én gang. Så med de pengene startet jeg et skredderi. Jeg kjøpte symaskiner. Men jeg har fire barn. Businessen min er nedlagt. Du tjener ikke et fast beløp med egen business. Men NGOen hjalp meg på

føttene igjen. De hadde et ettårig prosjekt. De hjalp meg å starte en ny business. Jeg kjøpte et kjøleskap, jeg kunne selge brus og lignende ved siden av skredderiet. Siden da har jeg vært OK. I kan ta meg av barna og sende dem til skolen og betale skolepenger og klær for dem.

f. Monitorering

Flere nøkkelinformanter mente at den monitoreringen donorstater betaler for er utilstrekkelig, og opplyste at de fortsatte kontakten selv etter den kontraktfestede monitoreringen fordi de så det som nødvendig. I den norske modellen er IOM ikke kontraktforpliktet til å tilby monitorering i FSR-programmet, men IOM oppgir at FSR-returnerte blir spurt muntlig av IOMs saksbehandlere både i Norge og i Nigeria om IOM kan kontakte dem for monitorering.

I VG-programmet er monitoreringen spesifisert i kontrakten mellom UDI og IOM, og skal i henhold til den avtalen gjennomføres først etter tre måneder og deretter etter ett år.

En nøkkelinformant mente ofre for menneskehandel trenger monitorering i flere år, og at det ikke er formålstjenlig å avslutte oppfølgingen fordi de fremdeles er sårbare for å ville dra tilbake til Europa for sexarbeid flere år etter at de er tilbake. NAPTIP gjør i noen tilfeller oppfølging i to til tre år.

Det er imidlertid ikke slik at jo mere monitorering, jo bedre er det. For det første koster oppfølgingsbesøkene penger som kunne ha vært brukt på et annet vis. Den problemstillingen er særlig aktuell i tilfeller

der den geografiske avstanden er stor eller returnmigranten er bosatt i et vanskelig tilgjengelig område med dårlige veiforbindelser. For det andre er det ikke nødvendigvis slik at monitorering oppfattes som positivt, det avhenger av at gode personlige relasjoner allerede er opprettet. En nøkkelinformant som hadde jobbet med monitorering sa at hun aldri ville jobbe med dette igjen fordi hun ble utsatt for mye aggresjon og motvilje. Hun tolket dette dithen at returnmigrantene følte seg kontrollerte, og derfor aktivt motarbeidet det de så som forsøk på kontroll.

g. Remigrasjon til Europa

Ønsket om å remigrere til Europa omtales som utbredt av mange nøkkelinformanter. Et par nøkkelinformanter mente dette behovet var særlig påtrengende hos de som blir tvangsreturnert. En ambassadeansatt viste til faren for retraffikering, en ny runde med menneskehandel etter retur: *«Det er veldig vanlig så vidt jeg vet. Det er press fra familien, det er et bedre liv i [Europa], og det er vanskelig å etablere et levebrød etter retur. Det gjør det sårbare for retraffikering».*

En annen ambassadeansatt stilte spørsmål ved ordet 'retraffikering' fordi det impliserer at det å dra tilbake til Europa nødvendigvis er mot deres vilje:

Det er alltid en risiko (...). Men 'retraffikering'? Vi kaller det ikke det. (...) Det er komplisert. Noen har blitt vant til en annen type livsstil, og tilpasset seg det. Menneskehandel er komplekst. Noen ofre har blitt

smuglet ut og utnyttet uten å være ofre for menneskehandel. Noen liker det, og jeg mener ikke da arbeidet men det som kommer med det. 'Retraffikering' [eller remigrasjon] er mer sannsynlig blant de som har klart å jobbe seg oppover i industrien og har en høyere posisjon og ønsker det.

En annen nøkkelinformant bekreftet at det kan være slike flytende skillelinjer: *«Noen ganger er retraffikering det de vil etter at de kommer tilbake, noen ganger skjer det mot deres vilje. Det er madammer der ute som følger dem eller får vite at de er tilbake».*

Selv om det hersker stor usikkerhet rundt hvor mange som faktisk retraffikeres og/eller remigrerer, er det noen faktorer som kan være relevante for hva det er rimelig å forvente. For det første er businessmodellen rundt menneskehandel slik at man kan ta opp gjeld på forhånd og betale den etter ankomst i Europa, det gjør det enklere enn i mange andre land å reise tilbake om man er desperat nok. For det andre virker det som om etterspørselen etter å reise til Europa er høy. Som nevnt i kapittel 3 har migrasjon til Europa dype kulturelle røtter i Edo State. I det perspektivet kan man spekulere at det vil kunne være mer fristende for menneskehandlere å søke nye og delvis uvitende rekrutter i stedet for å prøve å utnytte noen som har vært utsatt for menneskehandel allerede, og muligens også fått nye og mer kritiske perspektiver på det etter å ha vært i kontakt med NGOer som jobber mot menneskehandel. For det tredje er det et åpent spørsmål om hvorvidt retraffikering er en nødvendig del av businessmodellen som avskrekkende middel mot personer som ikke holder seg til

‘avtalen’. En nøkkelinformant mente at de fleste av avhopperne lever under så dårlige forhold og er utsatt for så mye stigmatisering at ytterligere straff kan virke unødvendig fra menneskehandlerens perspektiv. Som en sa: *«Folk håner dem, ler av dem. Folk ventet at de skulle lykkes og i stedet kommer de tilbake som en byrde for seg selv og andre»*. En annen påpekte at menneskehandel til sexarbeid ofte oppfattes som frivillig: *«Det er mangel på hjelpere [i lokalsamfunnet]. En jente i prostitusjon – mange ser på det som et frivillig valg og hjelper henne ikke»*. At det er mange ulike aktører blant menneskehandlere som er mer eller mindre profesjonelle spiller også inn her. Ikke alle har de nødvendige ressursene for å vite om en person er reist tilbake, og ikke alle har vilje eller evne til å sanksjonere det. Blant annet fordi kvinners muligheter til å forsørge familien gjennom arbeid i Nigeria er mindre enn for menn, som diskutert i kapittel tre, er det også grunn til å tro at de utsettes for større press fra familien til å remigrere enn menn. Dette lar seg imidlertid ikke bekrefte av intervjudata.

h. Bolig

Som nevnt har det generelt lave nivået av tillit i Nigeria implikasjoner for ulike deler av reintegreringen. Ett konkret utslag er at huseiere krever ett til to års husleie utbetalt ved utleie, et beløp de færreste har råd til å betale. De som er heldige kan bo med familie, men forholdene der er ofte mye dårligere enn det de har opplevd i Europa: *«Foreldrene mine er så fattige. De har ikke råd til å leie en bra leilighet i et fint område. Vi deler bad, do og kjøkken med naboene»*.

i. Trygghet mot kriminalitet

De som returnerer til Nigeria kommer til et område som ikke er i krig, men der den generelle utryggheten er høy og lov og rett står svakt, også i en nasjonal kontekst. Påfallende ofte rapporterer informantene å ha blitt utsatt for kriminelle handlinger etter returen, eller at noe kriminelt har skjedd i nabolaget, noe som understøtter forskningen presentert i kapittel 3. Det kan nevnes at det norske Utenriksdepartementet fraråder reise til Niger-deltaet som ikke er strengt nødvendig og beskriver det som et område der risikoen for å bli utsatt for ran og kidnappinger er betydelig: «*De store byene samt Niger-deltaet og enkelte andre områder i sør er særlig utsatt*».⁴⁴ Edo hadde det tredje høyeste omfanget vold per innbygger i Niger-deltaet fra våren 2012 til sommeren 2013.⁴⁵ Nivået kan imidlertid ha sunket siden da. En rapport om kriminalitet i Edo fra organisasjonen Action on Armed Violence gir utfyllende informasjon, selv om den igjen er fra et par år tilbake:

Den høye andelen av unge i befolkningen og høye nivå av arbeidsledige og undersysselsetting er delvis ansvarlig for [særlig omfattende kriminalitet]. Politiske ledere gir våpen til ungdommer som begår politisk vold, og når de våpnene ikke samles sammen etter politiske valg, blir de brukt til annen type vold også. Arbeidsledighet (...), valg, maktkamper, fattigdom, konkurranse om resurser, offentlig fattigdom og vanstyre, sammen med et ønske om å tilegne seg rikdom og makt raskt på enhver tenkelig måte utgjør, sammen med etniske og

⁴⁴ <http://www.landsider.no/land/nigeria/reise/sikkerhet/>

⁴⁵ <http://library.fundforpeace.org/library/conflictbulletin-edo-1505.pdf>

*kulturelle forskjeller, hovedgrunnene til kriminalitet i Niger-deltaet. Offisielle statistikker viser variasjon i kriminelle handlinger i Edo, inkludert kidnapping, drap, væpnet ran, drap av politioffiserer, og politiske henrettelser.*⁴⁶

Intervjuer med det lokale NAPTIP-kontoret bekrefter dette inntrykket. Høytstående offiserer i NAPTIP utsettes rutinemessig for trusler og en avdelingsleder er blitt fysisk angrepet inne i organisasjonens egne lokaler.

Intervjudata med de returnerte støtter funnene vi presenterte om kriminalitet og usikkerhet i kapittel 3; kriminaliteten er en kilde til usikkerhet i hverdagslivet, og for forsøk på å etablere egne foretak, som i følgende narrativ:

Etter at jeg kom tilbake har jeg sett så mange ran og kidnappinger. Også i mitt eget område. De raner butikker, hjem, folk på gaten. De stjeler vesken din, smykket ditt. Bare i år har det vært mer enn ti ran i det området hvor jeg bor. Noen kom gjennom vinduet mitt og tok håret mitt. Jeg skrek «Jesus!» Når jeg snudde meg og så ham sa jeg «Hvis du gjør dette igjen skal jeg drepe deg!» I Nigeria må du være tøff. Modig som en løve, vis som en due.

Kriminalitet påvirker business og reduserer gevinsten for entreprenørskap. En av informantene hadde blitt utsatt for flere ran:

⁴⁶ <https://aoav.org.uk/2013/the-violent-road-nigeria-south-south/>, vår oversettelse.

Området [der jeg satte opp min business] var ikke bra. De ranet meg mange ganger. Det rammet businessen min hardt.

En gang stjal de fra butikken min mens jeg ikke var der. Jeg hadde låst, men de brøt opp låsen.

Kriminalitet skaper også personlig usikkerhet:

I mitt område, når det er mellom kl 8 om kvelden og kl 9 om morgenen, bør du være innendørs. [Tyver] kan likevel også lett bryte seg inn. For eksempel, i fjor brøt de seg inn der hvor vi bor rett etter at moren min hadde kommet tilbake fra markedet. De stjal vesken hennes. Så huseieren installerte metallbeslag på døren.

j. Inntektsbringende arbeid

Både returnmigranter og nøkkelinformanter påpeker store forskjeller i arbeidsmarkedet i Norge og Europa på den ene siden og i Nigeria og særlig Edo State på den andre. I førstnevnte er det muligheter for fast ansettelse og regulert lønn og arbeidsforhold. I sistnevnte er det til sammenligning svært få muligheter for fast ansettelse. Flere kvinnelige informanter i Edo State opplyste å ha blitt utsatt for krenkende seksuelle tilnærminger av mannlige arbeidsgivere. De følgende utsagnene må sees i sammenheng med avhengighetsforholdet som oppstår i mangel på økonomiske

alternativer, i en delstat der den offentlige sektoren er liten og der andelen arbeidsledige er blant de høyeste i Nigeria:⁴⁷

Jeg har ikke hatt mulighet til å jobbe siden jeg kom tilbake. Jeg hadde en jobb, men de ville ha sex med meg siden jeg var en kvinne. Jeg kunne ikke vente på om [arbeidsgiveren] ville gjøre det. Du kan ikke gå til politiet om noe skjer, for du har ikke noe bevis og de vil ikke tro deg.

En mener risikoen for utnytting er høyere i privat sektor enn offentlig sektor:

Jeg [jobbet men] begynte å få tilnærminger fra mannen til eieren. Da jeg sa fra til henne sa hun at det var jeg som prøvde å oppmuntre ham og sa jeg skulle dra og ikke komme tilbake. Når du jobber under en eneeier i en business er det vanlig å bli behandlet som en slave. Det er mer vanlig i privat sektor enn i offentlig sektor.

k. Trygghet fra juju

Flere av informantene levde i frykt for at noe ubestemmelig, men forferdelig skulle skje etter at de brøt juju-eden og returnerte. Flere sa at deres generelle livssituasjon skyldtes at de hadde brutt juju-eden. En informant illustrerte jujuens effekt ved å vise frem sine inngrodde negler og hudproblem, og sa hun hadde blitt lurt til å spise et magisk egg. Informantenes fortellinger illustrerer hvordan kristne aktører,

⁴⁷ http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2015/04/08/000477144_20150408113504/Rendered/PDF/ICR32850P123350IC0disclosed04070150.pdf

NAPTIP og helsevesenet kan spille en rolle i å motarbeide juju som ledd i en psykologisk krigføring.

Carling (2005: 15) skriver om juju-eden, eller det han kaller ‘utvandringspakten’: *«Det er ikke nødvendigvis slik at kvinnene veier for eller imot å bryte pakten og frykter konsekvensene, men et brudd kan oppleves som utenkelig på et mer ubevisst plan»*. I vårt materiale beskrives trusselen som høyst reell. Men, et par av de tvangsreturnerte rapporterte i noen tilfeller at juju-eden ikke lenger gjelder nå som de er tilbake i Nigeria. Om de drar til Europa igjen, opplyser de, vil den bli gyldig igjen. Trolig er det stor variasjon i hvor stor risiko ulike returnmigranter opplever. Det generelle inntrykket fra intervjumaterialet er likevel at forestillinger om juju står sentralt for de fleste.

En kort kommentar om metode her. Årsvoll (2009) intervjuet nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge om kristendommens og jujuens rolle i deres liv, og observerte at flere var tilbakeholdne med å snakke om juju, og underkommuniserte hva slags rolle det spilte for dem. Det kan nok oppleves som mindre belastende å snakke om det i Edo State der det er forskeren som utgjør den unntaksvise, avvikende parten.

IOM

Datamaterialet her gir et begrenset grunnlag for å evaluere IOM, men det er noen bekymringsfulle trekk vi gjerne vil påpeke. Det er for få intervjuer til å snakke om noe statistisk mønster, men et par tema som

går igjen er forsinkelser og byråkrati. Flere av informantene beskriver at det er vanskelig å forholde seg til to aktører; på den ene siden huseiere og leverandører med korte tidsfrister og et krav om penger 'her og nå', og på den andre siden en organisasjon som synes å gjøre ting på sine egne premisser snarere enn på mottakerens. Et annet urovekkende trekk er at et par informanter sier de må gå gjennom IOMs kontor i det europeiske vertslandet for å legge tilstrekkelig press på IOMs lokale kontor for at de skal levere den praktiske støtten eller pengebeløpet returnmigranten har krav på. IOM Oslo får ros fra flere både for den servicen de gir før avreisen fra Norge og den oppfølgingen de gjør i etterkant. I minst to intervju er det en klar kontrast mellom positive erfaringer med og inntrykk av IOM Oslo, og negative erfaringer med IOM Lagos. I ett tilfelle rapporterer også en returnmigrant at hun forventet støtten utlevert som et kontantbeløp, og ble overrasket da hun oppdaget i Nigeria at den blir utlevert som praktisk støtte.

Erfaringene fra studien peker i samme retning. Både før og under feltarbeidet fremstod IOM Lagos, som er ansvarlig for de fleste returer fra Norge, som vanskelig å korrespondere med.

Kontaktinformasjonen som ble gitt oss var mangelfull og IOM Lagos svarte ikke på gjentatte oppfølgingsspørsmål om denne. Akkurat som returnmigranter fra Europa fortalte oss om, måtte også vi gå gjennom IOM Oslo for å legge press på IOM Lagos for å få svar på spørsmål. Videre, på spørsmål om IOM Lagos kunne være behjelpelig med å henvise feltarbeideren til andre lokale organisasjoner i Lagos for

potensielle nøkkelinformantintervjuer (f.eks. WOCON, NDE, SMEDAN, LAPO, akademikere, journalister, samt mange flere) oppga de kun én enkelt organisasjon: NAPTIP. På spørsmål om hvor og når det ville passe dem å bli intervjuet, oppga IOM Lagos feil adresse til sitt eget intervju (adressen var til et IOM-kontor, men ikke til riktig IOM-kontor). Dette er anekdotisk, men samsvarer med trekk fra intervjudata, og inngir ikke tillit.

En positiv observasjon må likevel fremheves. At ikke en eneste av informantene en gang antydte at korrupsjon kunne være et problem i IOM, i et land der korrupsjon er et massivt samfunnsproblem, stiller organisasjonen i et godt lys. Samtidig er det få som roser organisasjonen for oppfølging og imøtekommenhet. Lange ventetider også utover gitte tidsfrister er et tema som går igjen og kompliserer eller umuliggjør avtaler som returnmigranter gjør med leverandører og huseiere 'i den virkelige verden'. Helhetsinntrykket av IOM Lagos er av en fjern og byråkratisk organisasjon som gjør ting tregt på sine egne premisser.

Kapittel 7 Anbefalinger

I det følgende vil vi presentere noen anbefalinger til det videre arbeidet med å forbedre ordninger for assistert retur.

Anbefaling 1: Legg til rette for at utvidet reintegreringsstøtte blir aktuelt for flere

I informasjonen som gis om VG-programmet er IOM mer opptatt å formidle formålet (støtte) enn grunnlaget (sårbarhet), og dette mener vi er en riktig tilnærming. Vi mener likevel 'sårbarhet' kan tones ytterligere ned for å sørge for at flere grupper enn det som nå er tilfelle får informasjon om, søker og blir gitt VG-støtte. Vi mener at det er spesielt viktig å øke bevisstheten om at menn også kan ha utfordringer som skaper et behov for ekstra støtte i returlandet.

De fleste av de 27 intervjuede for studien til Øien og Bendixsen (2012) ga uttrykk for å ha kjennskap til pengestøtten for assistert retur, men ingen ga uttrykk for å kjenne til andre støtteordninger som ville være relevante for dem. Dette var tilfelle i vår studie; det var lite kunnskap om den praktiske hjelpen til selve returen som ligger i FSR blant nigerianske informanter i Norge, og om at det også finnes et returprogram hvor reintegrering prioriteres mer enn FSR gjør. Både sosialarbeidere som jobber med gruppa og returrådgivere fortalte at de først og fremst informerte om muligheten for FSR. De fleste sa at det overlater det å informere mer inngående om alternativene til IOM. Vi mener at mer og bredere informasjon om muligheten for dette vil gi et bedre beslutningsgrunnlaget for nigerianske borgere uten varig

opphold i Norge. I dag kanaliseres i noen grad personer som er identifisert som offer for menneskehandel gjennom menneskehandelsapparatet eller asylprosessen inn i retur med VG-støtte. Ordningen omfatter flere grupper enn dette, og for eksempel personer med helseproblemer og behov for dyre behandlinger og medisiner, kunne brukt ordningen mer.

For å gjøre ordningen mer tilgjengelig også for andre mener vi det kan være formålstjenlig å endre navnet. Flere mottaksansatte og sosialarbeidere viste til at 'sårbarhet' eller 'vulnerability' forbindes med gruppene kvinner, barn og eldre, og egenskaper som hjelpeløshet og passivitet, og dette kan gjøre det vanskelig for både tiltaksapparatet og migrantene selv å se det som en reell mulighet.

Noen av de som er aktuelle for VG-støtte foretrekker å reise FSR-støtte. En av begrunnelsene for dette er at de opplever VG-ordningene som for rigide og ufrie. Å øke fleksibiliteten kan slik gjøre VG-støtte aktuell for flere.

Anbefaling 2: Gi tiltaksapparat og migranter konkret og troverdig informasjon

Norske aktører etterspør mer informasjon om situasjonen og muligheter i Nigeria. De kan ha en mer aktiv rolle og tørre å si mer om de vet hva som kan skje ved retur, noe som forutsetter gode landkunnskaper. Hvordan er helsevesenet? Hvordan er politiet? I dette inngår også et behov for mer kjennskap til konkrete fortellinger om mislykket og suksessfull retur. Blant nigerianere generelt, men

antatte ofre spesielt, går det mange rykter om konkrete returer som har gått veldig dårlig. Derfor er det viktig å klargjøre hva som faktisk finnes av erfaringer og om eksistensen av 'vandrehistorier'.

Anbefaling 3: Anerkjenn og bygg på de erfaringene migrantene har

Vi mener det i kommunikasjonen mellom norske utlendingsmyndigheter og nigerianske asylsøkere er viktig at man tar på alvor det ønsket migrantene har hatt om å komme til Europa og den høye prisen mange har betalt for å få det til. Mange har levd fra hånd til munn i Europa og i en så usikker situasjon at de i liten grad har kunnet planlegge framover. Dette blir en livsstil og en innstilling, og flere nigerianske migranter vi har intervjuet forteller at dette gjør det vanskelig å planlegge en framtid i Nigeria. For noen kan assistert retur være en måte å gjenerobre makten over eget liv på, og for å realisere dette, er det viktig at migrantene sikres oversikt og forutsigbarhet og at de kan beholde selvstendigheten sin i prosessen.

Noen har etter mange år i Europa liten oversikt over mulighetene i Nigeria, og det er viktig å anerkjenne dette og ikke bare se på retur som en reise 'hjem'. Vi ser et behov for at returnerte migranter er mer forberedt på hva som venter og hva som trengs for å klare å starte opp en bedrift. IOM Norge forteller at de er interessert i å inkludere en komponent som fokuserer på individuell forretningsplanlegging, og dette er i tråd med våre funn om hva returnerte trenger hjelp til. Dette vil bidra til å skape en fleksibilitet som respondentene etterspør og som bedre reflekterer de ulike ressursene og erfaringene

returmigranter har. Slik trening kan dekket av reintegreringsstøtten også i dag, men det å satse på det, ville kreve mer midler. I tillegg må dette i dag være noe den returnerte selv vil prioritere og derfor bruke av reintegreringsstøtten til. Noe av denne treningen kunne finne sted før migranten forlater Norge.

Anbefaling 4: Fokusér også på sosial reintegrering

Familien er en viktig faktor for suksess i Nigeria, og der det er mulig, er det viktig å gjøre familien til en positiv kraft i reintegreringsarbeidet. Mange beskriver familieforpliktelser som det som holder dem i vanskelige situasjoner og familien som noe som kommer til å skape problemer ved retur med sine uendelige krav. Vi foreslår at spørsmålet om stigma ved retur og forventninger til gjenforening med familien og deres forventninger tas eksplisitt opp som en del av forberedelsen.

Anbefaling 5: Bruk lokal kunnskap

Det er en profesjonalisert NGO-sektor i Abuja, Lagos og Benin City. Mange av disse har vært operative i over et tiår, og har opparbeidet seg ekstremt verdifull kunnskap fra førstelinjekontakt med returmigranter fra Europa, særlig ofre for menneskehandel. Nigeria assosieres gjerne i Europa med Boko Haram og korrupsjon, og nøkkelinformanter fra lokale NGOer uttrykte sterk frustrasjon over at det ryktet synes å stå i veien for samarbeid med europeiske NGOer og stater. Det bør det heller ikke gjøre. Et samarbeid kan begynne i det små og eventuelt utvikles etterhvert. Mange av de lokale NGOene i returfeltet i Nigeria har jobbet med diverse internasjonale partnere og

samarbeider med FN-byrået UNODC så vel som det nasjonale organet mot menneskehandel, NAPTIP. NGOene utgjør en kunnskapskilde og ressurs som norske og europeiske myndigheter bør benytte seg av i returarbeid rettet mot de nøkkelinformanter i Norge beskriver som en 'krevende gruppe', der ratioen mellom antallet tvangsreturer og assisterte returer er svært uheldig. En klar anbefaling fra denne rapporten er at norske myndigheter bruker tid og krefter på å etablere en tett dialog med et utvalg lokale NGOer i Nigeria, f.eks COSUDOW, Idia Renaissance, Girl Power Initiative, IRRRAG og Caritas. En dialog kan involvere utveksling av representanter fra disse så vel som norske aktører til gjensidig nytte på flere vis.

- Representanter fra organisasjoner i Norge som eksempelvis IOM, UDI, PU, ROSA, og NOAS, kan reise til Nigeria og Edo State for å få et innblikk i lokale virkeligheter der.
- For lokale aktører der vil det tilsvarende være gunstig å få se hvordan nigerianske ofre for menneskehandel og andre mottas og støttes i Norge. For begge vil en slik dialog, nærmest totalt fraværende i dag, kunne ha flere fordeler. Den vil kunne være gjensidig kompetansehevende og den vil bygge institusjonelle og personlige relasjoner som retur- og reintegreringsarbeidet kan dra nytte av. Utvekslingsreiser og dialog har vært brukt av andre europeiske stater, deriblant Italia og Storbritannia.
- Det virker også hensiktsmessig å inkludere deler av delegasjonen i retursamtaler med utreisepliktige nigerianere. Ofre for menneskehandel er overveiende fra Edo State og er

generelt svært skeptiske til å returnere via assistert retur. Begge observasjonene taler til fordel for å benytte seg av erfarne rådgivere fra Edo State som har jobbet med denne målgruppa i flere år og kan, både bokstavelig talt og i overført betydning, snakke deres språk. Av særlig interesse vil det være å inkludere returnmigranter som har vært utsatt for menneskehandel tidligere og maktet å etablere seg på ny i den nigerianske delegasjonen. Deler av delegasjonen kan reise til utvalgte mottak med utreisepliktige nigerianere for å gi realistisk og troverdig informasjon om hva en retur vil innebære.

Anbefaling 6: Behovsprøvd kursing i entreprenørskap før retur fra Norge.

Budskapet fra intervju med nøkkelinformanter, så vel som med de som returnerer via VG-programmet, er delt i tre. For det første er det vanskelig for mange av å opprette en bærekraftig business og frafallsprosenten er høy. For det andre er det uhyre viktig for deres reintegrering og velferd at de lykkes. For det tredje er de utålmodige; de vil bruke minst mulig tid på kursing og læringsprosesser og snarest mulig få opprettet og kontrollert sitt eget foretak. Kombinasjonen av de tre, gjør post-retur-støtte til entreprenørskap både viktig og krevende, men viser også potensialet for å innføre slike kurs i Norge. Kvalifiseringstiltak rettet mot retur har vist seg å ha svært liten effekt målt i antall returer i en studie av Deloitte (2014), men det er mange variabler og problemstillinger som spiller inn her. En mulighet som

studien i liten grad går inn på er at tiltakene simpelthen burde ha vært designet og gjennomført på en radikalt annerledes måte. Et annet poeng som ikke drøftes i den studien er at kvalifiseringstiltak kan tenkes å ha en effekt på reintegrering etter retur, og dermed på sannsynligheten for remigrasjon. Vi mener Deloitte-studien og dens generelle konklusjoner ikke gir grunn til å avvise muligheten av å innføre målrettede kompetansehevende tiltak overfor en spesiell landgruppe. Denne landgruppa inkluderer en høy andel sårbare samt en høy andel aktive i kriminalitet, særlig narkotikaomsetning, og har statistisk lav tilbøyelighet til å velge assistert retur.

- Ved å ha kurs i entreprenørskap i Norge kan retur og ventetid snus til noe positivt, og det å tilegne seg nye ferdigheter kan virke styrkende for personer som har vært utsatt for potensielt traumatisk behandling i Europa. Dette er særlig men ikke utelukkende relevant for de som anses som sårbare. En mulighet som kan vurderes er å tilby korte kurs i ventetiden fra det søkes om assistert retur til utreisedato.
- Kursene kan forventes å gjøre returnmigrantene bedre rustet til å starte sitt eget foretak etter at de ankommer Nigeria og gi dem de analytiske verktøyene for enkel markedsanalyse og regnskap.
- Eventuelle kurstilbydere bør ha inngående kjennskap til Nigeria. SMEDAN tilbyr kurs i entreprenørskap i Nigeria, og IOM samarbeider med SMEDAN. Det byrået kan kontaktes for å høre om de har mulighet til å tilby slike kurs i Norge.

Andre offentlige aktører (som The National Directorate of Employment (NDE)) og private konsulenter kan også vurderes. Slik Deloitte (2014) påpeker er det viktig at slike kurs er tilpasset lokale virkeligheter dit de kommer.

- I tillegg kan det vurderes å tilby mer spesifikke kurs à la de som tilbys i Nigeria av lokale NGOer, som eksempelvis matlaging eller skreddervirksomhet, eventuelt etter en prøveperiode med kurs i entreprenørskap. For det første kan kombinasjonen av slike kurs tenkes å øke sjansen for vellykket entreprenørskap. For det andre kan praktiske ferdigheter øke mulighetene for fast ansettelse hos andre arbeidsgivere og dermed utgjøre et sikkerhetsnett om det egne foretaket ikke lykkes.

Anbefaling 7: Redusere forsinkelser og forventninger blant returnmigranter

IOM Oslo og IOM Lagos kontrasteres ofte av returnmigranter som henholdsvis velfungerende og mindre velfungerende organisasjoner. Det er interessant å se hvordan de fremstår som to ulike organisasjoner med ulike strategiske interesser. IOM Oslo har et strategisk behov for et høyt antall returer. Det behovet står i motsetning til å informere prospektive returnmigranter om utfordringene og problemene de kan stå overfor, samt aspekter ved reintegreringsstøtten som vil oppfattes som negativt av disse (som for eksempel lang behandlingstid og uvanlig krevende prosedyrer for utbetaling av pengestøtte). To tiltak foreslås for å redusere

forsinkelser og for å nedjustere forventningene de prospektive migrantene har til IOM Lagos.

- Alle som returnerer via IOM Oslo settes i kontakt med IOM Lagos via Skype. I denne Skype-samtalen skal IOM Lagos beskrive til migranten hva slags støtte vedkommende har krav på og mulige kilder til frustrasjon, og åpne for eventuelle spørsmål vedkommende har. IOM Lagos har en interesse av å gjøre dette fordi det vil kunne redusere aggresjonen de møter hos returnmigranter som føler at de ikke får det de har blitt lovet og har rettmessig krav på. Likeledes, å redusere den aggresjonen vil tilsvarende være positivt for reintegreringen.
- Protokollføring av tidsrammer for utlevering av støtte. UDI bør få en protokoll over følgende datoer etter at all returstøtten har blitt utlevert:
 - For VG- og FSR-returnerte: dato for første henvendelse til IOM per telefon eller personlig oppmøte.
 - For VG- og FSR-returnerte: dato for hvor lang tid det tar før mottakeren signerer for mottak av støtte.
 - For VG-returnerte: dato for når de ulike utbetalingene skulle utbetales i følge tidsskjemaet, og for når de faktisk blir gjort og eventuelle årsaker til forsinkelser.

Anbefaling 8: Endre prosedyrene for utbetaling av FSR-støtte

Avvikle den nåværende måten å utbetale FSR-støtte på så fort som mulig. Ett hypotetisk alternativ kunne være kontantutbetaling på

flyplassen, men det ville være problematisk gitt faren for kriminalitet og utpressing fra grensevakter. I stedet kan IOM Oslo gi de returnerte et forhåndsbetalt kredittkort. Fordelene med et slikt kort er flere.

- Det vil gjøre livet enklere for returnerte i en vanskelig overgangssituasjon der de har annet å tenke på enn IOMs byråkratiske krav. Det eliminerer de skapte behovene for ID-papirer, de unødvendige praktiske utfordringene som følger det å skulle reise til IOMs kontor, samt kravet om å opprette en bankkonto.⁴⁸
- Det er mer fleksibelt. Mottakerne kan selv velge hvor de vil ta ut pengene og hvor mye de vil ta ut om gangen. Sistnevnte er særlig viktig i områder med høy kriminalitet, som i flere områder i Nigeria, der det å frakte et stort pengebeløp produserer risiko uten belønning.
- Digitaliseringen av pengeoverføringene gjør den ikke bare raskere, det er også enkelt å spore betalinger elektronisk for å sikre finansiell gjennomsiktighet.
- Finansiell inkludering er en annen faktor. For mange vil dette være den første gangen de blir introdusert til banktjenester. Det er positivt i et utviklingsperspektiv (Demirgüç-Kunt m.fl 2014), men det gjør det også viktig at den opplevelsen blir så effektiv og positiv som mulig. Samtidig understreker dette

⁴⁸ Generelt er det mangelfull dekning av minibanker i Nigeria, men det er flust av minibanker i Abuja og Lagos som de returnerte reiser tilbake via. For en oversikt over deknningen av minibanker på landsbasis, se følgende lenke:
http://www.fspmmaps.com/#/map@9.595334,8.926392,7%28dark,nigeria_cicos_2015%29,Nigeria

behovet for opplæring. Brukere uten erfaring med kredittkort kan raskt lære seg å bruke dem (Verdensbanken 2014), men bør også få tilbudet om å benytte seg av ordningen slik den er i dag om de ikke ønsker å bruke kredittkort.

Ikke alle vil ha erfaring med å bruke et slikt kort og det er viktig at de som trenger det får den nødvendige opplæringen som gjør dem i stand til å bruke det. Men det er uansett all grunn til å tro at en slik ordning vil forenkle prosessen med å få pengestøtten utbetalt for de FSR-returnerte, og fjerner unødvendige praktiske problemer og transaksjonskostnader. Kortene kan lastes opp av IOM Oslo og gis før avreise sammen med en mobiltelefon, og koden kan overføres fra Norge.

Anbefaling 9: Vurdere å tilpasse FSR-beløpet til ulike land.

Et universelt FSR-beløp er lettere å kommunisere til målgruppa, men dette betyr at beløpet vil være lite i land med høye levekostnader. En mulighet for å gjøre assistert retur mer attraktivt for en målgruppe det er strategiske grunner til å tilrettelegge aktivt for, er å øke FSR-beløpet slik at det samsvarer med faktiske behov og muligheter for økonomisk reintegrering. Statens reisesatser for 2015 kan være et utgangspunkt for en slik beregning. Her er gjennomsnittlig kostgodtgjørelse per dag pålydende 682 NOK. Kostgodtgjørelsen i Nigeria er 980 (i tillegg til en makssats per natt på hele 3 200 NOK), altså 44 prosent høyere. I en tilsvarende beregning ville FSR1-støtten til Nigeria være på 44 prosent mer enn 20 000 NOK, det vil si 28 800. Det må sies at ulike kostnadsnivåer internt i ulike land kan være større

enn forskjellene mellom land, og at differensiert FSR-støtte kan by på utfordringer i kommunikasjonen til målgruppa. Likevel, hvis UDI skulle ønske å strategisk tilpasse FSR-beløpet til spesifikke landgrupper vil det være nærliggende å oppjustere FSR-støtten til Nigeria.

Anbefaling 10: Gi en lokal NGO ansvaret for oppfølging av VG-returnerte.

Vi ser noen problemer med IOMs oppfølging av VG-returnerte. I de fleste opprinnelsesland der retur implementeres av IOM har organisasjonen i praksis monopol på returarbeid. I Nigeria er ikke dette tilfelle. To lokale NGOer synes å være kandidater for å implementere denne støtten, COSUDOW og Idia Renaissance. Flere argumenter taler for å vurdere dem som implementerende partnere, eventuelt i kombinasjon med andre organisasjoner basert andre steder enn i Edo.

- I en fase av returarbeidet der Justisdepartementet har uttrykt et ønske om å prøve ut nye tilnærminger og måter å tenke rundt returarbeid, og tidvis avskaffet eller endret tidligere returpraksis, kan det være grunner til å la en ny og lokalt forankret aktør ta over reintegreringsarbeidet for de som trenger det mest i en gitt periode. Hvis erfaringene fra et slikt pilotprosjekt tilsier det, kan prosjektet forlenges i Nigeria, og man kan se på mulige måter å replisere det på i andre land.
- Både COSUDOW og Idia Renaissance har erfaring både med drift av mottak, kursing og praktisk støtte til entreprenørskap.

Begge har utstrakt internasjonal erfaring og har samarbeidet med ulike europeiske partnere. Det gjør det naturlig å i første omgang kontakte disse partnerne og høre hva slags erfaringer de har.

- Å gjennomføre reintegrering ved hjelp av flere partnere vil skape en fleksibilitet som nigerianske returnmigranter etterspør.
- Som lokale NGOer i Edo State kan de ha begrenset geografisk rekkevidde, men det samme gjelder i dag for IOM.

Organisasjonens kontor i Lagos er ansvarlig for et enormt område, og det er ikke noe satellittkontor i Edo State selv om området er knutepunktet for menneskehandel til Europa og et område der mange returnmigranter er i en særlig utsatt situasjon.

Anbefaling 11: Ambassaden har en rolle å spille.

Den norske ambassaden i Abuja har så langt ikke aktivt engasjert seg i spørsmålet om migrasjon og retur som en side av relasjonen mellom Nigeria og Norge. Det er ingen systematisk oppfølging av IOM fra ambassaden, og ingen av de lokale NGOene kunne fortelle om interesse eller finansiering fra den norske ambassaden. Det gir særlig mening å jobbe preventivt i forhold til irregulær migrasjon til Norge i et land der returarbeid er så utpreget vanskelig, og en passiv tilnærming tjener ikke den strategiske interessen. Et første steg vil være å finansiere tiltak som kan redusere omfanget av menneskehandel:

- Tiltak for kompetanseheving i NAPTIP og andre sentrale organisasjoner som jobber med ofre for menneskehandel, eksempelvis ved å organisere årlige internasjonale konferanser om temaet.
- Pådrivervirksomhet vis-à-vis nigerianske myndigheter, gjerne koordinert med flere europeiske stater, for å slå ned på uønsket adferd blant de ansatte på flyplassen som påvirker returnmigranter negativt. Et konkret forslag kan være at nigerianske myndigheter monitorerer all returnmigrasjon fra Europa.
- Fremme av regulær migrasjon. Den kanadiske ambassaden organiserer seminarer i Nigeria om hva som kreves for å utvandre til Canada og etablere seg der. I et område som Benin City der migrasjonskulturen er så rotfestet, virker det mer hensiktsmessig å fremme et positivt budskap om fordelene ved lovlig migrasjon fremfor et negativt budskap om å 'ikke dra'. Det er sterke objektive grunner og subjektive motivasjoner for å dra som virker imot et slikt negativt budskap. I tillegg til slike seminarer vil det være hensiktsmessig å etablere utvekslingsstipend ved Universitetet i Benin, ett av Nigerias beste universitet.⁴⁹ For det første kan det være en måte å fremme regulær migrasjon på og derigjennom i det minste bidra til å redefinere vellykket migrasjon til Europa bort fra irregulært sexarbeid og

⁴⁹ <http://www.webometrics.info/en/africa/nigeria>

menneskehandel. For det andre kan det være en måte å bidra, om enn på en beskjedne måte, til å løse de enorme utviklingsproblemene som Edo State står overfor via kompetanseheving i akademia.

- Monitorering av VG-returnerte. Antallet returnmigranter via VG-programmet er svært lavt. VG-returnerte utgjør en gruppe som Norge er forpliktet til å følge opp for å sikre at de får det de er blitt lovet før retur. Korrupsjon er et svært utbredt samfunnsproblem i Nigeria. Nigerianske migranter synes å ha mer tillit til norske myndigheter enn til nigerianske aktører. Dette er fire rammevilkår som taler for at ambassaden bør få en aktiv rolle i å tett monitorere VG-retur, uansett om UDI fortsetter å kontraktere IOM eller andre samarbeidspartnere. Monitorering er kvalitetssikring, og de VG-returnerte må få service av høy kvalitet.
- Et tiltak som både kan være holdningsendrende og redusere stigmaet for ofre for menneskehandel som returnerer uten de pengene de hadde satt seg som mål å tjene opp, er å legge til rette for at 'ofre' åpent snakker ut om sine erfaringer. Det kan være i møter med media, besøk til skoler, osv. Dette kan være en stor mental påkjenning og bør gjøres med varsomhet og i konsultasjon med psykiatriske eksperter ved universitetsklinikkene. Men det er også en observasjon fra feltarbeidet at en del returnmigranter uttrykker et ønske om dette, og svarer bekreftende på om de kunne tenke seg å gjøre det om de fikk tilbud.

Litteraturliste

Adepoju, Aderanti (2005). Review of Data and research on Human Trafficking in sub-Sahara Africa. *International Migration* 43(1/2): 75-95.

Borhan, Chro, Veronika Paulsen, Marko Valenta, Gabrielle Grossmann og Kjartan Dirdal (2012). *Livsmestring hos enslige mindreårige asylsøkere. Utprøving av HIPP-metoden i returmotiverende arbeid i mottak*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning/HERO.

Brekke, Jan-Paul (2008). *Fra tilbakevending til retur Evaluering av Flyktninghjelpens informasjonsprosjekt INCOR*. Rapport (2008:012) Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Brekke, Jan-Paul (2012). *Missing. Asylum seekers who leave reception centers in Norway*. Institutt for Samfunnsforskning rapport 2012/2. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning.

Brunovskis, Anette og Rebecca Surtees (2008). Agency or illness – conceptualization of trafficking victims' choices and behaviors in the assistance system. *Gender, Technology and Development* 12 (1): 53-76.

Cerase, Francesco P. (1974). Expectations and reality: A case study of return migration from the United States to Southern Italy. *International Migration Review* 8 (2): 245-62.

Deloitte (2014). Evaluering av returtiltak i ordinære mottak. Oslo: Deloitte.

Collier, Paul (2013). *Exodus: Immigration and Multiculturalism in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press.

Eurostat (2014). Third country nationals found to be illegally present - annual data (rounded). http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/migr_eipre (lesedato 25. september 2015)

Eurostat (2015). Asylum applicants and first instance decisions on asylum applications: 2014. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/4168041/6742650/KS-QA-15-003-EN-N.pdf/b7786ec9-1ad6-4720-8a1d-430fcfc55018> (lesedato 17. oktober 2015).

Frontex (2015). Annual Risk Analysis 2015. http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2015.pdf. (lesedato 18. september 2015).

GRETA (2013). Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Norway. Strasbourg: Europarådet.

Haas, Hein de (2008). International Migration, National Development and the Role of Governments: The Case of Nigeria. I: A. Adepoju, T. V. Naerssen & A. Zoomers (red.), *International Migration and National Development in sub-Saharan Africa: Viewpoints and Policy Initiatives in the Countries of Origin*. Boston: BRILL.

Hess, Sabine (2012). How gendered is the European migration regime? A feminist analysis of the anti-trafficking apparatus. *Ethnologia europaea: journal of European ethnology* 42(2):51-68.

ICMPD & IOM (2015). A Survey on Migration Policies in West Africa. International Centre for Migration Policy Development & International Organization for Migration.
http://www.icmpd.org/fileadmin/ICMPD-Website/ICMPD_General/Publications/2015/A_Survey_on_Migration_Policies_in_West_Africa_EN_SOFT.pdf. (lesedato 8. september 2015).

IOM (2012). Assisted Voluntary Return and Reintegration: Annual Report of Activities 2011. Geneva: IOM.

IOM (2015). Nigeria Adopts National Migration Policy. International Organization for Migration. <https://www.iom.int/news/nigeria-adopts-national-migration-policy> (lesedato: 10. oktober 2015).

King (2000). Generalizations from the history of return migration. I: Ghosh, Bimal (red.) *Return Migration: Journey of Hope and Despair*. Geneva: IOM.

KOM (2015). Årsrapport 2014. Oslo: Politidirektoratet.

Lischer, Sarah Kenyon (2005). *Dangerous Sanctuaries. Refugee Camps, Civil War, and the Dilemmas of Humanitarian Aid*. Ithaca: Cornell University Press.

Long, Lynellyn D. og Ellen Oxfeld (2004). *Coming Home. Refugees, Migrants, and Those Who Stayed Behind*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

OECD (2015). International Migration Database. Organisation for Economic Co-operation and Development.

<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=MIG>. Lesedato: 16.10.15.

Paasche, Erlend og Arne Strand (2012). En komparativ analyse av to landbaserte retur- og reintegreringsprogrammer: Hva fungerer (ikke) i reintegreringsfasen? I: B. Berg og M. Valenta (red), *Asylsøker: I velferdsstatens venterom*. Oslo: Universitetsforlaget.

Pennington, Jenny og Bharmie Balaram (2013). *Homecoming: Return and Reintegration of Irregular Migrants from Nigeria*. London: Institute for Public Policy Research.

Plambech, Sine (2014a). *Points of Departure. Migration Control and Anti-Trafficking in the Lives of Nigerian Sex Worker Migrants after Deportation from Europe*. Ph.d.-afhandling, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.

Plambech, Sine (2014b). Between "Victims" and "Criminals": Rescue, deportation, and everyday violence among Nigerian migrants. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 21(3): 382-402.

Plambech, Sine (2016). Sex, Deportation and Rescue: Economies of Migration among Nigerian Sex Workers. *Feminist Economics*

Published online: 17 May 2016. DOI:

10.1080/13545701.2016.1181272

Pro Sentret (2015). Årsrapport 2014. Oslo: Oslo kommune.

Quinn, Emma (2009). *Programmes and Strategies in Ireland Fostering Assisted Return to and Reintegration in Third Countries*.

Dublin: The Economic and Social Research Institute.

Ratia, Emma og Catrien Notermans (2013). "I was crying, I did not come back with anything": Women's Experiences of Deportation from Europe to Nigeria. *African Diaspora* 5:143-164.

Ruben, Ruerd, Marieke van Houte og Tine Davids (2009). What determines the embeddedness of forced-return migrants? Rethinking the role of pre- and post-return assistance. *International Migration Review* 43(4): 908-37.

Simeunovic-Patic, Biljana (2005). Protection, assistance and support of trafficked persons: current responses. I: L. Bjerkan (red.), *A Life of One's Own: Rehabilitation of victims of trafficking for sexual exploitation*. Oslo: Fafo.

Skilbrei, May-Len og Marianne Tveit (2007). *Facing Return: Perceptions of Repatriation among Nigerian Women in Prostitution in Norway*. Oslo: Fafo.

Skilbrei, May-Len og Marianne Tveit (2011). *Mission Impossible? Voluntarily and Dignified Repatriation of Victims of Trafficking to Nigeria*. I: T-D. Truong and D. Gasper (red.), *Transnational Migration and Human Security*. Heidelberg: Springer Publications.

Smith, Daniel Jordan (2007). *A Culture of Corruption: Everyday Deception and Popular Discontent in Nigeria*. Princeton: Princeton University Press.

Snel, Erik, Godfried Engbersen og Arjen Leerkes (2006). Transnational involvement and social integration. *Global Networks* 6(3), 285-308.

Strand, Arne, Arghawan Akbari, Torunn Wimpelmann Chaudhary, Kristian Berg Harpviken, Akbar Sarwari og Astri Suhrke (2008). *Return in dignity, return to what? Review of the voluntary return programme to Afghanistan*. Bergen: Chr. Michelsen Institute.

Strand, Arne, Synnøve Bendixsen, Erlend Paasche og Jessica Schultz (2011). *Between two societies: Review of the information, return and reintegration of Iraqi nationals to Iraq (IRRINI) programme*. Bergen: Chr. Michelsen Institute.

UDI (2010). Unntak fra anmerking i reisedokumenter for borgere av Nigeria i forbindelse med vedtak om bortvisning eller utvisning. Utlendingsdirektoratet. <https://www.udiregelverk.no/no/arkiv/udi-praksisdokumenter/pn-2010-001/>. (lesedato: 20.oktober 2015).

UDI (2013a). Årsrapport 2013: Hvor mange søkte om beskyttelse? Utlendingsdirektoratet. <http://www.udi.no/statistikk-og-analyse/arsrapporter/arsrapport-2013/hvor-mange-sokte-om-beskyttelse/>. (lesedato: 19. oktober 2015).

UDI (2013b). Årsrapport 2013: Hvem fikk beskyttelse? Utlendingsdirektoratet. <http://www.udi.no/statistikk-og-analyse/arsrapporter/arsrapport-2013/hvem-fikk-beskyttelse/>. (lesedato: 19. oktober 2015).

Verdensbanken (2014). Financial Inclusion. Global Financial Development Report. Washington: Verdensbanken.

Øien, Cecilie og Synnøve Bendixen (2012). *Det riktige valget? Motivasjon og beslutningsprosess når avviste asylsøkere velger frivillig retur*. Oslo: Fafo.

Årsvoll, Helge (2012). *"Når jeg er med en mann hjem, tegner jeg korsets tegn i det jeg går over dørterskelen"* Religionens betydning for nigerianske kvinner i prostitusjon. Masteroppgave Misjonshøgskolen i Stavanger.

Assistert retur inngår som et integrert ledd i norsk innvandringspolitikk. Retten til å søke asyl er koblet til plikten til å forlate Norge om søknaden avslås.

Retur har vært et satsingsområde i den norske utlendingsforvaltningen over mange år, og en sentral oppgave har vært å iverksette tiltak som kan øke antall returer gjennomført uten politi og fysisk tvang.

I denne rapporten ser vi på hvordan to av returprogrammene fungerer for en spesifikk landgruppe, nærmere bestemt nigerianere.

Rapporten ble utarbeidet med støtte fra Utlendingsdirektoratet (UDI).

